

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Thorstein Bunde Veblen

Seçilmiş Makaleler

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

HERETİK

Seçilmiş Makaleler, Thorstein Bunde Veblen

Heretik Yayınları: 56 – İktisat: 6

ISBN: 978-605-9436-24-3

©2017 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Eylül 2017, Ankara

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

Türkçe Söyleyenler: Hüsnü Bilir, Işıl Şeremet, Eren Kırmızıaltın, Yavuz Yıldırım, Emre Özyerden, H. Alpay Öznazik

Redaksiyon: Eren Kırmızıaltın

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

E-mail: heretikyayin@gmail.com

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Yahyalar Mahallesi İvedik Caddesi No: 417 Yenimahalle-Ankara

Tel: 0312 384 34 35

Thorstein Bunde Veblen

Seçilmiş Makaleler

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

HERETİK

İçindekiler

DERLEYENİN NOTU (Eren Kırmızıaltın)	7
--	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN GİYİMİNİN İKTİSADİ TEORİSİ.....	13
ÇALIŞMA İÇGÜDÜSÜ VE EMEĞİN.....	
USANDIRICILIĞI	25
MÜLKİYETİN BAŞLANGICI	41
KADINLARIN BARBAR STATÜSÜ	57

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT NEDEN EVRİMSEL BİR BİLİM DEĞİLDİR...	71
İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ I	93
İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ II.....	119
İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ III	149
MARJİNAL FAYDANIN SINIRLILIKLARI	177

DERLEYENİN NOTU

Eren Kırmızıaltın

Elinizdeki derlemede, 1894 ile 1909 yılları arasında yayınlanmış toplam dokuz makale bulunmaktadır. İlk ve son makale dışındaki makaleler 1898 ile 1900 yılları arasında yayınlanmıştır¹ ve bu makaleler birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Elbette “Quarterly Journal of Economics”² ile “American Journal of Sociology”³de yayınlanan makaleler, birbirlerinden, ele aldıkları konular bakımından farklıdırlar –ya da farklı görünürler. Ancak makalelerdeki kavramsal teçhizat ve çıkarımlar, ilişkisellikleri/devamlılıkları bağlamında, bir bütün olarak incelenirse son derece açık bir şekilde görülecektir ki, bir amacı gerçekleştirmek –“bir teori sunmak”- için yapılan çalışmanın parçalarıdırlar ve tam da bu anlamda birbirlerinin tamamlayıcısıdırlar.

Bu parçalarda Veblen, evrimsel sosyal teorisinin –kurumsal

1 Aylak Sınıfın Teorisi de 1899 yılında yayınlanmıştır ve bu kitap, nihayetinde, elinizdeki derlemenin birinci bölümünde yer alan makalelerdeki açıklamaların ve bu açıklamaların arkasındaki teorisinin bütünleştirilmiş ve genişletilmiş sunumudur.

2 İkinci bölümün son makalesi haricindeki makaleler.

3 Birinci bölümün birinci makalesi haricindeki makaleler.

iktisadının- temelini atar. Bunu yaparken, toplumun/topluluğun aşamalarını spesifik özelliklere göre sınıflandıran antropolojik gözlemlerden; hedeflerin, uyarıcıların, alışkanlıkların ya da içgüdülerin davranışsal halinin değişebilirliğini göz önüne alan psikoloji ve pragmatist felsefeden; toplum ya da topluluk içerisinde, düşünce alışkanlıklarının, kümülatif nedensel silsilelere bağlı selektif adaptasyon sürecine tabi olduğunu belirten evrimsel bakış açısından yararlanır. Dikkate aldığı antropolojik, psikolojik ve evrimsel bakış açılarını sentezleyerek dinamik insan varlığına ulaşır. Teorisinin merkezindeki insan, toplum ya da topluluğun kendi zamanındaki özelliklerinden bağımsız şekilde ele alınabilecek soyut, verili bir varlık değildir. Pasif, tözel olarak durağan ve değiştirilemez bir yapıya sahip bir eyleyen değil, aktif bir eyleyendir; her zaman ve her yerde aynı uyarıcılara tepki vermez ya da aynı şekilde davranmaz. Uyarıcıları, hedefleri, alışkanlıkları ya da içgüdülerinin davranışsal hali değişime tabidir. Dolayısıyla değişmeyen “insan doğasını” değil, evrime tabi insanı kılavuz olarak kabul eder.

Bununla birlikte, insanın sosyal evriminin toplumsal yapının evrimi bağlamında kavrandığını ve toplumsal yapının evriminin ise kurumların seleksiyonu –kurumların alışkanlıklara (mevcut yaşam tertibine) bağlı olarak değişmesi/dönüşmesi-⁴ olduğunu da belirtmek gerekir. Ne insan ne de kurum ya da kültürel özellikler sabit kabul edilir. Toplumsal ilişkilere dahil olan her şey dinamik bir yapıya sahiptir.

Elinizdeki makalelerde ele alınan konular, işte bu evrimsel bakış açısıyla incelenir. Toplumsal birimin erkek olduğu patriyarkal toplumdaki kadın kıyafeti ile modern toplumlardaki kadın kıyafeti arasındaki sembolik fark; yabanıl evredeki grup ile barbar ya da medeni evredeki grup arasındaki, çalışma içgüdü-sünün işlevselliği açısından, fark; ilkel yabanıllarla barbarizmin erken evreleri arasındaki mülkiyet idraki farkı; barbar grup ya da

4 Bu ilişkisellik tek taraflı değil karşılıklıdır, yani kurum değişimine sebep olan faktörün değişimine de sebep olabilir.

topluluklardaki erkek ile kadın arasındaki haksız ayrımın, neden liyakat ve erdemin fiziksel anlamda güçlü olmasına dayandığı evrimsel bakış açısıyla açıklanır. Benzer şekilde iktisadın, “pasif ve tözel olarak değiştirilemez insan doğası”nı değil, “alışkanlık ve eğilimlere” göre değişen insanı merkeze alan ve “gelişen sileler”, “kümülatif nedensellikler” ile çıkarımlarda bulunan, “taksonomik” ayrıntılara hapsolmayan evrimsel bir iktisat olması gerektiği çıkarsaması bu bakış açısının sonucudur. Veyahut incelenen iktisadi düşünce okullarının, modern öncesinin “animistik” düşüncelerini devam ettirerek, –“doğal düzen”, “doğal yasa”, “hedonist”- ön-kabullerini metafizik ilkeler haline getirdikleri ve buna bağlı olarak ortaya koydukları iktisadi kategorilerin “nedenselliğini” ve “süreçlerini” dikkate almadıkları yorumu da, yine, bu bakış açısına dayanır. Derlemedeki makaleler bu bağlamda okunduğunda çok daha bütünlüklü görünecektir.

Bir iktisatçı Veblen’i incelediğinde genellikle sadece iktisat ile ilgili çalışmalarına –örneğin ikinci bölümdeki makalelerine-, bir sosyolog ise sadece sosyo-kültürel ilişkiler ile ilgili çalışmalarına –örneğin birinci bölümdeki makalelerine- odaklanır. Dolayısıyla her ikisi de Veblen’i bir bütün olarak görmeme hatasına düşer. Halbuki Veblen iktisatçı, sosyolog, sosyal bilimcidir. Veblen, sosyal yaşamın bütününe dikkate alan, iktisadi unsurlarla sosyo-kültürel unsurların karşılıklı etkileşimini inceleyen bir evrimsel sosyal teori kurmuştur ve hem sosyolog hem de iktisatçılar için “zihinsel kireç ve pas sökücüdür”. Bu nedenle çalışmalarının ayırım yapmaksızın ve son derece dikkatli biçimde okunması gerekir.

Bu makalelerin Veblen üzerine ya da Veblen ile düşünerek, zihinsel kireç ve pas sökme işine ufak da olsa bir katkı sağlmasını umarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN GİYİMİNİN İKTİSADİ TEORİSİ⁵

İnsan giyim kuşamında, kıyafet unsuruyla giyinme unsuru rahatlıkla ayırt edilebilir. –Giyinme ile kıyafetin– iki işlevi, büyük ölçüde, aynı materyaller tarafından yerine getirilir. Bununla birlikte daha yakından incelendiğinde bu malların her iki amaca, ilk bakışta görüldüğü kadar hizmet etmedikleri görülecektir. Materyaller arasındaki farklılaşma uzun zaman öncesine dayanmaktadır ve bu farklılaşmanın sebebi, belli bir amaçla giyilmiş olan pek çok şeyin artık bu amaca hizmet etmemesi ve artık bu yönde bir beklentinin de bulunmamasıdır. Ancak bu farklılaşma hiçbir şekilde tamamlanmış değildir. İnsan giyim kuşamının büyük bir kısmı hem fiziki konfora hem de kıyafete yöneliktir; fakat giyim kuşamın büyük bir kısmı görünüşte bu amaçlara hizmet eder. Ne var ki bu farklılaşma oldukça hatırı sayılır bir boyuttadır ve gözle görülür oranda artmaktadır.

Diğer yandan, bu iki amaç aynı nesnede vücut bulsa da, aynı materyal her iki amaca hizmet etse de, fiziki konfor amacı ile saygın bir görünüş amacı birbirine karıştırılmamalıdır. Giyinme ve kıyafet unsurları birbirlerinden bağımsızlardır; bununla da kalmayıp neredeyse birbirleriyle bağdaşmazlar; bu amaçlardan

5 *Popular Science Monthly* November 1894, Vol. 46, ss. 198-205.

* Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

birine en iyi hizmet edecek şeyler, genellikle, yalnızca belli işlev görecektir. Bu şekilde uyarlanmış hususi araçlardır. Başka yerlerde olduğu gibi burada da şu konu çoğu zaman doğrudur: En etkin alet, bir amaca uygun olarak en çok geliştirilmiş alettir.

Giyim kuşamının bu iki unsuru arasında ilk önce giyinme unsuru gelişmiştir ve bu unsur günümüzde de üstünlüğünü korur. Kıyafet unsuru yani konfor sağlama kalitesi ise başından beri ve büyük ölçüde bugün de, bir çeşit sonradan akla gelen fikir niteliğindedir.

Giyinmenin kökeninin aranacağı yer, süslenme ilkeleridir. Bu, genel kabul gören bir toplumsal evrim gerçeğidir. Ancak bu ilke, giyinmenin gelişim normundan ziyade, onun evriminin hareket noktasını teşkil etmiştir. Pek çok diğer yaşam teçhizatı için olduğu gibi giyinme için de ilk baştaki amacın, sonraki gelişim süreci boyunca yegâne veya baskın amaç olarak kalmadığı doğrudur. Genel olarak, süslenmenin, *saf* estetik anlamda, modern giyinme içerisinde nispeten düşük öneme sahip bir faktör olduğu söylenebilir.

Giyim kuşamının evrimi, başlangıç aşaması boyunca, dışarıdan tamamlayıcı ilavelerle insanın en basit şekilde süslenmesi kavramından, hem insanı hoş hale getirme hem de yalnızca güzel bir insan olmanın erdemlerinden ziyade, başka erdemlere de sahip olunduğunu gösterme işlevi görmesi gereken bir süslenme -veya gıpta edilecek bir görünüş- kavramına doğru yol almıştır. Kıyafete evrilmesi gereken şey de işte bu ikinci hatta yer alır. Yabancı insanın süslü püslü eklentilerle kendini güzelleştirme yönündeki ilksel çabalarından kıyafet doğmadan önce de, ekonomik faktör zaten belli bir öneme sahipti. Tamamen estetik bir karakterden (süs eşyasından), estetik ve ekonomik bir karışıma geçiş yaşanmadan önce, boya malzemeleri ve incik boncuklardan, giyim kuşam denince genel olarak anlaşılan şeye doğru bir ilerleme meydana gelmiştir. Süs eşyası, bu işlevi gören incik boncuklar aynı zamanda ekonomik bir faktör işlevi görebilse ve bir ölçüde

kıyafete dâhil edilebilse de, aslında ekonomik bir kategori değildir. Kıyafeti ekonomik bir olgu olarak inşa eden şey ise, ki bu esasında iktisat teorisinin kapsamına girer, onu giyen kişinin –veya daha doğru şekilde ifade etmek gerekirse kıyafet sahibinin, zira kıyafetin sahibi ile onu giyenin aynı kişi olması gerekmez- mal varlığının bir göstergesi olma işlevidir. Günümüzde “kıyafet” olarak kabul edilen değerlerin yarısından fazlası özellikle de bu makalenin doğrudan ele aldığı kısmı –kadın kıyafeti- açısından, kıyafetin sahibi ile onu giyen farklı kişilerdir. Bununla birlikte, kıyafetin sahibi ile onu giyenin aynı kişi olmasına gerek yokken, bu kişiler aynı ekonomik birimin organik üyeleri olmalıdır; kıyafet de, onu giyen kişinin temsil ettiği ekonomik birimin mal varlığının bir göstergesidir.

Toplumsal birimin erkek (ona tabi kimselerle birlikte) olduğu patriyarkal toplum örgütlenmelerinde kadının kıyafeti, kişisel eşyası oldukları erkeğin mal varlığının bir sembolüydü. Birimin hanehalkları olduğu modern toplumlarda ise, kadının kıyafeti, üyesi olduğu hanehalkının mal varlığını ifade eder. Bugün bile, patriyarkal düşüncenin sembolik ve bir nebze de meşhur bir şekilde terk edilmesine rağmen, kadın kıyafeti konusunda, onu giyenin bir tür kişisel eşya tabiatında olduğunu ileri süren bir görüş söz konusudur. Aslında kadın kıyafeti teorisi, açıkça, kadının kişisel bir eşya olduğu imasını barındırır. Bu bakımdan, kadın kıyafeti erkek kıyafetinden farklılaşır. Bununla birlikte, birinci derecede bir öneme sahip olmayan bu istisna dışında, kadın kıyafetine dair temel ilkelerle erkek kıyafetine hâkim olan temel ilkeler farklı değildir. Ancak bu ilave karakteristiği bir kenara bıraksak bile, kıyafet unsuru için, kadın giyim kuşamının daha serbest gelişimine bakılmalıdır. Genel olarak kıyafet teorisi konusundaki bir tartışma, ele alması gereken ilkelerin en üst düzey tezahürüne ilişkin somut gerçekleri de göz önünde bulundurduğu takdirde kısa ve öz hale gelecektir ve kıyafetin bu en üst düzey tezahürü, tartışmasız, en gelişmiş modern topluluklardaki kadınların giyim kuşamında görülür.

Toplumsal birimin, toplumsal statü ve halk nezdinde saygı mükâfatının temeli başarıdır veya daha doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse etkinliktir ve gözle görülür başarısı da bunu kanıtlamaktadır. Etkinlik, günümüzün toplumsal sisteminde ziyadesiyle olduğu gibi, mal mülkle, maddi güçle sonuçlandığında, toplumsal itibar mükâfatının temeli de, toplumsal birimin gözle görülür maddi gücü olur. Maddi gücün doğrudan ve bariz göstergesi, gözle görülür harcama yani üretken olmayan bir biçimde tüketme yetenekidir; ve insanlar, sahibine gerek konfor gerekse kazanç bakımından hiçbir getiri sağlamayan pahalı malları sergileyerek, para harcamaya muktedir olduklarını gözler önüne sermeyi erken dönemlerde öğrenmişlerdir. Hemen hemen aynı dönemde, değerli malların gösterişçi, üretken olmayan tüketimi aracılığıyla üyesi olduğu toplumsal birimin maddi gücünü göstermek -alışılmadık ölçüde- kadının bir işlevi haline gelince bir farklılaşma yaşanmıştır.

Saygınlık, son tahlilde ve bilhassa uzun dönemde, söz konusu toplumsal birimin maddi gücüyle yakından ilgilidir. Kadın, öncelikli ve özgün olarak kendisi maddi bir mülk olduğu için, alışılmadık bir şekilde, üyesi olduğu toplumsal grubun maddi gücünün bir sembolü haline gelmişti ve toplumsal organizmadaki işlevlerin uzmanlaşmasıyla birlikte bu vazifenin de, zamanla bütünüyle kadına devredilmesi eğilimi baş gösterdi. Günümüzün en iyi, en gelişmiş, en ilerlemiş toplumları evrimlerinde öyle bir noktaya ulaşmışlardır ki, kadının toplumsal sistemdeki (tercihen) en büyük, hususi ve neredeyse yegâne işlevi, ekonomik biriminin para harcamaya muktedir olduğunu göstermek olmuştur. Diğer bir ifadeyle, (toplumsal sistemimizin ideal tertibine göre) kadın, gösterişçi üretken olmayan harcamanın bir aracı haline gelmiştir.

Kadının masraflı olmasına ilişkin olarak, biçim ve yöntem bakımından kabul edilebilir pek çok delil söz konusudur, ancak içerik bakımından bu delil her zaman aynıdır. Bu delil terbiye, edep ve hüner gibi şekiller alabilir ve hatırı sayılır ve nispeten

uzun süreli bir mal varlığının işareti olacak aylıklık olmadan bunlara sahip olunması ve sürdürülmesi, ilk bakışta, olanaksızdır. Aynı zamanda bu delil, maddi bir yaşam biçiminde de, aynı gerekçelerle ve hemen hemen aynı amaçla kendini gösterebilir. Oysa ki, tek başına veya diğer yöntemlerle bir arada, her zaman ve her yerde revaçta olan yöntem kıyafet yöntemidir. Bu nedenle “kıyafet”, iktisadi bakış açısından, “müsrif harcama gösterisi”yle hemen hemen aynı anlama gelir.

Afrika'nın iç kesimlerindeki nüfuzlu kişilerin eşlerinin, sahip oldukları insanlara sürdürdükleri yağın veya diğer merhemlerin, konforun gerektirdiği miktarın ötesindeki ekstra miktarı, bu tür bir harcama biçimidir ve ilksel kişisel süslenme ile henüz doğmakta olan kıyafet arasındaki sınırdaki yer alır. Hem aynı sınıftan insanlar tarafından, hem de daha küçük ölçüde de olsa, benzer ülkelerdeki erkekler tarafından giyilen ve bir araya toplandığında zaman zaman 13 kiloyu bulan pirinç telden yapılan bileklikler, halhaller vs. de bu tür bir harcamanın örnekleridir. Keza kuzey kutbundaki kürklü fokların işlenmemiş derileri bu harcama biçimlerindenidir, ki medeni ülkelerdeki kadınlar, pahası dışında her açıdan kürke yeğlenir olan dokumalardansa bu derileri tercih ederler. Şapkacılar tarafından işleminden geçirilen devekuşu tüyleri ve pek çok ilginç bitki ve hayvan tasviri de böyledir. Bu liste böylece uzar gider, zira medenileşmiş veya medenileşmemiş kadın ve erkeklerin giyim kuşamları açısından, bu unsura büyük ölçüde sahip olmayan hemen hemen hiçbir eşya bulunmamaktadır ve bu eşyadan pek çoğunun, iktisadi ilke bakımından, adeta başka hiçbir şey içermediği söylenebilir.

Bu, müsrif malları giyenlerin veya satın alanların paralarını israf etmek istedikleri anlamına gelmez. Bu kişiler para harcamaya muktedir olduklarını göstermek isterler. Aradıkları şey *de facto*⁶ bir israf değil bir israf gösterişidir. Dolayısıyla, bu malları tüketen kişiler, bu malları mümkün olduğunca iyi bir fiyattan

6 Fiili.

satın almaya çalışırlar ve dolayısıyla malların üreticileri de üretim maliyetlerini ve sonuç olarak fiyatlarını düşürmeye çabalarlar. Gelgelelim malların fiyatı, artık bu malların tüketimi hatırı sayılır ölçüde ödeme yapabilme becerisinin *prima facie*'si olmayacak düzeye düşer düşmez, söz konusu mal gözden düşer ve tüketim de, bu malları giyen kişilerin müsrif tüketim yapmaya muktedir olduklarını daha layıkıyla yansıtacak başka bir mala kayar.

Bu olgu, yani amacın israf değil de israf gösterişi olması, malzemelerin kullanımında bir sözde-ekonomi ilkesi haline gelir. Böylelikle bu olgu, giyim kuşamın sadece savurgan harcamayı göstermemesi gerektiği şeklindeki bir kaide olarak kabul edilmiş olur. Kullanılan malzeme öyle bir seçilir ki, bu malı giyenin (malın sahibinin) gösteriş konusunda ne kadar ileri gidebileceğini ispatlaması amaçlanır, aksi takdirde malın sahibinin bu konuda yetersiz olduğu izlenimi uyandıracak ve temel amaç olan gösterişe kısmen gölge düşürecektir. Ancak daha da önemlisi, böylesi çığ bir israfın gösterişinin gösteriş araçlarına yakın zaman önce sahip olduğu izlenimi uyandırmasıdır, öyle ki, zaman ve çabanın uzun süreli israfına olanak tanımamıştır ve bu uzun süreli israf, etkin gösteriş yöntemlerine hâkim olmak için elzemdir. Bu, araçların yakın zaman önce edinildiğinin belirtisi olacaktır ve sadece çekicilik bakımından ikincil sırada yer alan araçların uzun süreli sahipliğini, büyük araçların sahipliği haline getiren doğum şeceresi ve aristokrasisi geleneğine hâlen yeterince yakınız. Sahip olunan araçların büyüklüğünü de, yapılan gösterişin boyutu gözler önüne serer; gösteriş yöntemlerine tam anlamıyla alışkın olduğunun dışavurulması da, bir ölçüde, sahipliğin süresini gösterir. İlk olarak, kıyafet konusundaki (tıpkı terbiye konusunda olduğu gibi) adab-ı muaşeret kurallarının bilindiğini ve bu kurallara alışkın olduğunu gösteren delile önem verilmelidir, zira bu, hünerin edinilmesi için çok uzun bir zaman harcadığını belli eder ve bu hüner hiçbir surette doğrudan bir

ekonomik değere sahip olmadığı için, zaman ve emeği israf etme konusundaki maddi yeterliliği gözler önüne serer. Bu nedenle, bu tür bir hüner, bu hünere fazlasıyla sahip olduğunda, faydalı bir amaç uğruna harcanmayan bir ömrün (veya birden fazla ömrün) delilidir; ki bu hüner, saygınlık amacı doğrultusunda, malların oldukça hatırı sayılır ölçüde üretken olmayan tüketimi konusunda mümkün olduğunca ileri gider. Kıyafet meselelerindeki çığ zevkin ve bayağı gösterişin iğrençliği, son tahlilde, zaman ve çabanın saygıdeğer miktarda israf edilmesini sağlayamadığını belli etmesi gerçeğinden ileri gelir.

Mevcut araçların etkin kullanımı, gösteriş yapan insanın etkinliğini ileri sürmek için ele alınabilir; ve etkinlik gösterişi, açıkça maddi kazanç veya artan kişisel konforla sonuçlanmadıkça, büyük bir toplumsal eksikliktir. Dolayısıyla, ilk bakışta şaşırtıcı gelse de, malzeme kullanımındaki sözde ekonomi ilkesi, kıyafet teorisinde -son derece sınırlı olmasına rağmen- oldukça sağlam bir yer tutar, zira bu kıyafet teorisi hayatın gerçeklerinde kendini gösterir. Bu ilke, kıyafetin belli başka gereklilikleriyle uyum içinde hareket ederek, bazı ilginç ve anlaşılması güç sonuçlar doğurur ki bu sonuçlara yeri geldiğinde değinilecektir.

Bu nedenle, kıyafetin birinci ilkesi gösterişçi pahalılıktır. Bu ilkenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve olağanüstü kapsamı ve sonucu bakımından ikinci temel ilke olması gereken bir harcama ortaya çıkar ve bu harcama, müsrif bir giysinin veya incik boncuğun, sürekli yenisiyle değiştirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu ilke, demode olmuş hiçbir şeyi giymemenin, koşulların elverdiği yerlerdeki bir gereklilik anlamında, çekici olduğu telkininde bulunur. Günümüzün en gelişmiş topluluklarında ve kıyafetin en yüksek tezahürleriyle ilgilendiğimiz kadarıyla –örneğin balo kıyafetlerinde ve benzer törensel etkinliklerde giyilen giyim kuşamda, dış etmenler nedeniyle kıyafet kaidelerinden azade olduğunda- bu ilke, hiçbir giysinin bir defadan fazla giyilemeyeceği şiarında kendini gösterir.

Bu yenilik zorunluluğu, zor ve ilginç olan moda alanının tümüyle temelini teşkil eden ilkedir. Moda, sürekli bir akış ve değişim istemez-zira bu aptallıktır; akış, değişim ve yenilik, 'gösterişçi israf' adı altında kıyafetin temel ilkesi tarafından talep edilir –gösterişçi israf.

Halihazırda söz edilen sözde ekonomi güdüsüyle uyum içinde hareket eden bu yenilik ilkesi, kabul edilen kıyafet kaidesindeki, geniş olarak ve dosdoğru bir şekilde rol oynayan hileler sisteminin de sorumlusudur. Bu konuda başlangıç noktası, ekonomi güdüsü veya malzemenin etkin kullanımı güdüsüdür ve hal böyle olunca da, yenilik zorunluluğu, karmaşık ve kapsamlı bir oyunlar sistemi inşa eder ki bu, ayrıntılarda farklılaşan ve gelip geçici olan, ancak kendisine tahsis edilen süreç boyunca da zorunlu olan bir sistemdir –kıyafet sistemine tamamen aşına olan herkesin aklına gelen kol ve yaka süsleri ve pek çok (sözde) aldatıcı icat. Bu aldatma oyunu genellikle acınası ve çocuksu bir hayal dünyasına dönüşür. Bu oyunun taklit ettiği, daha doğrusu sembolize ettiği gerçeklikler hoş görülemez. Bu gerçeklikler bazı durumlarda son derece pahalı olurken, bazı durumlarda ise ucuz olur ve gözle görülür giderden ziyade kişisel konfora hizmet etmeye daha uygundur ve her iki seçenek de adab-ı muaşeret kurallarına uymaz.

Aşırı müsrifçe harcamayla karşılanan maddi gücün sergilenmesinden ayrı olarak, yararlı çabadan gösterişçi bir imtina da aynı amaca hizmet edebilir. Kadın, toplumsal işlevlerinin uzmanlaşmasından dolayı, ekonomik birimin maddi gücünün sembolüdür ve dolayısıyla, ekonomik birimin bu pasif maddi ziyan biçimine katlanma konusundaki yeterliliğini sergilemek de kadına düşer. Kadın, işe yaramaz bir hayat sürdüğü gerçeğini (ki çoğu zaman bir kurgudur) gözler önüne sererek yapar bunu ve bu esnada kullandığı en mühim araç da kıyafettir. Kıyafet ideali, bu konuda, tüm gözlemcilere ispat etmek ve kıyafeti giyen kişinin, açıkça, işe yarar olan hiçbir şeyi yapamayacağı gerçeğini gözlemlemeye zorunlu kılmaktır. Modern medeni kadının kıya-

feti, bu alışlagelmiş aylaklığı ispatlamaya çalışır ve bir ölçüde de başarılı olur.

Modern kıyafetteki etek ve eteğin tipik örneği olduğu tüm külfetli ve diğer yandan da anlamsız kumaşlar konusundaki ısrarcılığın sırrı da burada yatmaktadır. Etek konusunda ısrarcı davranılır zira etek külfetlidir. Giyenin hareketlerini kısıtlar ve yararlı bir meşgale açısından giyeni büyük ölçüde işlevsiz hale getirir. Dolayısıyla eteği giyen kişinin, aylaklığı veya eteğin ima ettiği etkinsizliği karşılamaya yetecek araçlarla desteklendiğini (genellikle ikiyüzlü bir şekilde) ifşa eder. Aynı şey topuklu ayakkabı ve daha düşük ölçüde de olsa modern kıyafetin başka pek çok özelliği için de geçerlidir.

Medeni Batılı kadınların uyguladıkları kötürüm olma –belin sıkıştırılması ve Çinli kadınlar arasındaki ayakların gelişmesine yol açan paralel uygulama- ısrarının (kökeni olmasa da) gerekçesi de burada aranmalıdır. Kadınların bu modern kötürümlüğü, muhtemelen, bütünüyle kıyafet kategorisine dâhil edilmemelidir. Ancak bu uygulamayı teorinin dışında bırakmak da pek mümkün değildir ve teorinin ana hatlarının bu uygulamaya referans yapılmazsa eksik kalacağı ilkesi gereğince, kıyafet kategorisine oldukça uygundur.

Bu genel ilkenin bazı önemli sonuçları vardır. Fiziki yetersizliğin gönüllü bir şekilde kabul edildiği gerçeği gösterir ki, malvarlığına sahip olmak, kadın kıyafetinde kolaylık, konfor ve sağlık bakımından herhangi bir reform girişimini uygulamada anlamsız kalır. Kıyafetin özü de budur; kıyafeti giyen kişiyi engellemesi, rahatsız etmesi ve sakatlaması gerekir (gerektiği izlenimi uyandırır); zira böylelikle giyen kişinin, aylaklığa ve fiziki yetersizliğe katlanacak maddi yeterliliğe sahip olduğunu belli eder.

Bu arada, saygın olmak için kadının aylak olarak görünmesi gerektiği şeklindeki zorunluluğun, kendi geçimini sağlaması gereken kadınlar açısından uygun bir koşul olmadığından sözü edilebilir. Bu kadınlar yalnızca geçim kaynaklarını değil, bu-

nun yanı sıra, kazanç sağlayan herhangi bir meşgale olmadan yaşadıkları kurgusunun tanıtım araçlarını da temin etmek zorundadırlar ve özellikle hareketlerini kısıtlayacak ve endüstriyel etkinliklerini azaltacak şekilde tasarlanan giysilerle engellenirken bunu yapmak zorundadırlar.

Dolayısıyla kadın kıyafeti teorisinin üç esas ilkesi vardır:

1. Pahalılık: Giyinme etkinliği açısından ele aldığımızda giyim kuşam savurgan olmak zorundadır. Giyen kişinin ekonomik grubunun, hiç kimsenin işine yaramayan şeylere para harcamadığını –eşdeğer bir konfor veya kazanç elde etmeden para harcamadığını- ispat etmelidir. Bu ilkenin istisnası yoktur.

2. Yenilik: Kadının giyim kuşamı, nispeten kısa zamandan beri giyilmiş olduğunun *prima facie*'sidir, bunun yanı sıra, pek çok şeyi uzun süre giymeye katlanılamadığının da delilidir. Aile yadigârı olacak kadar uzun süredir kullanılan şeyler ve yalnızca yüksek (maddi) statüde yer alan insanların sahip olacağı kadar aşırı pahalı olan şeyler bu kuralın istisnalarıdır. Bir aile yadigârına sahip olmak, övgüye değer olmak demektir, zira bir nesilden daha uzun bir süre boyunca israf yapıldığını belli eder.

3. Beceriksizlik: Giyen kişinin kazanç sağlayan herhangi bir meşgale için yetersizliğinin *prima facie*'si olmak zorundadır ve herhangi bir yararlı çabaya devamlı olarak -giyim kuşamın kısıtlaması ortadan kalktığında bile- uygunsuz olduğunu gözler önüne sermelidir. Bu kuralın da istisnası yoktur.

Bu üç kuralın yanı sıra, süslenme ilkesi de kıyafet konusunda estetik anlamda rol oynar. Süslenme ilkesi, bir ölçüde ekonomik öneme ve genel geçer bir uygulamaya sahiptir; ancak uygulanması kesinlikle zorunlu değildir ve uygulandığında da, bu üç ilke tarafından kısıtlanmıştır. Aslında, kıyafet konusundaki süslenme ilkesinin görevi, bağımsız veya koordine bir faktör olmaktan ziyade, yenilik ilkesine yardımcı olmaktır. Üstelik başka ilkeler de söz konusu olabilir ki bu ilkelere bazıları o müthiş

gösterişçi israf zorunluluğundan türemişken; bazılarının kökeni ise farklıdır. Yine de bütün bu ilkeler, az önce sıralanan üç esas ilkenin kontrolü altındadır. Bu üç ilke olmazsa olmazdır ve kadın kıyafetinin temel normunu teşkil ederler ve mal varlığı bakımından insanlar arasındaki rekabet olasılığı sürdüğü müddetçe, hiçbir zaruret bu ilkeleri kalıcı bir şekilde bertaraf edemez. Mal varlıklarının farklı olması olasılığını göz önüne aldığımızda, bu kıyafet normunun etkisi kaçınılmazdır. Bazı algı, duygu vs. kasılmaları, kadın giyim kuşamında zaman zaman geçici ve yerel sapmalara sebebiyet verebilir; ancak görkemli “gösterişçi israf” normu, bu normun ekonomik zemini baki kaldıkça, bertaraf edilemez ya da kayda değer ölçüde kısıtlanamaz.

Belli bir duygu yöneliminin geçici etkisine ilişkin olarak ve kıyafet adab-ı muâşeretinin sıradan gereklerinden biri olarak, giyenin fiziki konforu unsurunun yeniden gündeme gelmesi örnek gösterilebilir ki bu yönelim, geçtiğimiz yıllarda gelen gündeme gelmiş ve yakın zaman önce ortadan kalkmıştır. Bu önermenin anlamı, tabii ki, görüldüğü gibi değildir kıyafet meselelerinde nadiren vuku bulur. Bu, son zamanlarda mecburi olan kişisel konfor gösterisidir ve bu gösteri, genellikle, içerikten ödün vermek pahasına sergilenir. Bu arada bu gelişme, görünen o ki, yakın zamanda baskın hale gelen duygusal atletizmin (bedene tapmanın) dallanıp budaklanması sayesinde gerçekleşmiştir; ve bugünlerde bu duygu dalgasının zirve noktası geride kalmıştır, kıyafet konusundaki bu yabancı güdü de ortadan kaybolmaktadır.

Halihazırda ana hatları sunulan teorinin, tam olarak yalnızca modern kadının kıyafetine uygulandığı savunulur. Şu nokta aşîkârdır ki, ulaşılan ilkeler nihai kriterlere uygulanacaksa, “kadın kıyafeti”, biyolojik olarak erkek olan büyük bir insan sınıfının giyim kuşamını kapsayacaktır. Bu özellik, teoriyi hükümsüz kılmaz. İktisadi teori amacıyla yapılan bir sınıflandırma, yalnızca ekonomik zeminde yapılmalıdır ve geçerliliği, doğa bilimlerinin -bu ılımlı gönüllü grubu, kadınlar zümresinden dışlayacak şekil-

de simetrisini bozan- dar kapsamının ötesine geçmeyen değerlendirmeleri kabul edemez.

Giyim kuşamı, daha az da olsa, kadın kıyafetinin kaidelerine uyan ikinci, oldukça benzer bir insan sınıfı daha söz konusudur. Bu sınıf, medeni toplumların çocuklarıdır. Çocuklar, tabii ki belli ufak tereddütlerle birlikte, teorinin amacı doğrultusunda, malların gösterişçi tüketicisi olarak medeni kadınların büyük işlevini tamamlamaya yarayan yardımcı malzeme olarak ele alınmalıdır. Nasıl ki bir işçinin ellerindeki bir alet, üretim etkinliğinin yardımcı bir organıysa, medeni kadının ellerindeki çocuk da, gösterişçi tüketimin yardımcı bir organıdır.

ÇALIŞMA İÇGÜDÜSÜ⁸ VE EMEĞİN USANDIRICILIĞI⁹

Çalışmanın usandırıcı bir iş olduğu, iktisat kuramının klişelerinden biridir. Tartışmaların çoğu, insanın, her şeyin ötesinde, emek ile üretilen mallara sahip olmak isterken malları üretmek için gereken emeği harcamaktan kaçındığı önermesinden yola çıkar. Genel anlamda ortak kanı, bu yöndeki mevcut kuramlar oldukça uyumludur. Yaygın kabul gören ideal durumda iktisadi açıdan sonsuz mutluluk, çalışmaksızın sınırsız mal kullanım hakkına sahip olmakta saklıdır; kusursuz ıstırap ise hakkı verilmeyen emektir. İnsan, içgüdüsel olarak, yaşamsal araçları tedarik etmek amacıyla çaba harcamaya isyan eder.

Böyle kabaca dile getirildiğinde kimse bu savı kabul etmek istemez; ancak bu şekliyle bile, önde gelen iktisatçıların yazılarında ima edilenin çok az abartılmış halidir. Yararlı çabadan bu denli kaçınmak insan doğasının ayrılmaz bir parçası ise cenneteki sürüngen iblisin yolu insan için anlaşılır olmalıdır; çünkü bu, insan türünün eşsiz bir özelliğidir. Başka hiçbir hayvan tür-

8 Derleyen Notu: “instinct of workmanship” ifadesi “ustalık içgüdü” olarak da Türkçeleştirilebilir. Burada “çalışma içgüdü” olarak Türkçeleştirmeyi daha doğru bulduk.

9 American Journal of Sociology, September, 1898, Vol. 4, ss. 187-210.
Türkçe Söyleyen: Işıl Şeremet.

ründe yaşamını sürdürmek için gereken eylemde bulunmaktan sürekli olarak kaçınma görülmez. Türlerin ortaya çıkıp sürekliliklerini sağladıkları seleksiyon sürecinde, kendi yaşam sürecini ileriye taşımaya karşı bu denli isteksizlikle donatılmış bir türün hayatta kalma şansı pek yoktur. Seleksiyon normlarından insan tek başına muaf ise söz konusu başkalaşma eğilimi, deus ex machina¹⁰ tarafından varoluşuna eklenmiş olmalıdır.

Yine de, böylesine saçma görünen duruma karşı gerçek de buradadır. Az çok samimiyetle ifade edersek insanlar, yararlı çaba gösterme konusunda isteksiz davrandıklarını kabul etmektedir. Bu kabul, gösterilen tüm çabayı değil de biraz işe yarayanı, özellikle de kabaca yararlı emek olarak tanımlanan çabayı kapsamaktadır. Savaş, siyaset ya da buna benzer yapıdaki işlere harcananlar gibi bir ürün ortaya koymadan kazanç sağlayan çabalar konusunda daha az isteksizlik ifade edilmektedir. Buna karşılık, spora veya maddi bir kazanç ya da yararlı bir ürün ortaya koymayan benzeri uğraşlara karşı geliştirilen genel bir isteksizlik yoktur. Ne var ki, belirli bir dizi çabanın yararsız olduğu gerçeği, vasıf gerektirmeyen hizmetlerde olduğu gibi onu itici olmaktan alıkoymaz. Bu tür işlerin çoğu, yararlı bir sonuç doğuracak bir amaca hizmet etmese de, duyarlı insanlara pek itici gelmez.

Klasik iktisatçılar tarafından ayırt edici özelliklerinin izleri sürülen ve karikatüristleri tarafından içi doldurulan “iktisadi insan”, fiziksel varlık açısından bir anormallik sayılsa da, olağan eğilim ifadelerine bakarak söylemek gerekirse, çok da abartılı bir tasvir değildir. Ne var ki, bu iktisadi insan iktisadi öğretilerin kalıbına uyum sağlamaya hizmet edecekse, doğal seleksiyon yasasından azat edilmeyi nasıl başardığını ve kısıtlarının neler olduğunu açıklamak bilime düşer. Bu yasadan azat olması ise aslında önemli olmaktan çok anlaşılırdır. Hayatta kalma açısından insan ve ara sıra ortaya çıkan rakipleri arasındaki fark, türlerin yaşam amaçlarına hafifçe değil tam olarak yönelmelerinden kaynakla-

10 Gökten inen Tanrı.

nır. Bu açıdan hepsinden çok uzun zaman önce uzaklaşmıştır ve bu kadar uzun aradan sonra türlerin yaşamını tehlikeye atmadan hayatta kalmanın tinsel temellerini çarpıtabilecek hale gelmiştir.

Diğer hayvanlar gibi insan da yaşadığı çevreden gelen uyarılara tepki veren bir eyleyendir. Diğer türler gibi, alışkanlık ve eğilimlere tabidir. Ancak diğer türlerden daha üstün bir mevkide olarak insan, bulunduğu eylemleri yönlendiren kişinin alışkanlıklarını zihinsel olarak sindirip bu alışkanlık ve eğilimlerin yöneliminin önemini anlar. İnsan, saygı duyulacak zekâyâ sahip bir eyleyendir. Selektif gereklilik açısından amaca yönelik eylemde bulunma eğilimiyle donatılmıştır. Yaşamın bütünüyle beyhude olması ya da eylemin onun için zevksiz olması sebebiyle amacı ayırt edebilme yetisine sahiptir. Bu itkinin kendini ne şekilde ve ne yönde gösterdiği konusunda bireyler arasında geniş çaplı ayrımlar olabilir; ancak itki başlı başına bir belirleyici özellik meselesi değil, insan doğasının doğuştan gelen bir özelliğidir. Birkaç bireyde zaman zaman gözlemlenen bir özellik de değildir. Amaca yönelik eylemin görülmediği ya da çok görüldüğü durumlar meydana gelmektedir, ancak bu üvey anne tarzı özelliklere sahip insanlar, “kusurlu özneler” olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kusurlu insan doğasını taşıyan soylar tükenmekte ve modern yaşamın en elverişli koşulları altında dahi bozulup gitmektedir. Kalıtsal olarak bağımlı ya da kusurlu ailelerin tarihi de bu sonucun bir ispatıdır.

Hayatta kalma konusunda insanın diğer türlere göre taşıdığı üstünlük ise çevrenin güçlerini kendi çıkarları için kullanmak üzere dönüştürebilme kapasitesidir. Sahip olduğu yaratımın efendisi unvanını, yaşamını idame ettirmeye yönelik araçları kendi çıkarına kullanabilme yetisine borçludur. Bu çaba harcama eğilimi değil başarma, amaca ulaşma eğilimidir. Başvuracağı son çarede önceliği, endüstriyel ya da iktisadidir. İktisadi yaşamında insan bir eyleyendir, soğurucu değil; her eyleminde birtakım somut, nesnel ve kişisel olmayan amaçları gerçekleştirme arayışında olan bir eyleyen. Bu kuşatıcı eylem normu,

insanların yaşamlarını tüm maddi şeylerin kullanımı açısından yönlendirirse bir ayrılma noktası işlevi görmek ve de iktisadi yaşam sürecinde bir kuram olmayı hedefleyen tüm bilimlerin için de temel ilkeleri ortaya koyabilmek durumundadır. İktisadi kuram kavramı açısından herhangi bir fenomenin son analizinde, bir sonraki işi yapma şeklindeki her yerde görülen itkinin arkasında ne olduğuna bakılmalıdır.

Tüm bunlar, konvansiyonel olarak çalışmaktan kaçınma konusunda söylenenlere ters düşüyor gibi görünür. Ancak bu ters düşme, ilk bakışta görüldüğü kadar katıksız değildir. Çözümü, çalışmaktan kaçınmanın, aslında yalnızca konvansiyonel kaçınma olduğu gerçeğinde yatar. Makul düşünce aralıklarında aşırı iş yükü gerilimiyle rahatsız edilmediği sürece insanların ortak kanısı, çalışma içgüdüğü rehberliğinde dolaysız bir şekilde dile dökülür. Diğerlerinin bir amaca yönelik yaşadıklarını görmekten ve kendi yaşamlarının da bir yararı olduğunu düşünmekten hoşlanırlar. Tüm insanlar estetik benzeri iktisadi veya endüstriyel erdem algısına sahiptir. İktisadi başarı algısında beyhudelik ve verimsizlikten hoşlanılmaz. Olumlu ifadesi, çalışma içgüdüğü ya da itkisiyken olumsuz ifadesi boşa harcamayla onaylamamaktadır. Maddi anlamda ilerleme bakımından bu erdem veya kusur ya da yaşamın önündeki engel algısı, iktisadi açıdan verimli eylemleri onaylarken iktisadi açıdan gereksiz olanları onaylamamaktadır. Bir yandan bu iktisadi erdem normu ile etik normu arasındaki yakın ilişkinin, diğer yandan da zevkin estetik normlarının ayrıntılarına girmeye gerek yoktur. Hem biyolojik temel hem de ödülünün kapsamı ve yöntemi açısından her ikisiyle de yakından ilişkilidir.

Bu çalışma içgüdüğü, açıkça yararlı çabaya karşı geliştirilen konvansiyonel antipati ile doğrudan çatışmaktadır. Bu ikisi, insanın normal işleyişinde birbiriyle uyuşmaz. Ancak davranışlar ya da olaylar üzerinde ne zaman kasti bir hüküm verilse davranışlar, insan doğasının doğuştan gelen, daha itaatkâr bir özelliğini ortaya koyarak kuşatıcı bir yolla üstünlüğünü ilan eder. Bu ikisi

arasında hangisinin öncelikli olduğu sorusu pek sorulmaz. İlki, türün hayatta kalması için gerekli bir insan özelliği iken ikincisi yalnızca tüm rakiplere mesafe koyan ve sonra da acı çekerek ve ilkinin koyduğu sınırlar içinde hüküm süren türde görülen bir düşünme alışkanlığıdır. Aralarındaki soru şunlar olmalıdır: “Çalışmaktan kaçınmak, çalışma içgüdüsünden mi türer? Ve bu içgüdüden farklı olduğu halde nasıl yükselişe geçip tutarlılık kazanmıştır?”

Yakın zamana dek eski kültür üzerine yazarlar arasında gerçek bir anlamda bir insanın, ilk kez ortaya çıktığında, kendi çıkarlarını ve amaçlarını arkadaşlarınıninkilerden ayırmaya eğilimli ve kin güdüp kavga etme tutkusu besleyen mücadeleci bir tavır sergilediğine dair bir fikir birliği vardı. Bu görüşün doğuştan eyleme meyilli insanlarla karşılaştığı yerlerde bile bu eyleme meyilin yıkıcı bir eyleme meyil türü olduğu şeklinde apaçık bir kanı bulunmaktadır. İnsanların çalışmaya değil de dövüşmeye eğilimli olduğu düşünülmektedir ve normal koşullarda eylemin sonunda bir şeyi onarmaktan çok ona zarar vermek vardır. Bu görüş, amaca yönelik eylemde bulunma eğilimini işçilikten çok sporcu olma itkisine çevirecektir. Bu görüşü kültürün evrimsel şemasına oturtmayı denemek insanın varoluşundan önce veya yaşamının proto-anthropoid¹¹ evresinde bu yarışın yırtıcı bir türe ait olduğu ve kültürel gelişimin sonraki evrelerinde olduğu gibi insan kültürünün başlangıç evresinde ise büyük ölçüde avcı bir türe ait olduğu gibi bir çıkarımı gerektirir.

Bu görüş hakkında söylenebilecek çok şey vardır. İnsan işçilerden değil de sporculardan türediyse o halde konvansiyonel olarak çalışmadan kaçınmayı açıklamaya gerek yoktur. Çalışmakta sportmenlik yoktur ve bu yüzden de zevksizdir. O zaman da insanların diğer bir türe değil de yırtıcı bir yaşam türüne nasıl razı olduklarını açıklama konusunda kafa karışıklığı ortaya çıkar. Bu görüş, hemen akla yatıyor olmasının yanında birçok kanıtlarla

11 Maymunusu.

da desteklenir. Bizden daha alt düzeyde bir kültüre sahip olan haklar, bizim halkımıza göre avcı alışkanlığına sahiptir. Konvansiyonel yazılanlara göre insanlık tarihi, avcılarının kendi çıkarları için yaptıklarını anlatan öykülerden oluşur ve bu tarihin tek tarafı olduğu ya da yanlış aktarılmış olduğuna pek inanılmaz. Ayrıca savaşma konusunda sportmence bir eğilime de hemen hemen tüm modern toplumlarda rastlanır. Benzer şekilde, sözüm ona şeref algısı da ister bireysel ister ulusal olsun sportmenliğin bir ifadesidir. Bu yüzden şeref kavramının yaygınlaşması, aynı doğrultuda kanıtlar olarak düşünülebilir. Eski zamanlardaki sportmenlik iddiası ve kurallara dayalı bir konumu daha da güçlendirmek istercesine şeref algısı, bizimkilerden daha eski arkaik kültüre sahip topluluklarda fark edilir derecede daha canlıydı.

Yine de, hem kültürel tarih hem de konvansiyonel kabul edilmiş bu görüşün karşısında duran ve insanı doğuştan sportmen kılan günümüz insan yaşamının unsurları açısından hatırı sayılır ölçüde kanıt bulunmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu, insanlığın kültürel tarihi boyunca gözlerden uzak olsa da süreklilik gösterecek şekilde dünyanın hemen her yerinde günlük yaşamlarının büyük kısmını, eşyayı insanlığın kullanımına sokmak için dönüştürmek üzere çalışmaya harcamıştır. Bu endüstriyel ilerlemenin en görünen amacı, işçilik gerektiren birtakım görevlerde daha iyi performans sergilemektir. Bir yandan, bu iş, bir görevin amaçsızca yerine getirilmesinden elde edilebilecek daha hatırı sayılır bir sebep olmadığından, yapılmasından sağlanacak çıkar üzerine kurulmak zorundadır. Diğer yandan da çalışma disiplininin, işçiye yakışır tavrı geliştirecek işlevi görmesi gerekir. Tamamlanan işin, yalnızca avcı bir yönetimin dayatması olduğunu söylemek doğru değildir; çünkü bu anlamda en çarpıcı gelişmeler sportmenliğin kahramanlığının en az olduğu baskıcı güç tarafından biçimlendirilmiştir.

Ortak kanının ifade bulduğu yerlerde de aynı görüş ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, insan davranışlarının değeri konusunda tutkuyu bir kenara bırakıp düşünerek

bir hükme varıldığında olgunlaşmış insan doğası, normalde sportmenlikten çok işçiliği doğru bulacaktır. En iyi olasılıkla işçiliğe karşı af dileyen tarzda bir tavır geliştireceklerdir. Bu, insanların terbiyesindeki bozulma şu an (Mayıs 1898'da) kendini göstermektedir. Bu topluluğun girdiği savaş tarzı bir baskında sportmence bir coşkunluk gibi kabul edilebilecek olsa da, savaş çıkırtkanlığı yapanların inandırıcı bir güdü bulabilmek için kıvrıldığı fark edilmelidir. Avcı dünyasında kahramanlık, temelde avcı bir karaktere sahip herhangi bir türün algılanmasında olması gerektiği gibi, kendini basit bir şekilde meşru gösterebilir. Kayıtsız onay alan davranış şekli, bütünüyle insan yaşamını ileriye taşıyandır; diğerinin karşısında haksız ya da avcı çıkarını ilerleten değil.

İnsan ırkının en eski ve en süreklilik gösteren alışkanlıklarının en iyi görülebileceği zaman, insanın kendini anlık bir rahatsızlık anında ifade etmediği zamandır. Bu koşullar altında, tarih öncesi eğilim yakın dönemin geleneksel davranış kalıplarını baskılayabilir. İnsanı işçi gibi çalışıp hizmet etmeye yönelten arkaik zihinsel dönüş, bu eğilimin yansıttığı şekilde bu tür bir karakterin yaşamındaki uzun süreli ve süreklilik gösteren alışkanlıkların bir sonucudur.

İnsanın yaşamı hareketten ibarettir ve insan hareket ettiği sürece düşünür ve hisseder. Bu böyle olmak zorundadır; çünkü düşünme ve hissetme eylemini üstlenen, eyleyen insandır. Diğer türler gibi insan da alışkanlık ve eğilimlerin bir ürünüdür. Seleksiyon sürecinde kendisine işlenmiş olan eğilimler öncülüğünde hareket eder ki diğer türlerden farklı olmasını bunlara borçludur. İnsan sosyal bir hayvandır ve ona sosyal hayvanın ruhsal yapılanmasını kazandıran seleksiyon süreci, aynı zamanda onu ciddi anlamda barışçıl bir hayvan haline getirmiştir. İnsan ırkı, barışçıl tavrın tarih öncesi durumundan çok uzaklaşmış olabilir; ama şimdi bile insanların günlük düşünme ve hissetme alışkanlıklarında barışçıl bir eğilimin izleri yeterli derecede sade bir şekilde görülmektedir. Genelde kan görüntüsü ve ölümün varlığı,

hatta önemsiz hayvanların kanı ve ölümü dahi bunlara alışkın olmayan insanları hasta edecek derecede bir tiksintiye sürükler. Vakaların normal ele alınışında katliamdan keyif duyma alışkanlığı, yalnızca disiplinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu açıdan insan, av hayvanlarından farklılık gösterir. Tabi ki bu açıdan en çok yalnız yaşayan hayvanlarla ayrışır, ancak sürü halinde yaşayan hayvanlar arasında dahi insana tinsel anlamda en yakın akrabaları arasında etçiller yoktur. Yırtıcı hayvanlarla mücadele etmekten içgüdüsel olarak kaçındığı gibi silahsız haliyle ve kas gücünün savaşmasına olanak verdiği kısıtlı ölçüde insan, rakiplerini alt edip yemek suretiyle yaşamını idame ettirenlerden ziyade rakipleriyle doğrudan çatışmaktan kaçınma eğilimi göstererek hayatta kalabilen hayvanlarla aynı kategoriye sokulabilir.

“İnsan, canlıların en zayıfı ve savunmasızıdır” ve Orman Kanuna göre tavsiye alıp diğerlerinin akıl edemeyeceği şekilde bir takım unsurları hesaba katarak çareler bulmak onun işidir. Aletler olmaksızın insan, tehlikeli bir hayvan sayılmaz. Savaş aletlerini kullanma konusunda büyük çaplı bir ilerleme kaydedene dek dehşet saçan bir hayvana dönüşmemiştir. Aletler etkin bir şekilde kullanılmaya başlamadan önce, yani insanın evrimleşmesinde oldukça uzun bir dönemi kapsayan süre boyunca insan, yıkımda söz sahibi olan ya da barışı bozan bir eyleyen olarak ortaya çıkmamıştır. Koşullar sebebiyle barışçıl ve köşesine çekilen bir tavır sergilemiştir. Aletlerin kullanımıyla farklı bir tavır takınma olasılığı baş göstermiştir; ancak o zaman dahi kavgacı tutumun gelişmesini destekleyen koşullar, kısmen ve aşamalı olarak ortaya çıkmıştır. Irk yaşamının alışkanlıkları, kavgacı ve yıkıcı olmaktan çok barışçıl ve endüstriyel bir karakterin doğurduğu zorunluluklardandır. İlk zamanlarda aletler, hasar meydana getirmek ya da huzursuzluk çıkarmaktan çok insanların kullanımı için olguları ve nesneleri şekillendirmek üzere işlev görmüş olmalıdır. Endüstrinin, bir grup insanın, diğerlerinin yaşamı pahasına yaşamasının mümkün olmasından çok önce gelişmiş olması gerekirdi. Ayrıca bu noktaya ulaşılmadan önce uzun endüstriyel

evrim süresince bununla özdeşleştirilen yaşam disiplini, insanın fiziksel ve zihinsel özellikleri yanında tinsel tutumları açısından yine de endüstriyel verimlilik yönünde mesafe almıştır.

Seleksiyon ve eğitim yoluyla, yağmacı bir yaşam mümkün olmadan önce, insanın yaşamı, çalışma içgüdüsünü korumak üzere gelişmiştir. Durumun dayattığı çevreye uyum sağlamak endüstriyel anlamda bir uyumdur, çünkü insanın eşyayı kullanmak üzere şekillendireceği tesisatı kurmuş olmasını gerektirir. Bu, eşyanın yalnızca insanın kendi kullanımı için şekillendirilmesi anlamına gelmez; çünkü arkaik insan, zorunlu olarak bir grubun üyesiydi ve endüstriyel etkinliğin henüz hesaba katılmadığı bu erken evrede kendi çıkarını geri planda tutmayan ve temeli güçlü bir dayanışma kavramı üzerine kurulmamış bir grup hayatta kalamazdı. Bulunulan eylemin kabul edilen yönlendiricisi olarak kendi çıkarı, yalnızca avcı bir yaşamın doğal sonucu olarak gelişir ve avcı yaşam da ancak üreticilerin geçinmesi için gerekenlerden büyük bir ihtiyaç fazlası arta kalmasını sağlayacak aletlerin kullanımından sonra ortaya çıkabilir. Avlanarak geçimini sağlamak, avlayacak büyük bir şeyin varlığını imler.

İlk insan üyelerinin endüstriyel verimliliğine ve ellerindeki maddi olanakları kullanımı konusunda tek bir amaca sahip olmaya dayalı bir grubun üyesiydi. Meyvelere ve avantajlı yerleşim yerlerine sahip olmak için gruplar arasındaki rekabet erken evrelerde bile görülmüş olabilirdi; ancak gruplar arasında baskın düşünce alışkanlıklarını şekillendirmeye yetecek oranda düşmanca tavırlar olamazdı.

İnsanın kolayca yapabileceği şey, alışkanlığa dönüşen şeydir ve bu da neyi kolayca düşünüp yapabileceklerine hüküm verir. Günlük eylem zincirinde aşına olduğu fikirler silsilesi içinde kendini yuvada hisseder. Alışkanlığa dönüşmüş bir eylemler zinciri, alışkanlığa dönüşen bir düşünceler zinciri meydana getirerek gerçekler ve olayların bilgi düzeyinde algılandığı bir görüş açısı ortaya koyar. Alışkanlığa dönüşmüş eylemler zinciriyle tutarlı

olan şey, alışkanlığa dönüşmüş düşünceler zinciri ile tutarlıdır ve tüm topluluklarda hoşnutluk ve onaylanma açısından geleneksel standartlar yanında bilgi anlamında kesinlik taşıyan bir zemin de sağlar. Buna karşılık, işleminden geçiren bir yaşam yöntemi bir kez anlaşılıp düşünce olarak özümseğinde yaşam tarzına dâhil olarak davranış normlarına dönüşür; çünkü düşünen, bilen eyleyen, aynı zamanda da eylemde bulunan eyleyendir. Olanaklarla algılanan ve yaşam süreciyle ve bilgiyle tutarlı olan şeyler de bu sebeple doğru ve iyi olarak kabul edilir. Tüm bunlar, alışkanlık yalnızca bireysel ve ara sıra görülen türden olmaz da gereken bilgi ve davranış kuralı ile uyuşmayan bireylerin ya da soylarının selektif eleme yoluyla gruba ya da ırka uygulanırsa daha da güçlenerek ortaya çıkar. Bunun olduğu yerlerde kazanılan bu meyil, alışkanlık statüsünden çıkarak yatkınlık ya da eğilim statüsüne geçer. Bu, aktarılabilir bir özelliğe dönüşür ve bunun yönlendirdiği eylemler de doğru ve iyi olur ve yatkınlığı doğuran selektif uyum sağlama ne kadar uzun ve sürekli olursa ırk açısından ortaya çıkan yatkınlık da sağlam olur ve sonuçta görülen davranış kuralının yaptırımını o kadar az sorgulanır.

Yaşamın maddi araçlarıyla ilişkisi açısından, ilk insana bu yolla aşılana düşünce ve davranış kuralı burada çalışma içgüdü olarak adlandırılmaktadır. Bu eğilime dayalı olarak insanın iktisadi gerçeklere duyduğu ilgi, yağmalamanın moda olduğu günlerin öncesinde öncelikli olarak özsaygıyı içeren bir yapıya sahip değildi. Grup dayanışması kavramının baskın olması gerekliliği, bunu olanaksız kılar. Selektif süreç, özsaygı konusunda gereğinden fazla yanlı hareket eden soyları elemelidir. Yine de en yoksul ve barışçıl gruplarda bile bireyler arasında bir miktar öykünme görülmüştür. Daha sonra karşılaşılan koşulların, öykünmenin gelişimini desteklediği yerlerde öykünme meylinin, eski çağlarda da grubun ilk zamanlardaki yaşamının getirdiği zorunlulukların izin verdiği ölçüde kendini ortaya koymaya yetecek güçte varlık göstermiş olması olası görünmektedir. Ancak bu öykünme, bireysel mal kazanımı ya da birikimi ya da baskınlar

ve arbedeyle harcanmış bir yaşam yönünde ilerleyemezdi. Bu öykünme, genel olarak barışçıl ve sürü halinde gezen hayvanların arasında görülen cinsten olurdu; yani bu, öncelikli olarak az çok düzenli olarak tekrarlanan cinsel bir öykünme olmuştur. Bunun ötesinde eldeki mallar dağıtılırken kavga etmiş olmalıdırlar; ancak ne bu ne de geçim kaynağı için rekabet yaşamın esas pusulası olabilirdi.

Çalışma içgüdüsü tarafından aşılana davranış kurallarına göre verimlilik ve hizmet yetisi takdir toplarken verimsizlik ya da beyhudelik, tiksinti uyandırır. İnsan, kendinin ya da komşusunun eylemleri üzerinde düşünür ve sonunda hoşnut olduğunu ya da beğenmediğini gösteren bir yargıya varır. Kabul edilen verimlilik standardına yaklaştığı olması, büyük ölçüde kendinden ve durumundan duyduğu memnuniyeti gösterir. Bu açıdan büyük çaplı ve süreklilik gösteren bir tutarsızlık, tinsel açıdan duyulan huzursuzluğun kaynağıdır.

Bu şekilde, eyleyenin niyeti veya eylemin hizmet yetisi konusunda bir yargıya varılabilir. İlk durumda erdem ya da kusurun ödülü, ahlaki olarak sınıflandırılır ve bu türden bir erdemin ödülü, bu çalışmanın konusu değildir. Hizmet yetisi ya da verimlilik konusunda insanlar, kendi eylemlerinin gerçekleri konusunda yalnızca ilk eldeki bilgiyi almakla kalmayıp diğerlerinden gelen yergi ya da onaylara karşı da hassasiyet beslerler. Sadece bir amaca ulaşmanın verdiği bilinç, sevindirici ve teşvik edici değildir; arkadaşımızın verimliliğimize kabahat bulması da neredeyse aynı derecede sevindirici ya da teşvik edici olabilir.

Yergi ya da onaylanmaya karşı duyulan hassasiyet, bununla özdeşleştirilen yaşam koşullarına göre selektif bir gereklilik meselesidir. Bu olmadan, hiçbir insan grubu, insanın amaçlarına göre şekillenmesi gereken maddi bir çevrede topluca bir yaşam sürdüremez. Bu açıdan insan, yine yalnız gezen av hayvanları yerine sürü halinde yaşayan hayvanlarla tinsel bir ilişki içine girmiştir.

Düzgün iş yapma isteğiyle güdülenen insanlar, kabul gören verimlilik idealleri açısından birbirleriyle karşılaştırılır ve konvansiyonel erdem ya da kusur tanımı altında arkadaşlarının ortak kanısına göre değerlendirilir. Verimlilik isnadında verimliliğe dair kanıtlar üzerinden gidilmelidir. Bu yüzden, diğerlerine kıyasla tek bir adamın görünür başarısının ve bunun kazandırdığı saygınlığın, kabul gören eylem amacına dayalı davranışlar yerine insanların haksız koşullarda kıyaslanmasına dayanması alışkanlığı geliştirilmiştir. Bu yolla saygınlığın temeli, davranışın uygunluğunun doğrudan takdir edilmesi yerine farklı eyleyenlerin yeteneklerinin kıyaslanmasına doğru kayma gösterir. Burada, hizmet yetisinin değerlendirilmesi yerine, görünür başarı temeline dayalı kapasitenin ölçülmesi vardır. Eyleyenler arasında bu tür bir haksız kıyasta karşılaştırılan şey ise, eyleyenin eylemlerinin hizmet yetisi değil, eyleyenin ortaya koyabileceği kuvvettir. Bu yüzden, çok yakın zamanda ve de bu zamana kadar hizmet yetisinin hak ettiği saygınlık, diğerleriyle kıyaslanan bir eyleyenin haksızlığa dayalı saygınlığına geçiş yaptıkça eylemde aranan amaç, saf uygunluktan kapasite ya da güç gösterisine dönüşme eğilimi gösterir. Harcanan çabanın amacı basit bir şekilde insanların kullanımının bir parçası olmak, iyiliği için kişisel olmaktan uzak bir şey başarmak yerine, gücün kanıtını ortaya koymak olur. Öyle ki, iktisadi hoşnutluk normunun ifadesi anlamında çalışma itkisi olarak ya da hizmet yetisinden hoşnutluk ve beyhudelikten hoşnutsuzluk olarak ortaya çıkarken, bununla özdeşleştirilen yaşam koşullarında öykünme içeren bir güç gösterisi karakterine bürünmeye başlar.

Verimlilik ve haksızlıkla elde edilen erdem konusunda ki isnatlar, görünür başarının ortaya koyduğu kanıtlara gittiğinden, yergiden uzak kalabilmek için kötülük tezahüründen kaçınılması gerekir. Eski yabanıl kültürde, grup küçükken ve avcı yaşam için tercih edilen koşullar henüz oluşmamışken, grup üyeleri arasında ortaya çıkan öykünme esas olarak endüstriyel verimlilikle ilgili olur. Kaçınılması gerekenin endüstriyel kapasite ek-

sıklığının ortaya çıkması olduğu anlaşılır. Ancak bu yönde güç ve kapasite, sürekli olarak varlığını hissettirebilir ve birey adına en iyi sonuçları doğurabilir. Bu yüzden, standart bir erdem anlayışı ve övgüye değer davranış kuralları bu yönde gelişecektir. Ancak öykünmenin gelişimi için bile beynin ve kasların üretici kullanımında küçük, kaba, barışçıl yabanıl gruplar, verimli bir kaynak sayılmaz. Bu durum, coşkulu bir öykünme sergilemeye destek vermez. Öykünmeci bir güç gösterisi alışkanlığının gelişimine elverişli koşullar: (i) büyük çaplı ve ani gerilimlerle gelen krizlerin sıklıkla tekrarlanması ve (ii) bireyin, onayları istenen insanlardan oluşan geniş ve özellikle de dönüştürücü bir çevreye maruz kalmasıdır. Bu koşullar, yabanılığın alt düzeylerinde etkin bir şekilde karşılanmaz, aynen aletlerin yeni yeni kullanılmaya başlanmasında insan kültürünün geçtiği evrede olduğu gibi. Buna göre, arkaik, barışçıl yapıyı korumuş topluluklarda ya da daha üstün bir kültürden buna dönemlerde daha az öykünme görülmektedir. Bu tür topluluklarda düşük standartta bir kültür ve konfor, kıskançlık ve rütbelere göre derecelendirmenin olmadığı durumlar gibi, eldeki işin gayretli bir şekilde uygulanmadığı durumlarda da ortaya çıkar. İnsanlar arasındaki iktisadi rütbe ve ayırım nosyonları gerek sahip olunanlar gerekse de konfor bakımından, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Alet kullanımında ve insanın doğanın gücü üzerindeki hâkimiyetinde ilerleme kaydedildikçe yabanıl grubun yaşam alışkanlıkları değişmiştir. Hem daha geniş çaplı bir oyun arayışı hem de gruplar arasındaki çatışma sebebiyle saldırganlık olasılığı artmıştır. Grubun endüstriyel verimliliği arttıkça ve silahlar daha da mükemmelleştikçe saldırganlık sebepleri ve bu şekilde başarıya ulaşma olanakları da artmıştır. Öykünmeyi destekleyen koşullar tam anlamıyla oluşmuştur. Daha fazla endüstriyel verimlilik arayışında olan nüfus yoğunlaştıkça grup, koşulların zorlamasıyla sefaletin vurduğu arkaik durumdan avcı yaşam tarzına geçiş yapar. Bu kavgacı evre- barbarizmin başlangıcı- saldırgan bir tutumla avlanmayı kapsayabilir ya da grup savunmacı

tarafıta yer almakla yetinebilir. Bu ya da öteki veya her ikisi de –ve genelde ikisi beraber- yok edilme acısını yaşamamaları için şüphesiz ki gruba aşılanacaktır. Bu, erken sosyal evrimin olağan seyri şeklinde kendini gösterir.

Gelişiminin bu avcı evresinde ortaya çıkan bir grupra erkeklerin çoğunluğunun dikkatini çeken meşguliyetler, kahramanlık içeren türden olacaktır. Grubun en ciddi endişesi ve aynı zamanda birey tarafından başarılabilecek en çarpıcı olay, insan ve hayvanlar arasındaki çatışmadır. İnsanlar ve işleri arasında her şeyi açığa çıkaran bir karşılaştırmada, zorlu rakiplere ya da elementlerin dehşet veren hareketlerine karşı artarda yapılan kahramanlık eylemler önemli olur. Güçlü elin kendini ortaya koyması, çoğunlukla yıkıcı bir karakterin takındığı başarıya ulaşan saldırgan tutum, şanın yürümesi için kabul gören temeldir. Grubun baskın yaşamsal çıkarları, güç ve dirayete itibar görecektir şekilde yer verilmesine ışık tutar ve grubun yaşamına hizmet eden diğer daha gizli yollar da arka planda kalır. Saldırganlık grubun yönverici hedefi haline gelir ve insanların eylemleri, dövüşen insanın duruşuna göre yargılanır. Düşünmeye gerek bırakmayacak şekilde hiç şüphesiz, bu tür bir grupta hizmet edilebilir ve etkili olarak kabul edilen şey dövüşme kapasitesidir. Kahramanlık, bireyler arasında haksız kıyasın geleneksel dayanağı haline gelir ve itibar kahramanlık üzerine temellenir.

Avcı kültür tam gelişimini sağladığında meşguliyetler arasında bir ayırım ortaya çıkar. Par Excellence¹² olarak kahramanlık geleneğinin, kahramanlık tek erdem olarak kabul edilene dek kapsamı genişlemiş ve sürekliliğinde artış görülmüştür. Sonra da yalnızca bu erdeme sahip olmayı gerektiren meşguliyetler değerli ve saygın kabul edilmeye başlanmıştır. İnsanlara etkisiz malzemeleri insan kullanımına sunmak üzere şekillendirme işinin verildiği diğer meşguliyetler, değersizleşip aşağılayıcı hale gelmiştir. Onurlu insan, avcı kahramanlık kapasitesini ortaya

12 Mükemmel, türünün en iyi örneği.

koyarak kalmayıp kahramanlık içermeyen işlere bulaşmaktan da kaçınmalıdır. Yaşam hakkına sebepsiz yere zarar vermeyen ve düşmanların gözle görünür baskısından uzak bu evcil meşguliyetler saygı görmez ve topluluğun avcılık kapasitesinden yoksun olan, yani iri, çevik ya da gaddar olmayan diğer üyelerine düşer. Bu tür işlerle meşgul olan kişinin, iyi bir konumda yer almasını sağlayacak kahramanlıktan yoksun olduğuna inanılır. İnsan, şanına leke sürülmemesi için kötülükten kaçınmalıdır. Bu yüzden, namusuna az da olsa dikkat eden avcı kültürün üstün fiziksel yeteneklere sahip barbarı, tüm olaysız angaryaları, kadınlara ve grubun önemsiz kişilerine bırakır. Zamanını erkeksi savaş sanatlarıyla geçirir ve yeteneklerini barışı bozmak üzere yollar geliştirmeye adar. Onur böyle kazanılır.

Barbar düzenindeki Barışçıl endüstriyel meşguliyetler kadınların işidir. Kusurlu gücü, saldırganlık ya da yıkım açısından yetersizliği ima ettiğinden pek üstün tutuldukları söylenemez. Ancak bir kusur ya da kötülüğün konvansiyonel işareti olarak kabul gören ne varsa şu an özünde şereften yoksun olarak görülmektedir. Böylelikle endüstriyel işler yüz karası gibi görülür ve ciddi biçimde küçültücü olarak algılanır. Bunlar, sportmenlik niteliğinden uzaktır. Emek, leke taşır ve bayağı meşguliyetlerin getirdiği kirlilik, özsaygıya sahip insanların kaçındığı bir şey olmalıdır.

Yağmacı kültür tam anlamıyla tutarlılık kazandığında emeğin küçültücü olduğu şeklindeki yaygın kanı, emeğin, hâlihazırda ayıplanmaya alışık olmayanlar için yanlış olduğu şeklinde bir iyileşmeye doğru evrilmiştir. Bu nedenle, belli başlı birtakım kast ve tabular türemiştir. Kültürel gelişimin ileri aşamalarında, bir miktar varlık birikimine sahip olunduğunda ve topluluğun üyeleri bir yandan hizmet sınıfında, diğer yandan da aylak sınıfta yer aldığı anda emeğin küçültücü sayıldığı geleneksel anlayış daha da önem kazanır. Bu, yalnızca düşük seviyede güç işareti olarak görülmeyle kalmayıp aynı zamanda fakirlerin de ek kazancıdır. Bugünkü durum da böyledir. Emek barbarizmin ilk za-

manlarından kalan tarih öncesi geleneklerde ahlaki açıdan genel olarak imkânsızdır ve fukaralıkla özdeşleştirildiğinden genellikle utandırıcıdır. Yakışık almaz.

Çalışmanın usandırıcı olduğu, tinsel bir olgudur ve küçük düşürücüdür. Usandırıcı olduğu olgusu, tabi ki tinsel doğası sebebiyle, yine de gerçek ve ikna edicidir. Aslında bu açıdan çok ciddi etkiye sahiptir ve çaresi de yoktur. Fiziksel açıdan usandırıcı ve zevksiz olması, gerekli tinsel motivasyon varsa tahammül edilebilecek bir durumdur. Hem barbar hem de medenileşmiş gençlik açısından savaşın çekiciliğine bakın. Deneyimli bir askerin en bilindik öyküsünde büyük olasılıkla mahrumiyet, tehlikelere karşı korumasız kalmış olmak, yorgunluk, parazitler, bakımsızlık, hastalık ve tiksindirici bir ölüm vardır. Bunlar savaşın beraberinde getirdiği ve kelimelerle anlatılamayacak kadar nahoş, iğrenç, sağlığı bozan koşullar olsa da savaşmak, buna uygun zihinsel alışkanlıklar geliştirmiş kimseler için çekici bir iştir. Gerilim yaratsa da itibar gören birçok spor ve pek çok diğer ince meşguliyetler de aynı sonucun göstergesidir.

Fiziksel anlamda usandırıcı olması, duruma uygun bir yapıtımla desteklenmezse insanların hafife alma alışkanlığı geliştirdiği ama onların aleyhine olan bir durumdur. Ne var ki bu tür bir emek konusunda tinsel açıdan usandırıcılık söz konusu olduğunda, nazik kullanımıyla, itham edildiği şeklinde olduğu gibi durum hiç böyle değildir. Bu kültürel bir gerçektir. Bu tür bir usandırıcılık için ahlak kurallarımızın temeli olan kültürel yapıyı yıkabilecek bir çare yoktur. Emek harcamaktan kaçınma geleneğini bir kenara bırakırsak zevk ve bilinç açısından itirazlar yükselebilir. Bu tür itirazlar zaman zaman iyi niyetli ve iyimser insanlar tarafından dile getirilmekte ve bu yolla da kısa sürede sonuç alınabilmektedir. Yine de sıradan, olağan sağduyu sahibi insanın eli kolu, genel olarak kabul gören adap kurallarıyla bağlanmıştır ve bu da en baştan bu yana oluşagelmiş ve kırılmayan bir kültürel kalıtım bağıdır.

MÜLKİYETİN¹³ BAŞLANGICI^{14*}

Kabul gören iktisat kuramlarında mülkiyetin temellerinin, genellikle malikin üretken emeği olduğu düşünülür. Bu, sorgusuz sualsiz özel mülkiyetin meşru temeli olarak ele alınır; yararlı bir şeyi üreten kişi, ona sahip olmanın tadını çıkarabilmelidir. Bu açıdan, sosyalistler ve klasik çizgideki iktisatçılar (iktisadi spekülasyonun iki uç noktası) aynı görüşte birleşir. Bu konuda bir ihtilaf yoktur ya da en azından bu zamana dek ihtilaf olmamış; aksiyomatik bir önerme olarak kabul edilmektedir. Sosyalistler açısından bu kabul, emekçinin emeğinin bütün ürününü alabilmesi yönündeki taleplerine temel oluşturur. Klasik iktisatçılara göre aksiyom, belki de, kıymeti kadar sorun yaratmıştır. Kapitalistin nasıl olup da sahibi haline geldiği malların “üreticisi” olduğunu ve emekçinin de nasıl olup da ürettiği şeyleri almasının doğru olduğunu açıklamaya dönük bitmek bilmeyen zahmetler vermiştir. Yaratıcı endüstriden oldukça kopuk olan ve arada sırada görülen mülkiyet örnekleri, normalden sapmalar olarak görülmektedir; rahatsız edici sebeplerden dolayı öyledirler. Normal durumda refahın, alıcının ürüne katkısıyla orantılı olarak – ve bu bir bakıma dayanağı olan bir sezgi olduğu için- dağıtıldığına dair esas fikir nadiren sorgulanır.

13 ownership.

14 American Journal of Sociology, November, 1898, Vol. 4, ss.352-365.

* Türkçe Söyleyen: Işıl Şeremet.

Malikin üretken emeği, bugünkü mülkiyetin kesin dayanağı olmakla kalmaz, mülk¹⁵ kurumunun kökenlerinin izleri de benzer şekilde iki geyik veya bir kunduz ya da on iki balık ortaya koyan varsayımsal yabanıl avcının üretken emeğine kadar uzanır. İktisatçılar tarafından yazıldığı üzere mülkün kökeninin tahmini tarihi, Doğal Haklar ve baskıcı bir Doğanın Düzeni konusundaki ön kabuller üzerine yapılandırılmıştır. Mülkiyet meselesinin çözümüne (klasik, evrim öncesi iktisatçılar için doğru olduğu gibi) küçük ve önemsiz bir ilgiyle yaklaşanlar ve doğal haklarla ilgili peşin hükümlerle bunu destekleyenler açısından tüm bunlar oldukça açık görünmektedir. Hem mantıksal çıkarım hem de tarihsel gelişim açısından bu kurumu yeterli derecede açıklamaktadır. “Doğal” malik, bir eşya “üreten” ya da buna denk bir yaratıcı güç harcayarak yapıcı anlamda bir nesne bulan ve bunu mülk edinen kişidir. Böyle bir insanın, mülkiyet düşüncesinin düz mantık doğrultusunda yaratıcı endüstri düşüncesi kapsamına alınarak eşyanın sahibi haline geldiğine inanılmaktadır.

Bu mülkün doğal hakları teorisi, tecrit edilmiş ve kendine yetebilen bir bireyin yaratıcı çabasını, ona tanınan mülkiyet hakkının temeli haline getirir. Böyle yapılarak tecrit edilmiş ve kendine yetebilen hiçbir birey olmadığı gerçeği görmezden gelinir. Aslında bütün üretim, tamamen topluluğun içinde ve topluluğun katkısıyla ortaya çıkar ve bütün refah toplumda böyle yaratılır. İnsan ırkının gelişiminde, yalnızca kendi bağımsız çabasıyla herhangi bir yararlı eşya üretebilecek şekilde endüstriyel tecride maruz kalan tek bir birey dahi olmadığını iddia edebiliriz. Mekanik işbirliğinin olmadığı yerlerde dahi diğerlerinin deneyimleri her zaman insanlara kılavuzluk etmiştir. Bu kuralın tek olası istisnası, vahşi hayvanlar tarafından beslenen kaybolmuş ya da terk edilmiş çocuklardır. Yarı denetimli avlarından, zaman zaman para kazanırlar. Ne var ki bu kimsesizlerin olağanüstü yarı-varsayımsal yaşamı sosyal gelişmeyi nadiren mülkiyet kurumunun yarattığı kadar etkileyebilir.

15 property.

Üretim, yalnızca toplumda ve ancak endüstriyel bir topluluğun işbirliği yoluyla gerçekleşebilir. Bu endüstriyel topluluk, büyük ya da küçük olabilir; sınırları genellikle belli belirsiz tanımlanır. Ne var ki bu topluluk, her zaman için gelenekler, aletler, teknik bilgi ve kullanımlarının aktarılmasına olanak tanıyacak kadar geniş bir gruptur. Bu aktarımlar olmadan endüstriyel organizasyon ve bireylerin birbirleriyle ya da çevreleriyle iktisadi ilişkisi olamaz. Tecrit edilmiş birey, üretken bir eyleyen değildir. Yapabileceği en fazla şey, sürüye dahil olmayan hayvanlar gibi mevsimleri atlatabilecek kadar hayatta kalabilmektedir. Teknik bilgi olmadan üretim meydana gelemez; dolayısıyla da bireysel olarak ya da başka bir şekilde birikim ya da varlık sahibi olmak söz konusu olmaz. Ayrıca endüstriyel bir topluluktan ayrı olarak teknik bilgi de var olamaz. Çünkü bireysel üretim ve üretkenlik yoktur. Mülkiyetin malikin bireysel üretken emeğine dayalı olduğuna dair doğal haklar ön kabulü, kendi varsayımlarının mantığı kapsamında dahi kendini saçma bir konuma indirger.

Meseleyi etnolojik açıdan ele alan birtakım yazarlar, mülkiyet kurumunun izini, bireylerin göreneklere göre silah ve süs eşyası kullanmalarına kadar sürer. Diğerleri bunun kökeninin, sosyal grubun bir toprak parçasını işgal edip dışarıdan girmeye çalışanlara karşı kuvvet uygulayarak toprağın kendilerine “ait” olduğunu ilan etmesine dayandığını söyler. İkinci hipotez, toprağın ortak mülkiyetini ortak işgal eylemine ya da kahramanlıkla toprağa el koymaya dayandırır, yani mülkiyeti üretken işgücüne dayandıran görüşten temelde ayrılır.

Mülkiyetin, bireylerin silah ve süs eşyası gibi şeyleri göreneklere göre tüketiminin doğal bir sonucu olduğu görüşü, görünenlerce desteklenmektedir ve doğal haklar ön kabulünün nitelikli teyidine de sahiptir. Bilinen tüm ilksel kabilelerin kullanımları, ilk bakışta bu görüşü haklı çıkarıyor gibi görünmektedir. Bütün topluluklarda bireysel olarak üyeler, birçok süs eşyası, giysi ve makyajın yanı sıra eğer varsa silahlar konusunda da sınırsız kullanma ve hatta suistimal hakkına sahiptir. Modern iktisatçının

gözünde bu kullanım, mülkiyet olarak değerlendirilirdi. Soru, modern sınıflandırmada mülkiyetin başı olarak değerlendirebilecek olan kullanımlarının en erken ortaya çıkışına dair basit bir maddi gerçek sorusuna çevrilirse, o halde mülkiyetin bu ürünlerin bireyin kullanıma tahvil edilmesiyle başladığının söylenmesi gerekirdi. Dayanağımızı, kurumları gözden geçirilen ilksel adamın bakış açısına kaydırırsak sorunun tam ters bir açıdan cevaplanması gerekir. Buradaki esas nokta, öncelikle ilk barbarların düşünme alışkanlıklarıyla şekillenen mülkiyet kurumunun kaynağının ne olduğudur. Burada mesele, mülkiyet ya da özel fikrinin türetimiyle ilgilidir. Mevcut amaç doğrultusunda burada ilgi odağı, ön kabüllerimiz doğrultusunda ilksel yabancı ya da barbarın belli belirsiz kişisel etmenlerinin bir mülkiyet doğurup doğurmadığını düşünmemiz değil, bu konuyu kendisinin nasıl değerlendirdiğidir. Bu yabancı, şahsen kendiyle ilgili olan ve kendi alışlagelen kullanımı için ayrılan bu nesneleri nasıl görme alışkanlığına sahip olduğuyla ilgilenen bir sorudur. Kurumların türetimiyle ilgili tüm sorular gibi bu halk-psikolojisi¹⁶ sorudur, mekanik bir gerçek değildir; ve bu böyle düşünüldüğünde cevap olumsuz olmalıdır.

İster yabancı ister uygar olsun, saf ve tecrübesiz insan, fenomenleri kişilik bakımından tasavvur etmeye meyillidir; bu fenomenler bizzat deneyimledikleridir. Bu alışkanlık, yabancı insanda uygarlaşmış insana göre daha sağlamdır. Gücün bütün apaçık tezahürleri gayretin dışavurumları olarak kavranır –çaba, insan iradesine benzer şekilde, bazı eyleyenler tarafından bir amaç için ortaya konur. Arkaik kültürün bakış açısı, yaşamı, insanlar ya da nesnelerin dâhil olduğu her ilişkide dikkate alınan asıl gerçeğin açılımı olan güçlü, yayılcı kişiliğin bakış açısıdır. Bu bakış açısı, geniş anlamda erken kültürün -ve biraz da kültürün sonraki aşamalarının- tüm kurumlarını şekillendirip renklendirir. Bu düşünce alışkanlığının kılavuzluğunda herhangi bir bireyin kişisel etmenlerle ilişkisi, basitçe mülkiyet olarak değil de daha

¹⁶ Folk-psychology.

yakın bir nitelikte algılanır. Mülkiyet, olguyu tanımlamak için fazla dışsal ve renksiz bir terimdir.

Yabanıl ve barbarın kavranmasında kişinin sınırları, modern biyolojinin tanımlayabileceği sınırlarla çakışmaz. Bireyselliğinin, belli belirsiz şekilde ve az çok kendiyle yakın olan olgu ve nesneler yelpazesini kapsadığı düşünülür. Meseleyi algılama şeklimize göre bu ögeler kişinin sınırlarını aşar ve kişinin bunların birçoğuyla organik değil de iktisadi bir ilişki içinde olduğunu düşünürüz. Sözde kişisel-sınırlar şeklindeki bu olgu ve nesneler, genelde insanın gölgesinden mürekkeptir: Sudaki ya da benzer başka bir yüzdeki yansıması, ismi, kendine has dövme izleri, varsa totemi, bakışı, özellikle de görünür olduğunda nefesi, el ve ayak izi, sesinin tınısı, şahsının yansıması olan bir herhangi bir resim ya da görüntü, bedeninden boşalan herhangi bir şey ya da verdiği nefes, soyulmuş tırnakları, kesilen saç, süs eşyası ve tılsımları, özellikle de kendine özel şekilde yapılmış gündelik kıyafetleri ve daha önemlisi üstüne totem ya da başka bir şekil işlenmiş olan silahları, özellikle de en sevdiği ve sürekli yanında taşıdığı silahlar. Bunların ötesinde sözde kişisel sınırlara dâhil edilebilecek ya da edilmeyebilecek çok sayıda uzak şey de bulunmaktadır.

Bu olgu ve nesneler yelpazesıyla ilgili olarak, bireyin kişiliğinin “etki alanının” hepsini aynı derecede etkilediğinin düşünülmediği söylenmelidir. Bireyselliği, dış dünyadaki belli belirsiz, yarı gölgeli renk farklılıkları ile dönüşüme uğrar. Yabanılı tanımlayan eklentiler içinde yer alan nesne ve olgular, yabanılın hayati derecede kişisel olan düşünce alışkanlıklarında kendini gösterir. Bunlar, onun iktisadi bir ilişki içinde olduğu ve üzerlerinde yasal hak iddia edebileceği şeylerin toplamı değildir. Nasıl elleri ve ayakları, nabızı, sindirim sistemi, vücut sıcaklığı ya da uzuvları ve beyninin hareketleri ona aitse bu sayılanların da aynı şekilde ona ait olduğu düşünülür.

Bu görüşü sorgulama eğilimi gösterebilecek olanları mem-

nun etmek için neredeyse tüm insanların kullanım tarzına bakılabilir. Böylesine yayılmacı bir kişilik kavramı ya da kişiliğin yarı gölge tarafları, örneğin hediyeler ve hatıralar verip saklamak gibi ayrıntılarda kendini gösterebilir. Muskalarda, her türlü büyücülük işlerinde, dini edimler ve benzeri kutsal ayinlerde, Tibet dua silindiri gibi kutsal emanetlerde, resimler ve simgelere tapınmak gibi eylemlerde; kutsanmış yerler ve yapıların neredeyse evrensel düzeyde yüceltilmesinde; astrolojide, kesilen saçlar, soyulmuş tırnaklar, fotoğraflar vb. yoluyla kehanetlerin işleyişinde bunun varlığı şüphe götürmez. Kişiyi tanımlayan bu tür eklentilere inancın tartışmaya en az açık olan kanıtı belki de birlikduygu büyülerinde¹⁷ görülür ve aşk muskasından dini edimlere kadar uzanan uygulamalar dünya genelinde çarpıcı bir benzerlik taşır. Tüm bunların dayandırıldığı temel inanç, arzu edilen sonuca, söz konusu kişiyi tanımlayan ve üstünde taşıyabileceği eklentilerden birine işlenmesiyle ulaşılabileceğidir. Buradaki eyleme konu olan kişi, ölümlü bir insan olabileceği gibi iyilik ya da kötülük amacıyla müdahalesi arzulanan potansiyel bir tinsel varlık da olabilir. Büyücü ya da muska yazan herhangi başka biri, sözde kişisel sınırlara işlenmiş olduğu şekliyle kişinin bireyselliğinin “yarı gölge tarafına” ulaşabilirse ilgili kişinin iyiliği ya da kötülüğü için çalışabilecektir. Bu amaçla yapılan büyü ritüelleri de daha üstün bir güce sahip olacaktır; çünkü saldırı noktası olan nesne, üstüne dilek işlenen kişiyle çok yakın temas halindedir. İktisadi bir ilişki, basit şekliyle büyücülüğü kaldırmaz. Bir kişinin belirli bir nesneyle ilişkisi ne zaman birlikduygu büyüü yapmak amacıyla kullanılsa, bu ilişkinin basit bir yasal mülkiyetten çok daha önemli bir şey olduğu düşünülebilir.

İlksel yabanılın modern zamanda kişisel mülk olarak adlandırılabilir bu tür yavan mallarının, hiçbir şekilde onun mülkü olduğu düşünülmez; bunlar organik olarak şahsıyla ilgilidir.

17 T.S.N (Türkçe Söyleyen Notu): Sympathetic magic: Birbiriyle bağlantılı olan nesnelerin, maddi bağları ortadan kalksa dahi birbirlerini etkileyecekleri inancına dayanan büyü türü.

Kişinin sözde kişisel sınırları aynı derecede yakınlık ve süreklilik arz etmez; ancak bireyselliğine daha uzak bir mesafeden ve daha şüphe içerecek şekilde dâhil olan bu eşya, bu yüzden kısmen organik bir parçası, kısmen de onun mülkü olarak algılanmaz. Bu organik ilişki ve mülkiyet arasında alternatif bulunmaz. Sözde kişisel sınırların sınırında yer alan belirli bir eşyanın bu kapsamdan çıkarılması ve zaman aşımı sebebiyle doğal yollardan ya da ilişkinin iradi olarak kesilmesi yoluyla yabancılaştırılması, oldukça kolaydır. Ancak bu olduğunda eşya organik ilişkiden kurtulup söz konusu kişinin sahip olduğu, dışsal ve uzak bir kategoriye dâhil olmuş gibi anlaşılmaz. Bu yolla bir nesne, bir kişinin organik alanından kurtulursa başka bir alana geçebilir ya da kendini ortak kullanıma açmış bir eşya, kamu malı haline gelebilir.

Kamu malı söz konusu olduğunda ilksel toplulukta ne komünal ne de bireysel mülkiyet kavramından söz edilebilir. Komünal mülkiyet düşüncesi görece geç gelişmiştir ve psikolojik gereklilik açısından bireysel mülkiyet düşüncesinden sonra ortaya çıkmış olmalıdır. Mülkiyet, bir nesne üzerinde konvansiyonel hak iddiasına dayalı, tasdiklenmiş tasarruf yetkisidir. Malikin, sahip olduğu nesnenin kullanımı üzerine kafa yoran kişisel bir eyleyen olduğunu ima eder. Kişisel eyleyen bir bireydir ve yalnızca yasal bir kurgunun yapısının nihai olarak iyileştirilmesi ile herhangi bir erkek grubunun nesneler üzerinde ortak tasarruf yetkisine sahip olduğu düşünülür. Mülkiyet, bireysel bir malike işaret eder. Ancak tefekkür yoluyla ve halihazırda bilinen bir kavramın kapsamının genişletilmesiyle, sözde kişisel olan ortak bir tasarruf yetkisi ve bu tür bir kontrol, bir insan grubuna atfedilmiş olur. Ortak mülkiyet, yalnızca sözde bir mülkiyettir. Bu yüzden de türetilmiş bir kavramdır ve taklit olan bireysel mülkiyet kavramından önce ortaya çıkmış olamaz.

Mülkiyet fikri ayrıntılı olarak gözler önüne serilip tutarlı bir tanıma kavuştuktan sonra, sahip olduğu eşyada kullanıcının kişiliğinin yansımaları olduğu fikri sıradanlaşmıştır. Aynı zamanda

belirli bir eşyanın, ait olduğu kişiden başka birinin sözde kişisel sınırına dâhil olduğu görülebilir: Örneğin kişisel anlamda bir köleye veya ataerkil hanenin alt seviyedeki bir üyesine ait olduğu halde özel mülk olarak efendiye ya da evin reisine ait olan süs eşyası ve günlük kullanılan diğer eşya. Burada iki kategori vardır: (a) İçine işlemesi yoluyla bir insanın kişiliğini yansıtan şeyler ve (b) hiçbir şekilde çakışmayacak ya da diğerinin yerini tutamayacak şekilde sahip olunan şeyler. Bu iki fikir aynı olmaktan öylesine uzaktır ki aynı nesne bir kavram açısından bir kişiye ait olabilirken diğer kavram açısından başka birine ait olabilir. Üstelik bu arada aynı kişi söz konusu nesneyle, her iki kavram da varlığını korurken, iki tür ilişki içinde de olabilir. Bir fotoğraf ya da herhangi başka bir hatıra gibi bir şey, ait olduğu kişinin “öz”ünün sözde kişisel sınırından çıkmadan sahip değiştirebilir. Kişisel anlamda bir aziz ya da tanrısal bir varlığa ait olan herhangi bir kutsal mekân ya da yapının dünyevi mülkiyeti, hepimize tanıdık gelecek bir örnektir.

Bu iki kavram, birbirinden farklı uçlara ayrılır hatta hiç benzerlik taşımazlar. Birinin büyüme süreciyle diğerinin dışında gelişmesi kesinlikle olanaksızdır. Fikirlerin birbirinin yerini almasını içeren bu tür bir geçişin, kayda değer bir dürtü olmadığı sürece meydana gelmesi zordur. Bu tür bir adım, yeni bir kategorinin tesis edilmesine ve yeni başlık altında seçilmiş olan belli birtakım yeni olguların tekrar sınıflandırılmasına yol açar. Sözde kişisel sınırda yer alan olgu ve şeyleri yeniden sınıflandırma dürtüsü, yeni mülkiyet kategorisi altında başka birtakım şeylerle bir araya yerleştirmek, kuşattığı kavramın alanından zorunlu olarak gelişip çıkmaktan kaynaklanmış olmalıdır. Yeni kategorinin, eskinin gelişmiş bir şekli olma zorunluluğu yoktur. Kişiliğinin yansıması yoluyla esas olarak bir bireye ait olduğu düşünülen her öge, varlık fikri moda olduktan sonra, onun varlığının bir ögesi olarak kabul edilecek değildir. Örneğin, neticede sahip olduğu şeyler başlığı altında sayılacaklarsa, bir insanın ayak izi, görüntüsü ya da sureti, ismi gibi ögeler, sahip olduğu şeyler başlığına

çok sonradan dahil edilirler. Bunların ona ait olması tesadüfi bir durumdur ancak sözde kişisel sınırdaki yerlerine tutunmayı sürdürürler. İki kavramın arasındaki farklılık evcil hayvanlarda oldukça net görülür. Bu insan olmayan bireyler mülkiyet sahibi olamaz, ancak onlara atfedilen ve ayak izleri, oturdukları yerler, tüy tutamları ve benzeri ögelere kadar uzanan yayılmacı bir bireysellik söz konusudur. Bu ögeler, modern uygarlaşmış topluluklarda dahi birlikduygu büyüğü amacıyla kullanılmıştır. Mülkiyet ve yayılmacılık arasındaki farklılığı güçlü bir şekilde gösterebilen bir örnek, Ay'ın evrelerinin insan ilişkileri üzerinde uğurlu ya da uğursuz etkileri olduğu yönündeki halk inancıdır¹⁸. Değişken Ay'ın sözde kişisel sınır izlenimi uyandırmakla bulunmakla beraber hiçbir şekilde mülkiyet ifade etmeyen duygudaş etki ya da tinsel bulaşma yoluyla hayır ya da şer odaklı işlev görebileceğine inanılır.

Mülkiyet hakkı, naif bir şekilde üretken çabaya ya da alışıl-gelmiş kullanım kapsamına dâhil edilebilecek basit ve içgüdüsel bir kavram değildir. Tekil bireyin zihinsel eşyasının¹⁹ bir ögesi olarak verili bir şey değildir; insanlar, toplumsal sözleşme teori-since isnad edilen hareket tarzından sonra, üretimde işbirliği ve çalışma düzenlemeleri yapmaya başlayıp bunun yarattığı gerilimli yaşam koşulları altında karşılıklı fedakârlıkta bulunduğunda kısmen öğrenilmesi gereken bir şeydir. Bu konvansiyonel bir olgudur ve öğrenilmelidir. Uzun dönemler boyunca alışkanlık edinilerek geçmişte kurum haline dönüşmüş kültürel bir olgudur ve tüm kültürel olgular gibi nesilden nesle aktarılır.

Kendi geçmişimizin kültürel tarihine kısa bir yolculuk yapacak olursak, endüstri çarkında yer alan bir insanın hiçbir şeye sahip olamayacağının aksi kanıtlanmadıkça doğru sayılan deliline varıyoruz. Serflik ve kölelik sistemi uygulamasında çalışanların bir şeye sahip olma hakkı yoktur ve bir şeylere sahip olanlar da

18 the vulgar belief.

19 mental furniture.

çalışamaz. Çok yakın dönemlerde dahi, kültürel açıdan konuşacak olursak, ataerkil bir hanede bir kadının yaptığı iş karşılığında ürettiği işin ürünlerine sahip olması gerektiği konusunda şüpheye yer yoktu. Barbar kültürde daha da gerilere gidersek, ataerkil hane yapısı şu an olduğundan daha iyi bir muhafazaya sahip olmasına rağmen, bu pozisyon pek de sorgulanmayan bir inançla kabul görürdü. Yalnızca evin reisi özel mülke sahip olabilirdi ve feodal sistemde üstün bir konuma sahipse mülkiyet kapsamının niteliği ciddi şekilde artardı. Özel mülkü kullanma hakkı bir taraftan kahramanlıkla elde edilirken diğer taraftan da üstünün ellerinde acı çekerek edinilir. Barbarizmin düşük ya da yabani yaşamın üst düzeylerinde “eski güzel plan”²⁰ biraz yumuşamayla birlikte hüküm sürene dek, kesin kullanım hakkı elde etmek için kahramanlığa başvurmak, erken barbar kültürün tarihinde geriye gidildikçe daha da sık görülür. Mülkiyet ve aktarımıyla ilgili meşru kural ve koşulların ne olduğu konusunda her daim belirli konvansiyon ve anlayışlar vardır ki en önde geleni de alışlagelmiş kabullenmedir. Mevcut durumda statüko olarak kabul edilenler-kazanılmış hak-, direnilmesi olanaksız bir güçle karşılaşmadığı sürece doğru ve iyidir. Zorla elinden alınma söz konusu olmadığı sürece kadim kullanım yaptırımına tabi olan özel mülk hakları, tüm kadim kullanımlar gibi ihlal edilemez. Ne var ki gasp etme ve zorla alıkoyma, çok kısa zamanda kullanım meşruiyeti kazanır ve bundan doğan kullanım hakkı da alışkanlık edinme yoluyla ihlal edilemez hale gelir. *Beati possidentes*.²⁰

Kahramanlık yoluyla kullanım hakkının egemen olduğu barbar kültürde nüfus, iki iktisadi sınıfa bölünür: Endüstriyel meşguliyetlerle uğraşanlar ve savaş, yönetim, spor ve dinsel edimler gibi endüstriyel olmayan işlerle uğraşanlar. Barbarizmin daha erken ve saf evrelerinde bu ilk grup normalde hiçbir şeye sahip olmazken ikinci grup gasp ettikleri ya da atalarının gasp edip ellerinde tuttuğu ve kendilerine devrettiği şeylerin kullanım yaptırımına sahip olmuştur. Daha da düşük düzey kültürlerde,

ilksel, yabanıl, göçebe, yağmacı topluluklarda nüfus, bu şekilde iktisadi anlamda sınıflara ayrılmazdı. Sahip olduğu imtiyazı zor, kahramanlık ve kadim statüye dayandıran bir aylak sınıf yoktur ve ayrıca mülkiyet de yoktur.

Kabaca bir genellemeyle bir yandan kahramanlık diğer yandan angarya meşguliyetleri arasında haksız bir ayrımın olmadığı topluluklarda özel mülk hakkının olmadığı söylenebilir. Kültürel silsilede mülkiyet, kahramanlık kurallarının yaygınlaşmasından önce başlamaz; ancak erkeksi bir uğraş olarak kahramanlığın ortaya çıkmasıyla başlamış gibi görünmediğini de eklemek gerekir. Bu kaba ve ilksel topluluklarda, özellikle barışçıl yabanılların mülk sahibi olmayan göçebelerinde yağmacı topluluklarında kural, herhangi bir üyenin çabasının ürününün, ait olduğu grup tarafından tüketilebileceğidir ve bireysel hak ya da mülkiyet, sorgulanmadan ortak olarak veya ayrım gözetmeksizin tüketilir. Mülkiyet meselesi, bir şeyin üretilip üretilmediği ya da tüketim amacıyla bitmiş halde elde bulunması ile ilgilenmez.

Mülkiyet hakkının ilk kez barbarizmin erken evrelerinde ortaya çıktığına inanılmaktadır ve görünen o ki mülkiyet kurumu, barışçıl yaşam alışkanlığından yağmacı yaşam alışkanlığına geçiş ile eş zamanlı ortaya çıkmıştır. Endüstriden çok kahramanlık yaşamının hüküm sürdüğü barbar kültürdeki sınıfın imtiyazıdır. Barbar kültürün kendinden önce gelen barışçıl yaşam evresinden farklı olan işgalci yapısı, kahramanlık, zor ve gasp unsurudur. Mülkiyetin daha erken evrelerinde bu zor ve gasp alışkanlığı, sisteme ve kullanımın denetlenmesi konusunda tutarlılığa indirgenmiştir.

Bireysel olarak malları gasp edip biriktirme uygulaması, ilksel yabanılların barışçıl komünist rejimi altında, yeni bir kurum kurmaya kadar uzanan bir modaya dönüşemezdi; çünkü üyelerin bu şekilde kaba kuvvete ve sahtekârlığa başvurmamasından kaynaklanan çekişmeler grup için ölümcül olurdu. Benzer bir sebepten ötürü tüketim mallarının bireysel mülkiyeti, yağma-

cı yaşamın ilk kez görülmesiyle ortaya çıkamazdı; çünkü ilksel savaşçı göçebe, hâlâ, sınırlı geçim araçlarını, kolektif göçebenin savaşma etkinliğini en üst düzeye çıkarmak için, ortak tüketmeye gereksinim duymaktaydı. Aksi takdirde ortak tüketimi henüz bırakmamış olan herhangi bir rakip göçebe topluluğa yenik düşerdi.

Yağmacı yaşamın doğuşuyla birlikte düşman mallarının talan edilmesine başlanmıştır. Ne var ki, talan etme alışkanlığının bireysel mülkiyete yol açması için gasp edilen şeyler az çok dayanıklı mallar olmalı, hemen tüketilmesi gereken geçim araçlarından olmamalıdır. İlksel kültürde geçim araçlarının genel olarak grup tarafından tüketilmesi alışkanlığı söz konusudur ve bunların tüketilme şekli, açıkça belirtilen bir kullanım sistemiyle sabitlenmiştir. Bu kullanım hakkının ihlali, grubun üyesi olan her bireyin yaşam alışkanlıklarının önemli bir parçası olduğundan dolayı, kolay değildir. Ortak tüketim uygulaması grubun hayatta kalması için de gereklidir. Bu gereklilik, erkeklerin zihinlerinde mevcuttur ve neyin doğru ve uygun olduğuna dair geliştirilecek düşünce alışkanlıkları üzerinde bir denetimi vardır. Bu yüzden de bu erken evrede saldırganlığa eğilim, ne tüketim mallarının gasp edilip alıkonmasında görülecek ne de bunu yapma dürtüsü kendini kolayca gösterecektir. Çünkü bir mal yığınının bireysel olarak mülk edinilmesi fikri, arkaik adamın genel düşünce alışkanlıklarına yabancıdır.

Özel mülk fikri, yalnızca elle tutulabilir ve dayanıklı eşyaya atfedilir. Yalnızca ticari gelişimin ilerlediği -topluluğun yaşamında pazarlık ve satışın geniş yer tuttuğu- yerlerde daha dayanıksız tüketim eşyası varlık ögesi sayılır. Kişisel hizmetin daha çabuk unutulup giden sonuçlarını varlık fikri altında düşünmek yine de daha zordur. Öyle ki, hizmetleri varlık olarak sınıflandırmaya çalışmak, meslekten olmayan kimselere anlamsız gelir ve usta iktisatçılar dahi bu tür bir sınıflandırmanın anlaşılabilirliği konusunda fikir ayrılığı yaşarlar. Yaygın kabul gören anlayışta özel mülk fikri, ancak bir miktar dayanıklılığa sahip, elle tutulur,

satılabilir mallarla ilişkilendirilir. Bu, maddi fikirlerin ve maddi bakış açısının egemen olduğu modern, uygarlaşmış topluluklarda dahi doğrudur. Benzer bir şekilde ve benzer bir mantıktan hareketle kültürün daha erken ve ticari olmayan evresinde mülkiyet kavramının yalnızca dayanıklı eşya ile ilişkilendirilmesi için daha az sebep ve daha fazla zorluk vardı.

Ne var ki yağmacı göçebenin baskınlarında gasp edilen dayanıklı kullanım ve tüketim eşyası ya genel kullanım amaçlı eşya ya da onu gasp eden kişinin zaman kaybetmeden ve sürekli kullandığı kişisel eşyadır. İlkinde mallar, mülkiyet kavramına gereksinim duymadan grup tarafından ortak olarak tüketilir; ikincisinde ise organik olarak kullanıcılarına ait eşya sınıfına girerler ve bu yüzden de özel mülk ögesi ya da varlık aracı değildirler.

Yağmacı yaşamın ilk zamanlarında malların gasp edilmesi yoluyla bir mülkiyet kurumunun nasıl ortaya çıktığını görmek zordur, ancak insanların alıkonmasında durum farklılaşır. Tutsaklar, komünal tüketim düzenine uygun olmayan öğelerdir ve bireysel efendilerinin onları sahiplenme çabası grubun çıkarlarına zarar vermez. Aynı zamanda bu tutsaklar, bireysellik noktasında efendilerinden gözle görülür şekilde farklı olmayı sürdürürler ve bu yüzden de sözde kişisel sınır kapsamında yer almaları kolay olmaz. Haşin muamele gören tutsaklar, genellikle kadınlardır. Bunun için geçerli sebepler bulunmaktadır. Erkek kölelerden oluşan bir sınıfın mevcut olduğu durumları saymazsak, ilksel gruplarda kadınlar hem daha kullanışlıdır hem de daha kolay kontrol edilebilirler. Ortaya koydukları emek bakım maliyetlerinden daha değerli olduğundan ve silah taşımadıklarından, erkek tutsakların olabileceğinden daha az ürkütücüdürler. Ganimet görevini fazlasıyla görürler ve efendinin efendi olduğunu kanıtını olması açısından efendileri için değerlidirler. Bu amaçla erkek, tutsak ettiği kadınlar üzerinde baskıcı bir hâkimiyet kurar ve kahramanlığının bir alameti olur, rakip savaşçıların her isteğini yerine getirip onları mağdur etmez. Emir-komuta altına alınmak için uygun öznelendir; onlar üzerinde hâkimiyet kurmak, erkek için

hem bir onur hem de gösteriş yapma vesilesi olduğundan çok da kullanışlıdır. Ancak bu hâkimiyet, erkeğin kahramanlığının kanıtıdır ve kadınların ganimet anlamında sundukları fayda, efendileriyle kurdukları zor ilişkisinin bir kanıtı olduğundan özgürlüklerini başka erkeklerin alması uygun olmaz.

Bu uygulama geleneğe dönüştüğünde efendi, esir aldığı kadınlar üzerinde alışlagelmiş özel kullanım ve suiistimal hakkını kullanmaya başlar ve kişinin kesinlikle organik bir parçası olmayan bir nesne üzerindeki bu haklar, en saf haliyle anlaşıldığı üzere mülkiyet ilişkisini meydana getirir. Tutsak etmenin bu şekilde kullanımı toplulukta alışkanlık haline gelmeye başladıktan sonra, tutsak olan kadınlar, belli ki efendileriyle konvansiyonel olarak kabul edilmiş bir evlilik ilişkisine girecektir. Sonuç da erkeğin efendi kabul edildiği yeni bir evlilik türüdür. Bu mülkiyet-evliliğin, hem özel mülk kavramının hem de ataerkil hane yapısının kökeni olduğu düşünülmektedir. Bu sebepten, bu büyük kurumlar birbirini taklit eden bir kökenden gelmektedir.

Ne gelişim konusunda mülkiyetin diğer esir alınan kadınlar-
dan başka insanlara doğru uzandığına dair çeşitli ayrıntılar ne de daha ileri aşamadaki mülkiyet ile aynı zamanda moda olan evlilik kurumunun daha fazla büyümesi burada ele alınabilir. Büyük olasılıkla iktisadi evrimin bir noktasında, mülkiyet-evlilik kurumunun kesin olarak yerleşmesine çok da uzak sayılmayan bir aşamada, bunun bir sonucu olarak, tüketim mallarının mülkiyeti doğmuştur. Köle tarzı evlilik zincirine vurulmuş kadınlar, yalnızca efendilerine kişisel hizmet sunmakla kalmayıp kullanılan eşya üretiminde de rol alırlar. Topluluğun savaşmayan ya da alt tabakadan olan tüm üyelerinin böyle istihdam edilmesi alışkanlık haline gelmiştir. Ayrıca benim haksız çıkarlarımla tanımlanan veya bana hizmet eden kişilerin hakir görülmesi ve “benim” olduğunun düşünülmesi alışkanlığı, erkeklerin düşünce kalıplarının kabul edilmiş ve ayrılmaz bir parçası haline geldiğinden bu yeni elde edilmiş mülkiyetin, esaret altında tutulan insanların emeğiyle üretilmiş ürünlerin mülkiyetini de kapsa-

ması oldukça kolaylaşır. Ve asıl mülkiyet kurumunu şekillendirmede büyük rol oynayan aynı öykünme eğilimi, eylem alanını, sahip olunan şeyler adındaki yeni kategoriye doğru genişletir. Yalnızca efendilerinin daha rahat ve dolu dolu yaşamasını sağladıkları için kadınların emeğiyle üretilenler ve bunların sunduğu hizmet değil, aynı zamanda çok sayıda ve verimli çalışan hizmetçilere sahip olduğunun kanıtını teşkil ettiklerinden de erkeğin üstün gücünün yararlı bir kanıtı olarak da değerlidirler. Tüketim mallarının sahiplenilmesi ve biriktirilmesinin, ilksel göçebe komünizmi yolunda evrilmesi pek rağbet görmeyebilir; ancak kişilerin mülkiyet hakkının kolay ve göze çarpmayan sonucu olarak ortaya çıkar.

KADINLARIN BARBAR STATÜSÜ^{21*}

Büyük olasılıkla ilksel topluluklarda insan ırkının ilk kez sistematik şekilde alet kullanmaya başlayıp yaşamda gerçek anlamda bir düzen görülmesiyle sınıflar ve bu sınıflara denk gelen meşguliyetlerin paylaşımı arasında az da olsa haksız ayrımlar barındıran statü sistemi oluşmuştur. Bu dergide daha önce yayımlanan bir makalede²² sınıflar arasındaki ilk iş bölümünün, aletlerin daha etkin kullanılmasının bir sonucu olarak işgücü verimliliğinin artmasıyla ortaya çıktığı öne sürülmüştü. Erken dönem kültürel gelişimde aletlerin kullanılması ve malzemelere teknik anlamda hâkimiyet belli bir etkinlik düzeyine ulaştığında ilksel topluluklarda bulunan meşguliyetler iki farklı gruba ayrıldı (a) Kahramanlık gerektiren saygın meşguliyetler ve (b) çok çalışma gerektiren ve daha kuvvetli erdemlere sahip olmanın gerekmediği küçük düşürücü meşguliyetler. Aletlerin kullanımındaki kayda değer bir ilerleme de bu meşguliyetlerin farklılaşmasından önce gerçekleşmiş olmalıdır; çünkü (1) işe yarar aletler olmadan (silahlar da dahil olmak üzere) erkekler, kana susamış hay-

21 American Journal of Sociology, January, 1899, Vol. 4, ss. 503-514.

* Türkçe Söyleyen: Işıl Şeremet.

22 "The Instinct of Workmanship and the Iriksomeness of Labor", American Journal of Sociology, September, 1898, ss.187-210 (Der. notu: Elinizdeki derlemede iki önceki makale).

vanlarla mücadelelerinde yeteri kadar ürkütücü olup bu koca av oyununa kendilerini adayarak bu uğraşı ayrıcalıklı bir sınıfa ait olan konvansiyonel bir yaşam tarzına dönüştüremezlerdi; (2) az da olsa işe yarar aletler olmadan yoğun bir nüfusa yetecek oranda üretken bir endüstri kurulamaz ve dolayısıyla nüfusun yoğunlaştığı gruplar arasında, savaş yanlısı kahramanlıklara sebebiyet veren alışlagelmiş düşmanca yaklaşımlar sergilenmezdi; (3) endüstriyel yöntemler ve bilgiler bir ilerleme kaydedene dek, insanların geçimlerini sağlamaları, topluluğun herhangi bir kesiminin kaba işgücünden sürekli olarak muaf tutulmasının kabul edilemeyeceği derecede zorlayıcıydı; (4) verimsiz ilksel endüstri, uğruna mücadele etmeye değecek oranda mal fazlası üretmez; ya da mütecavizleri tahrik etmezdi. Bu yüzden de kahramanlık mücadelelerine yol açacak tahrik ortamı pek oluşmazdı.

Endüstrinin gelişmesiyle yağmacı yaşam olasılığı ortaya çıkmıştır. Yabanılar güruhu, yiyecek kavgasına girerek birbirini ezerse tahriklere kapılıp düşman olurlar ve bu da avcılığa dayalı bir yaşam alışkanlığını beraberinde getirir. Bu da avcı kültürün yerleşmesine yol açar ki mevcut durumda barbar kültürün başlangıcı olarak yorumlanır. Bu yağmacı kültür, koşullara uygun kurumların ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Grup, konvansiyonel olarak dövüşen ve barışı koruyan sınıflara ve bunlara karşılık gelen işbölümlerine ayrılır. Ciddi boyutlarda kahramanlık içeren diğer işlerle birlikte dövüşmek de üstün fiziksel yetileri olan adamlara düşerken olay yaratmayan günlük işler de kadınlara ve dayanıksızlara düşer.

Böyle bir toplulukta liyakat ve edep standartları, yetenekli dövüşçü olanlar ve olmayanlar arasındaki haksız ayrıma dayanır. Sömürme becerisine sahip olmamak, yani dayanıksızlık ise hakir görülür. Dayanıksızlık sebebiyle değer yitirmenin ilk karşılaşılan sonuçlarından biri, kadınlarla ve kadınlara verilecek meşguliyetlerle ilgili bir tabudur. Arkaik, hayvani barbarın değer kazanmasında ise dayanıksızlık bulaşıcıdır. Bulaşmanın zararlı etkisi sempatik etki ve aktarım yoluyla işlevselleşebilir. Bu

yüzden, üstün fiziksel yetilere sahip bir adamın, erkeksi gücünün farkında olup zayıf olan cinsiyetle her türlü yersiz temas ve muhabbetten kaçınması ve belli bir cinsiyetle özdeşleştirilen meşguliyetlere bulaşmaktan sakınması hoş karşılanır. Erkeklerin, güçten düşebilecekleri endişesiyle genellikle kadınların tercih ettiği yemekleri bile yememesi beklenir. Kadınsı meşguliyetler ve yemeklere ek olarak kadınlarla ilişkiler konusundaki kurallar, büyük bir av ya da savaş tarzı bir baskına hazırlık dönemi gibi erkeklerin kahramanlık dünyasındaki işler süresince veya erkeksi bir itibar, topluluk ya da gizeme dahil olabilmek söz konusu olduğunda daha katı uygulanır. Savaş yanlısı ya da barbar bir geçmişe sahip olan tüm halkların geçmişinde bu tür dönemsel tabulara sıkça rastlanır. Kadınlar, kadınların yedikleri ve giydikleri şeyler, evde ya da köyde bulundukları yerler ve hatta uç durumlarda konuştukları şeyler bile erkekler için törensel olarak pis olur. Kadınların güçsüz olduğu görüşüne dayandırılan törensel olarak pis ithamı, sonraki kültürlerde de, kadınların yetersiz ve dini olarak yetersiz olduğu algısı üzerinden sürmüştür. Bu yüzden kadınlara, şimdi bile, erkeklerle aynı unvanları alması ya da din adamlığı, diplomatik görevler veya memuriyet gibi itibar ya da dini yeterlilik gerektiren konularda topluluğu temsil etmesi yakıştırılamamaktadır. Aynı şekilde ve benzer bir sebeple de kadınların, getir-götür işlerine bakmaları, kâhyalık vb. gibi evde bedensel işler yapmaları da beklenmemektedir.

Bir grup ya da göçebe yağmacı topluluk barışçıl yaşam alışkanlığından yağmacı yaşam alışkanlığına geçtiğinde günlük olağan deneyimlerinde oluşan değişiklikler, grupta hâkim olan düşünce alışkanlıklarını da etkiler. Bir grubun diğeriyle düşmanca ilişkisi yaklaşıp alışkanlığa doğru evrildikçe avcı eylem ve kavgacı tutumlar, grup üyelerinde alışkanlığa dönüşmeye başlar. Dövüş, erkeklerin gündelik düşüncelerini her geçen gün daha da çok meşgul eder ve grubun diğer eylemleri arka plana düşüp dövüş eylemine göre önemsizleşir. Popüler anlayışa göre topluluk ve grubun yaşamı düşünüldüğünde erkeklerin düşüncelerinin

temeli olan bu tür bir grubun esas dayanağı, dövüşen erkeklerin bedenleridir. Birlikte dövüşme kapasitesi, erkeklerin zihinlerini meşgul eden en ciddi soru haline gelir ve insanların ve davranış biçimlerinin değerlendirildiği bakış açısını gösterir. Bu tür bir grubun yaşam tertibi, büyük ölçüde bir kahramanlık tertibidir. Modern toplumlarda bile bu yaygın bakış açısına sıklıkla rastlanır. Topluluğu dövüşçü erkekleriyle tanımlama eğilimi, savaş yanlısı ilgi alanları halkın dikkate değer oranda ilgisini çektiğinde gündeme gelir.

Yağmacı barbar grubun işleri, bu üstün kahramanlık ideali egemenliğinde gittikçe derinleşip farklılaşmış ve dövüşmeyenlerin statüsünün dövüşenlere göre düşük olduğu anlayışının yerleşmesine yol açmıştır. Bu tür avcı bir grupta erkeklerin davranış kalıplarını yönlendiren ve ne yapılması gerektiğine karar veren, ortak kabul gören yaşam şekli ya da fikirler de doğal olarak birçok ayrıntı barındırır. Ne var ki, sonuçta bu yaşam şeklinin kurallarıyla idame ettirilen yaşam, her şekilde kültürün tutarlı ve karaktere sahip olabilmesi için tek bir şekil, az çok organik bir bütündür. Aralarında fikir birliği sağlayan bireylerin de bireyler olduğu gerçeği sebebiyle durum bundan ibarettir. Her birinin düşüncesi, aynı bireyin düşüncesidir; hangi kafadan çıkarsa çıksın ve hangi yöne giderse gitsin. Düşüncesinin odağı ne olursa olsun, bu erkeğin herhangi bir davranışı ifade etmesinin amacını ve mantığa oturtmasına egemen olan zihinsel çerçeve, bütüne bakıldığında ona zorla aşılana deneyim ve geleneklerin alışlagelmiş çerçevesidir. Neyin doğru ve iyi olduğu konusundaki algısı, genel kabul gören görüşten büyük oranda ayrıışan bireyler, biraz baskılanmakta ve ayrışmanın aşırı olduğu durumlarda sürgün yoluyla grubun fiili yaşamının dışında tutulmaktadır. Dövüşçü sınıfın egemen olduğu ve buyurgan bir meşruiyet kazandığı durumlarda davranış kuralları, dövüşen erkeklerin ortak kanısıyla şekillenir. Bu ortak kanının gerçekliğinin getirdiği davranış kuralları ve kalıplar, mevcut durumda kesinlikle doğru ve iyidir. Dolayısıyla, bu ortak kanının aktarımı da üstün fiziksel yetilere

sahip erkeklerin yaşam alışkanlıklarıyla şekillenir. Alışkanlıkların çatışması, seleksiyon ve alışma yoluyla bu erkek üyelerin acıya ve hasarlara dayanma gücünü geliştirir. Acının görülmesi ve çekilmesi yanında kavga gürültünün yol açtığı hislere alışmak, sefalet temsilinin memnuniyet verici şekilde bunlara dönüşmesiyle sonuçlanabilir. Her koşulda sonuç, dövüşen beden tarafından hırpalanma ve baskılanma vaziyeti ile az çok tutarlı olur ve bu eğilim de topluluğun yaşam tarzıyla kaynaşacaktır. Avcı yaşam disiplini, üstün fiziksel yetilere sahip erkeklerin, grubun zayıf üyeleriyle, özellikle de kadınlarla ilişkilerinde idareyi ele almasını sağlar. Avcı yaşam tarzı ve düşünce şekliyle eğitilmiş erkekler, cinsiyetler arasında bu tür bir ilişkinin iyi ve güzel olduğu algısını geliştirip alışkanlık haline getirirler.

Gruptaki tüm kadınlar sınıf içinde baskıyı ve kadın oldukları için onlara atfedilen değer kaybını paylaşıırken, düşman gruplardan alınan kadının statüsünün başka bir özelliği daha vardır. Bu tür bir kadın, itaatkâr hizmetçilerden olan alt sınıfa mensup olmakla kalmaz, onu esir eden kişiyle de özel bir ilişki içine girer. Baskından elde edilen ganimet olduğundan kahramanlığın kanıtıdır. Bu sebeple onunla bariz bir efendi-köle ilişkisi geliştirmek onu esir eden kişi için ilgi çekicidir. Ayrıca eski kültürlerde bu tür kadınların alt hizmet sınıfına ait olması, grubun yaşamına değer kaybettirmeyeceğinden köle ve efendinin bu özel ilişkisine grubun diğer üyelerinden pek itiraz gelmez. Aynı zamanda kadınla olan bu baskıcı ilişkisi kadını kendi kahramanlığının bir ganimeti olarak etiketlediğinden bu erkek, diğer erkeklerin de benzer özgürlükleri yaşamasına ya da kadın üzerinde buna benzer bir baskı kurma ve bu yolla üstün kahramanlıklarının payesini ele geçirmeye çalışmalarını kıskançlık ve öfkeyle tepki verecektir. Bu, düşmanın kafa derisini ya da kafatasını ele geçirmiş bir savaşçının ganimetlerinin elinden alınması gibi bir his yaratır.

Esir alınan kadınların topluluğa uyumlu hale getirilmesi alışkanlığından sonra bir taraftan baskıya dayalı bir evlilik biçimine

öte yandan mülkiyet kavramına mahal vermiştir²³. Dolayısıyla bu durum söz konusu kurumun birtakım ikincil özelliklerinin gelişiminin başlangıcı olabilir. Zamanla bu baskıcı mülkiyet-evlilik, popüler zevk ve ahlaki değerlerin yaptırımına uğrar. Doğru evlilik ilişkisi şekli, erkeklerin düşünce alışkanlıklarıyla şekillenmekle kalmayıp aynı zamanda erkeğin güzellik ve onur algısının nişanı olur. Erkeksi bir özellik olarak gittikçe artan köle sahipliği ve baskı eğilimiyle birlikte, baskı ve mülkiyete dayalı evliliğin ahlaki ve estetik açıdan resmi onay kazanması en çok ve en hızlı şekilde erkeklerin zevkini etkileyecektir. Ancak erkekler, topluluğun görüşlerini şekillendiren görüşler üreten üstün sınıf olduğundan bu konuda da ortak kanıları, zevk kurallarına dair mevcut nizamı şekillendirecektir. Kadınların da zevkleri, ahlaki değerler ve edep açısından benzer olup aynı şekilde etki altında kalacaktır. Koydukları ilkelerle ve örnek olarak bir grubun neyin moda olacağını belirlemesi ve de bunu kabul edemeyenlerin selektif baskılanmaları yoluyla mülkiyet-evlilik kurumu, tek güzel ve erdemli ilişki şekli olmaya doğru evrilir. Nesilden nesilde meşruiyeti kesinleştikçe erkeklerin kadınlara karşı takındıkları iyi ve güzel tavrın bir baskı tavrı olduğu şeklindeki ortak kanı ve aydınlanmacı akıl, üzerinde çok da düşünülmeden takdir edilir hale gelmiştir. “Ancak cesaret gösteren, güzel olanı hak eder”.

Yağmacı yaşam alışkanlığı sorgulanmayan ve bölünmeyen bir eğilim kazandıkça evlilik ilişkisinin diğer şekillerinden kibarca nefret edilir. Bir efendisi, bağlandığı biri olmayan kadının, eninde sonunda kastı düşer. Hemcinslerinin gözünde iyi bir mevki kazanmak için tüm erkeklerin onurlu gasp bağıyla bir ya da daha fazla kadını kendilerine bağlamaları zorunlu hale gelir. Topluluk içinde hatırı sayılır bir konumda olmak için bir erkeğin bu mülkiyet-evlilik adı altındaki erdemli ve onurlu ilişkiyi kurması gerekir. Esaretin yaptırımına sahip olmayan ve topluluk tarafından

23 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, “The Beginnings of Ownership” [American Journal of Sociology (November, 1898) ss. 352-365] adlı makaleyi inceleyebilirsiniz (Der notu: Elinizdeki makalede bir önceki makale).

kabul görmeyen bir evlilik ilişkisi ise üstün fiziksel yetilere sahip erkek için değersizdir. Ancak grup genişledikçe esaret yoluyla eş edinmek daha da zorlaşır ve hem ahlaki gereklilikleri yerine getirecek hem de grup içindeki kadınların da evlenmelerine izin verecek bir çare bulma gerekliliği doğar. Bu amaçla, gurup içerisinde evlendiklerinde kadınların statüsünü, sahte davranışlar ya da törensel bir esaretle iyileştirilmenin yolları aranır. Törensel esaret ile özgür kadınlar asimile edilerek bir efendiye baskıcı ilişkilerle bağlanır ve böylece daha kabul edilebilir bir sınıfa dahil olabilirler, bunun sonucunda ortaya çıkan evlilik ilişkisi de törensel bir meşruiyet ve ahlaki boyut kazanır. Özgür kadınları bu yolla onurlu sınıfın bağlı kadınları haline getirmek, kadınların mevkilerini ya da talihlerini iyileştirme isteğinden çok, esirlerin yokluğunda grupta esirleri ikame edebilecek evde yetişmiş kadın arayışıyla kısıtlanan bu iyi adamların lehinde hareket etmektir. Evlenilebilecek kızları olan yüksek mevki sahibi erkekler de aynı eğilimi gösterirdi. Yüksek mevki sahibi olarak doğan bir kadının dış kaynaklı bir etkiyle üstünlük sağlaması doğru gelmezdi.

Bu görüşe göre kabile içinde düzmece esaret yoluyla evlilik, bir taklit durumudur; doğabilimcilerin deyişiyle “koruyucu taklit”. Bu, esasen nüfusuna geçirme anlamına gelir. Nüfusuna geçirmenin söz konusu olduğu tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi özgür kadınların özgür olmayan kadınlar sınıfına dâhil edilmesi, ikamesi olduğu asıl gerçeğin çok iyi bir taklidine dönüşebilir. Diğer nüfusa geçirme durumlarında da olduğu gibi temsili performans, hiçbir şekilde aldatıcı bir hayal ürünü olarak görülmez. Barbar, arzu edilen bir sonuca ulaşmanın yolu olarak taklidin ve temsili eylemlerin etkili olduğuna gizliden gizliye bir inanç besler. Büyüler ve dini ayinlerin tümü de bu sonucun kanıtıdır. Dışarıdaki nesneleri ve eylemlerin oluş sırasını, organik ve bireysel şeyler olarak ve bir amaca ulaşmak üzere çaba harcama eğiliminin ifadeleri olarak görür. İlksel barbarın karmaşıklıktan uzak ortak kanısı, silsile ve olayları irade gücü ya da eğilimi olarak anlamlandırır. Bu animistik ön kabulün ışığında görüldüğü

üzere tüm süreçler esasen teleolojiktir ve içinde kendini ifade ettiği olaylar zinciri bir kez şekillenir ya da yoluna girecek olursa buna atfedilen eğilim de onun meşru amacına engel olmayacaktır. Mantık icabı, doğal olarak bir kez istenen hedefe doğru yolu açan hareketler güven kazanmış şekil ve sırayla tekrarlanırsa taklit edilen süreçle aynı önemli sonuca erişilecektir. Her kültür düzeyinde törensel edimlere yüklenen etkinliğin temeli budur ve resmi anlamda nüfusa alma, kabullenmenin en önde gelen unsurudur. Büyük olasılıkla temsili yakalama ya da esir alma ve dolayısıyla da hanede reisin erkek olduğu halklardaki evlilik ritüellerinde kadın açısından bağlılık yemini ve teslimiyetin resmi olarak beyanına sıklıkla rastlanması da bu yüzdendir. Bu tür haneler, hemen her zaman esir alınarak evlendirilen kadınların hayatta kalma mücadelesi veya anılarıyla özdeşleştirilir. Tüm bu tür durumlarda evlilik, asıl olarak köleliği kabul etme ritüelidir. Bu ifadeyi formüle dökersek statü algısında henüz olmuş bir bozulma gözle görünür bir şekilde yumuşatıldıktan sonra dahi sevmek, onurlandırmak ve itaat etmek kadınların görevidir.

Bu görüşe göre ataerkil hane yapısı, bir diğer deyişle erkek bir reisi olan bir hane, savaş yanlısı bir topluluğun üyelerin birbirine öykünmesinin doğal bir sonucudur. Bu nedenle de aslında yağmacı bir kurumdur. Kadınları mülk edinip onları kontrol altında tutmak, kahramanlığın ve yüksek mevkiinin tatmin edici bir kanıtıdır. Bu sebeple, mantıksal tutarlılık açısından bu şekilde tutulan kadınların sayısı arttıkça efendilerinin onlara sahip olmayla elde ettikleri ayırım daha da artacaktır. Bu yüzden, erkek olan hanelerde çok eşlilik, dünyanın hemen her yerinde kültürel gelişimin bir aşamasında yaygınlaşmıştır. Çok eşlilik için başka sebepler de olabilir tabi; ancak son derece güçlü ataerkil despotlar ve kabile reislerinin haremlerinde karşılaştığımız çok eşliliğin ideal gelişimini başka şekilde açıklamak pek kolay değildir. Ne var ki, çok eşlilik sisteminde yürüse de yürümese de evin erkeği, her koşulda kadınların özgür olmayan özneler olarak sınıflara dâhil edildiği bir statü sisteminin bir ayrıntısıdır. Bu toplulukla-

rın kurumsal yapısındaki baskın özellik, statünün ve ekonomik yaşamlarının temelini katı bir mülkiyet sistemi olmasıdır.

Kurum, en iyi haline ya da en etkin gelişimine statü ve mülkiyetin en az yıprandığı topluluklarda kavuşmuştur. Statü algısının ve mülkiyetin rolünün aşırı uçlara kaydığı durumların azalmasıyla (batı kültürü topluluklarında geçmişte bir süre devam etmiş olduğu gibi) ataerkil aile yapısı da dağılma tehlikesi geçirmiştir. Bağlarda bir miktar zayıflama ve gevşeme olmuş ve bu bozulma en çok da eski statü sitemlerinden en uzak kalan ve ekonomik yaşamlarını endüstriyel özgürlük anlayışıyla yeniden düzenleyen topluluklarda görünür olmuştur. Kopartılamaz bir mülkiyet-evlilik bağına duyulan itaati, yanı sıra bu bağı tartışılmaz erdemlerini en çok yıpratan, kısa sürede modern endüstriye uyum sağlayan sınıflar olmuştur. Modern endüstriyel yaşamda geçerli olan düşünce alışkanlıklarının genel anlamda bu kurumun idamesi açısından ya da kurumun en gelişmiş halinin imae ettiği şekilde kadınların statüsü açısından tercih edilir olduğu söylenemez. Gelişiminde en iyi dönemleri geçmişte kalmıştır ve muhafazakâr ideallerin temkinli bir şekilde aşılmasıyla desteklenmezse modern yaşam disiplini, rehabilitasyonu için psikolojik tabanı sağlamakta zorlanacaktır.

Erkeğin, evin reisi, kadının sahibi ve hanehalkının ürettiği tüketilebilir malların sahibi ve imtiyazlı tüketicisi olduğu bu evlilik ya da mülkiyet türünün, mutlaka kan bağı içeren bir ataerkil sistem anlamına geldiği söylenemez. Bu yüzden de bu bağlantıda ana soylu bir ilişkinin varlığı ya da yokluğuna kesin bir ağırlık verilmemelidir. Biraz açıklamak gerekirse, hanenin erkekleri, birçok Kuzey Amerika kabilesinde olduğu gibi kadınların soyağacında sayılarak aynı anda varlık gösterebilir. Ancak böyle durumlar için olası görünen, kadınları mülk edinmenin ve bu tür bir mülk edinmenin kaynağı olan haksız statü ayrımları, kültürel gelişimin geç evrelerinde filizlenmiş olduğudur. Öyle geç bir evre ki ana soylu ilişki sistemi, kabilenin yaşam tertibine çoktan nüfuz etmiştir. Bu tür durumlarda hanenin erkekleri, ana

soylu hane yapısının izlerinden tümüyle özgür kalıp gelişemez. Ana soylu hane yapısının izleri, genellikle erkekleri, kadınların gözetimine bırakmaktansa tümüyle görmezden gelen bir evlilik şekline işaret etmektedir. Bu, bağlantısı olmayan kadının hanesi olarak da adlandırılabilir. Bu koşullar, söz konusu kabile ya da ırkın ancak uzunca bir süre barışçıl bir endüstriyel yaşamın ve barış ve endüstri ortamında dikkate değer bir sosyal yapı gelişimini elde etmenin ardından yağmacı yaşam tarzına geçtiğinin belirtisidir. Ne var ki, ataerkil hane ile beraber hane erkeklerinin niteliksiz egemenliği, kültürel anlamda konuşmak gerekirse yağmacı yaşam tarzına çoktan geçilmiş olduğuna işaret ettiği şeklinde ele alınabilir.

Baba soylu haneleri de dahil olmak üzere ataerkil sistem tam anlamıyla uygulandığı ve ana soylu hanelerin ya da ana soylu ilişkilerin hayatta kalma mücadelelerinin buna köstek olmadığı durumlarda söz konusu insanların, yağmacı kültürü erken benimsemiştiği ve özel mülkiyet ve sınıf imtiyazı kurumlarını iktisadi kalkınmanın erken evrelerinde kabul ettiği varsayıldı. Diğer taraftan, ataerkil sistem ilişkilerde uzun süre egemen olan sistem olsa dahi ana soylu hanenin izlerinin iyi korunduğu yerlerde söz konusu topluluğun yağmacı yaşam tarihinde görece geç bir zamanda girdiği kanısı bulunmaktadır. İkinci durumda topluluk ya da kabileler topluluğu, belki de coğrafi sebeplerden dolayı yağmacı kültürü gözle görülür haliyle bağımsız bir şekilde benimsememiştir. Ancak görece geç bir tarihte soydaş düzen ve baba soylu hane kültürel dokusunda bu kurumları barındıran daha üstün ya da farklı bir kültürle etkileşime girilerek zayıflamıştır. Bunda ise daha üstün bir düzeyde ya da diğerleriyle ayrılan bir kültür hattında yer alan yabancı bir ırk tarafından başarıya ulaşan istila ve fetih yoluyla etkileşim gerekir. Bu türden bir eylem, örneğin Cermenik kültürde, özellikle de İskandinavya gibi uzak uçlarda kalan bölgelerindeki hanehalkı ve ilişki sisteminin müphem karakterinin olası açıklamasıdır. İkincisinde ise güney uçta yaşayan topluluklarda olduğu gibi kanıtın anlaşılma-

şı biraz zordur. Ne var ki, iki tür hanenin de uzun süre aynı anda var olmayı sürdürdüğüne işaret eder. Burada ana soylu yapı, tebaa türünden ya da alt sınıftan sayılmışken baba soylu yapı, üst sınıfta rağbet gören, şeref veren bir evlilik türü olmuştur. Bu kabilelerin ilk izlerinde topluluk genelinde erkek hanelerin görece zayıf olsa da büyüyen bir hâkimiyeti olduğu görülmüştür. Evlilik kurumlarının bu karışımlarının yanında Cermen kültüründe bunlarla özdeşleştirilen kurumların bununla bağlantılı karışımı ya da mülkiyet belirsizliğini açıklamanın en kolay yolu, kurumları bu açılardan ayırışan iki farklı ırk ailesinin birleşimi olduğunu söylemektir. Ana soylu yapıyı ve ortak mülkiyeti benimseyen ırk ya da kabile, büyük olasılıkla karışım sürecinin başlangıcında daha kalabalık ve daha barışçıldı ve sonradan savaş yanlısı olan diğer ırkın hâkimiyetine girdi.

Burada evlilik türlerinin açıklamasını yapmaya çalışmak ya da mekân ve zamana göre bu kurumun ayrıntılarının nasıl değiştiğini göstermek gibi bir amaç yoktur. Burada amaç, baba soylu yapının doğmasına yol açmış gibi görünen güdü ve zorunlulukları ortaya koymaktır. Bu, Batı kültürü halklarının barbar geçmişinden kalan mirasa benzetilebilir. Bu amaçla, kurumun tarihçesinin yalnızca genel hatlarına değinilmiş ve bu genellenin dayandırıldığı kanıt bile ister istemez göz ardı edilmiştir. Tartışmanın amacı, özellikle de bu kültürde görüldüğü gibi bireysel mülkiyet, statü sistemi ve baba soylu hane yapısı arasında psikolojik kökler açısından yakın bir bağlantı olduğunu göstermektir.

Daha önce de belirtildiği üzere özel mülkiyetin ve erkek hanelerin kökleri, kadının aile reisi olduğu ve evle ilgili konularda kocası ya da kocaları üzerinde söz sahibi olduğu ana soylu aile yapısının önceden var olduğu imasında bulunmaz. Ancak önceden rastgele cinsel ilişkilerde bulunduğu ima eder. Bu hipotezden ve eldeki sınırlı kanıtlardan yapılan çıkarım, daha çok yukarıda tanımlandığı şekliyle evliliğin daha çok bağlantısı olmayan kadının hanesi olarak niteleneceğidir. Bu evliliğin temel

özelliği, cinsiyetler arası ilişkide baskı ve hükmetme güdüsünün olmaması gibi görünmektedir. Birlik (büyük olasılıkla tek eşli veya daha kısa ömürlü) birtakım hafif konvansiyonel sınırlar altında iki taraftan herhangi birinin isteği üzerine sona erdirilebilir gibi görünmektedir. Mülkiyet-evliliğin benimsenmesiyle ortaya çıkan evlilik ilişkisinde görülen büyük fark, erkeğin baskı uygulaması ve kadının da ilişkiyi kendi rızasıyla bitirme hakkını kaybetmesidir. Bu yöndeki deliller ve şimdiye dek yayınlanmamış olanların bazıları, Cermen toplulukların hem modern hem de erken dönem kültürlerinde görülebilir.

Bu, ancak koşulların, kurumun mantığına uygun sonuçlara ulaşmasını bekleyeceğimiz mülkiyet-evliliğin gelişmesini istisnai bir dereceye kadar desteklediği durumlarda meydana gelir. Sosyal yaşamın yağmacı evresinin erken dönemlerde ortaya çıkmayıp uzun süre niteliksiz bir şekilde hüküm sürdüğü ya da böyle bir aile yapısını benimsemiş başka bir sosyal grup ya da ırkın bu kurumu benimsemeyen bir ırkla güçlü bir karışımın olduğu durumlarda burada yaygın olan evlilik türünün bu baba soylu türden bir sapma göstermesi beklenmelidir. Bu iki koşulun da mevcut olmadığı durumlarda dahi bu tür bir evlilik ilişkisinin, değişen koşullarla beraber dağılması beklenebilir; çünkü statü sisteminin bir ayrıntısı olarak meydana çıkmış bir kurumdur ve bu yüzden de bu tür bir sosyal sisteme uygundur; ancak başka tür bir sisteme uyum sağlamaz. Uygarlaşmış modern topluluklarda evlilikler, gözle görünür şekilde dağılmaktadır; çünkü barışçıl, endüstriyel bir yaşam tarzının getirdiği zorunluluklar yanında ırklar konusundaki düşüncelerin en eski tarihlerden kalmış alışkanlıklarından farklılaşmaktadır. Mülkiyet-evlilik kurumunu parçalamaya çalışan bu tarihi düşünme alışkanlıklarının yeniden ortaya atılmasının, bununla bağlantılı olarak özel mülkiyet kurumunun da dağılmasına yol açması beklenebilir. Ancak bu, belki de acil bir teorik bir ilgi değil de spekülatif bir merak konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT NEDEN EVRİMSEL BİR BİLİM DEĞİLDİR?²⁴

M. G. De Lapogue yakın bir zaman önce “tıpkı bakteriyolojinin tıp bilimini kökten değiştirdiği gibi antropoloji de sosyal ve siyasal bilimleri kökten değiştirmeye yazgılıdır,” demişti²⁵. Seçkin antropolog iktisat üzerine konuştuğu kadarıyla, bilimin rehabilitasyona muhtaç olduğu düşüncesinde yalnız değildir. Sitem ve uyarı içeren sözleri hem kendi alanından, hem de ilgili alanlardan birçok bilim insanı için anlamlıdır. Sitem ve uyarılar, biyoloji ile ilgili bilimlerde çalışanların yanı sıra modern antropoloji, etnoloji ve psikolojide önemli çalışmalar yapan kişilerin de fikir birliği olarak görülebilir. İktisat ise çaresiz bir şekilde zamanın gerisinde kalıyor ve konusunu modern bir bilim olarak ayakta kalmaya hak kazanacak bir şekilde ele alamıyor. Diğer sosyal ve siyasal bilimler de muhtemelen eşit olarak haklı nedenlerle bu suçlamadan paylarını alırlar. İktisatçılar kaygısız bir şekilde bu siteme kayıtsızdırlar. Muhtemelen bugün hiçbir iktisatçının, bilimin şu ya da bu sonuçların ayrıntısında ya da

24 The Quarterly Journal of Economics, July, 1898, Vol. 12, ss. 373-397.

* Türkçe Söyleyenler: Eren Kırmızıaltın-Yavuz Yıldırım.

25 “The Fundamental Laws of Anthro-po-sociology”, Journal of Political Economy, December, 1897, s. 54. Özü itibariyle aynı yazı burada da yayınlandı: Rivista Italiati di Sociologia November, 1897.

teorinin temel özellikleriyle ilgili olarak kesin bir formülasyona ulaştığını söylemek için yeterli cesareti ya da eğilimi yoktur. İtibarlı bir iktisatçının böyle bir yaklaşım sergilemesinin yakın zamandaki örneği muhtemelen Profesör Marshall'ın Cambridge'deki 1,5 yıl önceki konuşmasıdır²⁶. Fakat bu sözler yarım yüzyıl önce klasik iktisatçıların gösterdiği kendine güvenden çok uzaktadır ki Profesör Marshall'ın takipçilerini en çok zorlayan, konuşmanın, “eski jenerasyon” a göre gereksiz tevazu ve aşırı alçakgönüllülük içermesiydi. Kendilerine bir yol arayan iktisatçılar sayesinde, ne olduğuna ve bunların etkisiyle ne olabileceğine dair belirsizlikten dolayı kararsızlık önermek değerli bir iş olarak yaygınlaşmıştır. Çoğu özgün yenilikleriyle bir süredir alkışlanan Tarihçi Okul bile kendini belirlediği yolda tutmakta başarısızdır.

Kendilerini modern olarak tanımlamaktan gurur duyan bilim insanları, bir yapıyı ve doktrinleri ve doğal haklardan kalan şiarları, faydacılığı ve yönetsel menfaati²⁷ onarmakla meşgul olan iktisatçıları hatalı bulmaktadır. Bu suçlama, bütünüyle hak edilmese de, bir sorun olduğunu imlemek için yeterlidir. Bu modern bilimler evrimsel bilimlerdir, ve üstatları çalışmalarının özellikleri üzerine gönül rahatlığıyla kafa yorarlardı. İktisat, evrimsel bir bilim değildir -sözcüsünün itirafıyla; iktisatçılar “güncel olma” efsanesi ile tılsımlarını genişleten rakiplerine imrenerek ve bir anlamda afallayıp öykünerek gözlerini kaçırmışlar.

İktisadın da içinde yer aldığı sosyal ve siyasal bilimler içerisinde evrimsel bilimlerden geri kalmak çok da net değildir. En azından eleştirmenleri tarafından tarmin edici bir şekilde ortaya konmamıştır. Başarılı rakipleri –insan doğasıyla ilgili olan bilim- bu konudaki önemli ayrımlarını gerçekçi olmalarına bağlamaktadır: Onlar, olgularla ilgilenmektedir. Fakat İktisatçılar da bu açıdan gerçekçidir: Olgularla ilgilenirler, genellikle en titiz şekilde, son zamanlarda ise verinin yegâne faydasına dair gittikçe

26 “The Old Generation of Economist and the New”, bu derginin January, 1897 sayısında, s. 133.

27 expediency.

artan hararetle bir ısrarla. Ne var ki bu “gerçekçilik”, iktisadî evrimsel bir bilim yapmaz. Veri üzerine ısrarcılık, Tarihçi Okul’un ilk döneminden daha geniş alana güçlkle taşınabilirdi ve henüz, Tarihçi Okul iktisadının daha ilerisinde bir evrimsel bilim olmayı başaran bir iktisat (okulu) yoktur. Bu okulun çabasıyla bağlantılı çok geniş ve çeşitli bilgi ve araştırma, bilim olmaktan uzak kalmıştır. Zira tutarlı olduğunda da, kendilerini bir dizi veriyle ve endüstrileşmede ilerleme anlatısıyla tatmin etmişler, herhangi bir teori sunmayı veya sonuçlarını tutarlı bir bilgi kümesine dönüştürmeyi kabul etmemişlerdir.

Öte yandan, herhangi bir evrimsel bilim teorik bütünle birbirine bağlıdır. Bu bir süreç, bir gelişen silsile teorisidir. Ne var ki iktisadın, burada da, delillerinin iyi olup olmadığına dair eleştirilerle yüzleşmeksizin, testten makul bir ölçüde geçtiği görülmektedir. İtiraf edilmeli ki, örneğin J. S. Mill’in üretim, bölüşüm ve mübadele doktrinleri kesin bir iktisadi süreçler teorisidir ve tutarlı ve etkili bir şekilde uğraştığı konuyu var eden olguların silsilelerini incelemiştir. Aynı şekilde Cairnes’nin normal değer, ücret oranları ve uluslararası ticaret tartışması, silsilenin iktisadi süreçlerinin ve olgunun sistemli gelişiminin teorik şekilde ele alımlarının mükemmel örnekleridir. Ne var ki evrimsel iktisadın sembolleri olarak Mill ve Cairnes’ye atıf yapma çabası, kafa karışıklığından fazlasını üretmeyecektir. Birçok para teorisine de aynı amaçla atıf yapılır ve bu da benzer bir etki yaratır. Benzer şey, evrimsel bakış açısına yakın son dönem yazarlar, örneğin Profesör Hadley için bile geçerlidir -kesin bir yetkinliğe ve olağandışı kavrayışa sahip bir çalışmaya atıf. Aslında Hadley verdiği sözü tutar, ne var ki siyasal iktisadî bir evrimsel bilim çizgisine dâhil etme olarak onun *Economics* çalışmasına atıf yapmak isteyen bir kişi, ne kendisini ne de muhatabını ikna edecektir. Profesör Cunningham, Ashley ve Cannan tarafından temsil edilen İngiliz İktisatçılar ailesinin yayınladığı çalışmalar için de aynı şey söylenebilir.

Bilim, klasik iktisatçıların güncel ve canlı çalışmalarıyla haklı

şekilde gurur duyabilir. Ne var ki bunlar evrimsel yeterlik standartlarına, sadece gelişimsel ilişki ya da bir süreç teorisi ortaya koymaktaki başarısızlıktan değil, evrimsel düşünce alışkanlıklarına yabancı bir şekilde teorilerini ortaya koydukları için de, tam olarak uymazlar. Doğa bilimlerinde²⁸, evrimsel bilimler ile evrimsel bilimlerden önceki bilimler arasındaki fark, olgular üzerindeki ısrarda yatmaz. Evrimsel olarak imlenmeden önce de, olguları toplama ve harmanlama için büyük ve renkli çalışmalar yapıyordu. Aradaki fark, evrim öncesi günlerde süreç, silsile, büyüme ve gelişme şemalarını formüle etme ve açıklama çabalarının yokluğunda da değildir. Bu tarz gayretler sayı ve çeşitlilik bakımından çoktur. Büyük incelik ve güzellikteki birçok gelişme şeması, gerek organik ve inorganik gelişme teorileri ve gerekse ulusların ve toplumların yaşam öyküsü şemaları olarak bir popülerlik kazanmıştır. Bizden öncekilerin, teorilerini formüle etmede ve sonuçlarını bir bilgi bütününe indirgemediği sebep ve sonucun varlığını göz ardı ettiği de doğru değildir. Ancak, bilginin nihai şartları olarak kabul edilen durumlar, önceleri bugünkünden farklıydı. İki ya da üç kuşak önceki araştırmacıların olgusal bilgilerini kesin olarak formüle ettiği düşünce terimleriyle, son tahlilde, modern evrimselcilerin sonuçlarını formüle ettikleri terimler içerik bakımından birbirinden farklıydı. Bir durumdaki analiz ile diğer durumdaki analiz, aynı zemine oturmaz ya da aynı kesinlik ve uygunluk standardına başvurmaz.

Farklılık, karşılaştırılan iki farklı nesil bilimcilerinin spiritüel tutum veya bakış açısıdadır. Meseleyi başka bir şekilde ifade etmek gerekirse farklılık, bilimsel amaçla olgulara kıymet biçmekten ya da hangi olgulara değer verilmesi gerektiğinden kaynaklanan farklılıktır. İlk ve sonraki nesillerde, ele alınan olgulara kıymet biçmenin temeli, aralarında mevcut olan nedensel ilişkiyi detaylıca kavramak üzerinedir. Bu doğa bilimleri için en yüksek düzeyde geçerlidir. Ne var ki dönemlerin ve ilişkilerin kapsayıcı şemalarını işlemede, sonuçlarının nihai formülasyonunda, iki

28 physical sciences (T.S.N.: “Fizik” ya da “Fen” bilimleri yerine “Doğa” bilimleri tercih edilmiştir).

kuşak farklılaşır. Modern bilim insanı, niceliksel dönemlerin ya da nedensel ilişkinin kontrolünden ayrılmak istemez. “Neden?” sorusunu sorduğunda sebep ve sonuç bakımından bir cevap vermekte ısrar eder. Tüm sorunların çözümünü niceliğin kararlılığına ya da enerji korunumu şartlarına indirgemek ister. Bu onun müracaat edeceği son yerdir. Bu son müracaat, günümüzde gelişme şemalarını ve kapsamlı süreç teorisini kümülatif nedensellik noktasından ele almak için kullanılabilir kılınmıştır. Evrimsel liderlerdeki büyük boşluk, eğer lider olarak boşluğa sahiplerse, bir yandan fenomenin tekdüze silsilesine geri dönmeyi reddedip ve en üst düzey sentezleri için daha yüksek zemin arayıp öte yandan bu kişisel olmayan tekdüze sebep ve sonuç silsilesinin, kümülatif karakteri sayesinde, teoriye nasıl uygun hale getirilebileceğini göstermelerinde yatar.

Daha önceki doğa bilimciler için, klasik iktisatçılarda olduğu gibi, bu sebep ve sonuç zemini nihai değildir. Onların hakikat ve sağlamlık algıları, mekanik silsilenin formülasyonu ile tatmin edilemez. Bilginin sistematikleştirilmesindeki temel terimleri “doğal hukuk”tur. Bu doğal hukuk olaylar silsilesi üzerinde bir tür zorlayıcı gözetimin, herhangi bir safhada nedensel ilişkiye manevi bir istikrar ve tutarlılık kazandırmanın uygulaması olarak görüldü. Yüksek klasik gerekliliği karşılamak için, bir silsile –ve özellikle bir gelişme süreci- spiritüel açıdan meşru amaca yönelik tutarlı bir eğilimle kavranmalıdır. Olgular ve olaylar bu temel hakikat kriterlerine indirgendiğinde ve nihai normalliliğin gerekleriyle tamamlandığında, araştırmacı içeriğe gömülür. Olaylara atfedilen eğilimi reddetmek için ele alınan herhangi bir nedensel silsile, “rahatsız edici bir faktör”dür. Ele alınan eğilimle mantıksal mutabakat, bu görüşte, bir gelişme ya da bilgi şemasını yapılandıran prosedürün uygun zeminidir. Bu klasik geleneğin kılavuzluğundaki bilim insanların hedefi, bilgiyi mutlak hakikate göre formüle etmektir ve bu mutlak hakikat, spiritüel bir olgudur. Bu durum, aydınlanmış ve uzlaşmış ortak duyu ile olgunun çakıştığı anlamına gelir.

Bu normallik ön-kabulünün ya da olaylardaki eğilimin gelişiminin ya da zayıflamasının izlerini, ilksel animizmden metafizik ve inanç disiplinine, hükümsüz kılınan önseziye, doğal düzene, doğal haklara, doğal hukuka, temel ilkelere kadar detaylı bir şekilde sürebiliriz. Belki de her şeyden önce belirtilmesi gereken, baskın ve psikolojik içerikte, bu zorlayıcı normalliğin bir tür spiritüellik olduğudur. Ele alınan olgulara spiritüel tutarlılık isnat edilmesi bilimsel amaç uğrunadır. İlgili soru, bu normallik önyargısının modern bilimde nasıl üstesinden gelindiği ve spiritüel-olmayan dönemin önyargısının daha sonra entelektüel önceliğin yerine nasıl geçtiğidir. Bu soru ilginçtir, çünkü cevabı, iktisat biliminin yöntemlerinde bu arkaik düşünme alışkanlığına yönelik sınırsız ısrar için ne gibi fırsatlar olduğu meselesine ışıktutabilir.

İlksel koşullar altında, insanlar çevrenin maddi olgularıyla doğrudan temas halindedirler; çevresel olguları şekillendirmede ve yaşam koşullarının işleyişinde bireyin gücü ve dikkati açıkça göz önünde tutulur. İlksel insanların günlük hayatlarında kişisel veya mekanik olmayan silsile çok azdır ve bu tür şeyler, onların vahşi doğa süreçlerinde, çoğunlukla açıklanamaz ve anlaşılmaz olarak tanımlanır. Uğursuz ya da hayırlı olarak kabul edilir ve tüm insanlarda benzer olan kişisel bakımından yorumlanır – koşullar, kendi eylemlerinin birinci elden bilgisi aracılığıyla tüm insanlarca bilinir. Mevsimlerin ve doğal güçlerin anlaşılmaz hareketleri, çoğu insan eyleminde olduğu gibi, takdir yetkisi, irade gücü ya da bir amacı dikkate alma eğilimi tarafından yönlendirilen eylemler olarak kavranır. Hareketsiz doğanın süreçleri, yaşam alışkanlıkları öğrenilmiş olan eyleyenlerdir, bunlar maruz kalınan, alt edilen, savuşturulan ve düşmanlar kadar dikkate alınması gereken şeylerdir. Aynı zamanda topluluk küçüktür ve bireyin beşeri ilişkisi geniş değildir. Ne endüstriyel yaşam ne de endüstriyel olmayan sosyal yaşam, insanın ilgisini, sonraki dönemlerin daha geniş topluluğunun daha karmaşık ve kapsamlı yaşam sürecinde görünür olması örneğindeki gibi, kimsenin da-

yanamayacağı ya da değiştiremeyeceği olayların acımasız, kişisel olmayan sürüklemesine yönelmeye zorlamaz. İnsanların kişilik -irade gücü, eğilim ve alışkanlık- açısından formüle ettiği olgular ve olaylar hakkındaki bilgisini engelleyecek nihai hiçbir şey yoktur.

Zaman geçtikçe ve durum bu arkaik karakterden ayrıldıkça, insanları olguları sistematize etmeye şartlandıran koşullar, olayların silsilesinin kişisel olmayan niteliği gittikçe ön plana çıkacak şekilde, hızla değişir. Olguları tarafsız bir biçimde kavramaktan kaçınmanın cezası, daha kesin ve hızlı olur. İnsanların zihinleri, olayların sürüklemesine daha fazla maruz bırakılır. Bir spiritüel aracının ya da olaylardaki bir eğilimin yönlendirici eli, insanların şeyler üzerine bilgisi artınca daha az izlenebilir hale gelir. Modern zamanlarda ve özellikle endüstrileşmiş ülkelerde, insanların düşünce alışkanlıklarının gerçekçi yönde zorlanması çok belirgindir ve etkisi, arkaik bakış açısından biraz isteksiz fakat kümülatif bir farklılaşmayla kendini gösterir. Farklılaşma çok belirgindir ve mühendislik tasarımları ve teknolojik icatlar gibi modern mekanik süreçlerle ilgili bilginin merkez dallarında en ileri noktaya ulaşmıştır. Bu doğrultuda (ele alışı şekline göre, birleşme veya ayrışma doğrultusunda) en uç noktaya varan bilimlerde, mekanik silsile ve süreçle ilgilenen bilimler; ve arkaik bakış açısını en iyi ve en uzun sahiplenen -ahlaki, sosyal ve spiritüel bilimler gibi- ve daha az somut, algılarla daha az takip edilebilen süreç ve silsileyle ilgilenen ve dolayısıyla bu eğilimle tezat oluşturacak bir şekilde silsile fenomenine daha az vurgu yapan bilimlerdir.

Evrin öncesi dönemden, evrim sonrası bakış açısına ani bir geçiş yoktur. Yaşam süreçleri ve olayların evrimsel silsilesini ele alan doğa bilimlerinde dahi tarafsız kümülatif nedensellik kavramı, sıklıkla ve etkili bir biçimde, nedenleri ve etkileri sabit tutacak yönlendirmeyi kullanan bir çeşit düzenleyici trend nosyonu tarafından desteklenmiştir. Bilim için kullanışlı bir kavram olan düzenleyici trende inanç kademeli olarak zayıflamış ve defaatle inkâr edilmiştir, fakat ortadan kalktığı pek söylenemez.

Bakış açısındaki ya da bilginin kesin formülasyonundaki değişim süreci kademeli bir süreçtir ve tüm bilimler, aynı derecede olmasa da, ileriye dönük değişimde pay sahibidir. İktisat bu kuralın istisnası değildir, ancak evrimsel bilim olarak sınıflandırılacaksa da, hâlâ, “doğal” ve “normal”in, “hakikatler”in ve “eğilimler”in, “kontrol edici ilkeler”in ve “bozucu nedenler”in birçok hatırasını barındırır. Bilim tarihi, animizmin parçalanmasının uzun ve dolambaçlı rotasını dışa vurur -tefeciliği kutsal hükümdarlık ilişkisi üzerinden tartışan skolastik yazarların dönemlerinden, mantıksal mutabakat kısıtlarıyla olayların gidişatını yönlendirmenin yanı sıra neyin temel olarak doğru olduğuna karar veren “ordre naturel”²⁹ ve “loi naturelle”i³⁰ örneklerine dayanak alan Fizyokratlara kadar. Kafa karışıklığında başvurulacak “görünmez el”in rehberliğindeki Adam Smith’ten, “normal” değer ve “doğal” ücret yasalarını formüle eden, çalışmasından çok memnun olarak “mutlulukla söylemek gerekir ki Değer yasalarında bugüne kalan ya da gelecekteki araştırmacının çözeceği hiçbir şey yoktur: Özne teorisi tamamlanmıştır”³¹ diyen Mill’e ve Cairnes’e ulaşıncaya dek bir şeyler değişmiştir. Ne var ki önceki ve sonraki bakış açısı arasındaki fark, türden ziyade bir derece farklılığıdır.

Klasik iktisatçıların, daha yüksek ve tanımlayıcı sentezleri ve genellemelerindeki görüşleri, törensel yeterlik görüşü olarak adlandırılmaz. Formüle ettikleri nihai yasalar ve ilkeler, amaçlarla ilgili bir ön-kabule göre, şeylerin doğasında olan ve tümünün eğilimli olduğu normal veya doğal yasalardı. Aslında bu ön-kabul şeylere, insan çabasının kayda değer ya da uygun amacı olarak kabul edilen zamanın öğretilmiş ortak kanısının işlemesi için bir eğilim sunar. Bu, kabul edilen davranış idealinin bir projeksiyonudur. Bu davranış ideali, bir hakikat kuralı olarak işlemek için yaratılmıştır; üstelik, araştırmacı, doğrudan ele aldı-

29 doğal düzen.

30 doğal hukuk.

31 Political Economy, Book III. Chap. i.

ğı olguların ardındaki öncüller için, ele alınan sürecin temelini oluşturmak için anlaşılmasa bir şekilde kabul edilen “kontrol edici ilkeler” için, ve araştırmacıdan önce var olan durumun ötesine giden “eğilimler” için, bu hakikat kuralının onayına başvurmayı yeterli görecektir. Bilginin törensel kuralının kullanımına bir örnek olarak, farazi avcı, balıkçı ve tekne yapımcısının ya da bir planyası³² ve iki kalası olan adamla ya da bir sepet elması ile bir sepet fıncığı olan iki adamın takas işlemlerinin başlangıcının normalleştirilmiş hesapları gibi, iktisadi kurumların klasik ele alınışında geniş bir yer tutan “varsayımsal tarih” gösterilebilir. Benzer bir anlamlandırma, paranın “dolaşımın harika dişlisi”³³ ya da “mücadele aracı”³⁴ olarak tanımlanmasıdır. Para burada nedensel ilişki terimlerinden ziyade, “normal durumda” ilgili yazarın iktisadi yaşam idealine göre işlemesi gereken amaç terimleriyle ele alınmıştır.

Daha sonraki yazarlarla özellikle bu terminoloji, metaforun uygun kullanımı olarak yaygınlaşmıştır, bu metaforla normallik kavramı ve bir amaca eğilimli olmak aşırı daraltılmıştır. Modern iktisatta klasik normalliğin daraltılmış haliyle hâlâ yaşadığı teorisinin formülasyonu için simgesel terimlerin kullanılması değerlidir; ve bu kullanım, iktisatçıları modern bilimin saflarına sürüklenmekten kurtaran teorisinin nihai terimleri olarak, esrarengiz söz sanatına basit bir başvurudur. Metaforlar, hem vaaz verirken hem de emekten tasarruf eden bir alet olarak etkilidirler -kullanıcıların onları tasarladıklarından daha etkilidirler. Teorisyen metaforları kullanarak nedensel silsilenin anlaşılması zor sırasını takip etmeme olanağına kavuşur. Ayrıca, bulguların normalleştirilmiş şemasının uygun bir şekilde onaylanması dışında, ilgilenilen canlı öğelerin değerlendirilmesine inmeksiz, para veya ücret ya da arazi sahibi olma gibi bir kurumun teorisini tesis edebilir. Bu yöntemle bir kurumun teorisi ya da yaşamın bir bö-

32 The Plane.

33 Marshall, Principles of Economics (2. ed.), Book V. Chap. ii. s. 395, note.

34 Adam Smith, Wealth of Nations (Bohn ed.), Book II. Chap. ii. s. 989.

lümü, hayatı devam ettiren aygıtların konvansiyonel terimleriyle ifade edilebilir ki bu aygıtlar normalde dengeye meyillidirler ve teori bu varsayılan dengenin meydana gelmesi koşullarının formülasyonu olur. Bu yolla, Doğa'nın boşluktan nefret ettiği zamanın sert anımsatıcısı olan, değer teorisinin üretim maliyetini kullanım hakkına geldik. Endüstrinin yolları, araçları ve mekanik yapısı, konvansiyonel terminolojiyle formüle edilmiştir ve sonrasında bu mekanik aygıtların gözlemlenen hareketleri normalleştirilmiş bir ilişki şemasına indirgenmiştir. Bu şekilde varılan şema, tasarlanmış fenomenlerin davranışları üzerinde manevi olarak bağlayıcıdır. Kılavuz olarak bu normalleştirilmiş şema ile aygıtların verili bir bölümünün permütasyonları, hesaplamada yer alan çeşitli öge ve özellikleri dikkate alarak belirlenen değerlere göre kullanılır ve törensel olarak tutarlı bir formül, endüstriyel alanın çoğunu kapsayacak şekilde tesis edilir. Bu tündengelim yöntemidir. Formül bu durumda gözlemlenen permütasyonla, "normal durum"un polariskopik kullanımıyla karşılaştırılarak test edilir ve varılan sonuçlar, dolayısıyla, tümevarımla doğrulanır. Formül açısından yorumlamaya izin verilmeyen süreç özellikleri, normalden sapan durumlardır ve rahatsız edici nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bütün bu aşamalarda, iktisadi yaşam sürecinde nedensel olarak iş başında olan eyleyenlerden veya güçlerden özenle kaçınılır. Bu yöntem nihayetinde, en iyi ihtimalle, şeylerin normal ilişkileri ile ilgili mantıksal olarak tutarlı ön-kabuller –bir iktisadi sınıflandırma sistemi- oluşturur. En kötü ihtimalle ise, idarenin ihtilaflı noktalarının polemiksel tartışmaları ve işletme kuralları için bir özdeyişler bütünü olur.

Tüm bunlarda iktisat bilimi, doğa bilimlerinin bir zamanlar geride bıraktığı deneyimleri yeniden yaşamaktadır. Doğa bilimlerindeki taksonomi çalışması büyük değer taşıyordu ve hâlâ öyledir de, ancak bilim insanları, simetri ve sistem kurma rejimi altında gittikçe daha da tedirgin oldular. Neden sorusunu sormaya başladılar, araştırmayı mercan kayalıklarının yapısından, mercan kayalıkları aracılığıyla ve mercan kayalıklarında yaşayan poliplerin yaşam alışkanlıklarına ve yapısına kaydıldılar. Bitkiler

bilimi içinde sistematik botanik yararlı olmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde botanikçiler arasında yapılan araştırma ve tartışma, yapı, fonksiyon ya da dokunun herhangi bir verili özelliğinin taksonomik öneminden ziyade biyolojik değeri ile ilgilidir. Sitoplazma, sentrosom ve karyokinetik süreçleri hakkında yapılan tüm konuşmalar, araştırmanın yaşam sürecine tutarlı bir şekilde baktığı ve kümülatif nedenselliğe dayanarak açıklamayı amaçladığı anlamına gelir.

İktisat biliminin taksonomik çeşidinde neler yapılabileceği, yöntemin iyi tasarlandığı ve sonuçların etkili bir şekilde formüle edildiği ve uygulandığı Cairnes'in eserinde en iyi şekilde gösterilir. Cairnes, iktisadi yaşamda normal durum teorisini ustalıkla ele alır. Tartışmasında, eğilim ve yatkınlıkların metafiziği, artık ne teorinin şekillenmesine açıkça hükmeder ne de verili bir zamanda iktisadi duruma meşruiyet kazandırırken tanımlayıcı bir makine gibi kullanılan çıkarların uyumunun gizemli ıslah edici trendi olur. Cairnes'in iktisat tartışmalarında, kendisinden önce gelen yazarlara göre inanç³⁵ kullanımı daha azdır. Formülasyonun tanımlayıcı terimleri hâlâ normallik ve doğal hukuk terimleridir, fakat normalliğe başvurunun altındaki metafizik, şekillendirdiği "eğilimler" in insancıl etkisini sürekli gözetmeden ilerleyen ve en azından sözde kişiler üstü olan cömert "doğa düzeni" nin kadim zemininden uzaklaşmıştır. Bir şeye doğa bilimcinin doğal hukuk kavrayışındaki tarafsızlıkla yaklaşma konusunda, metafizik, önemini yitirmiştir. "Kontrol edici ilkeler" kisvesi altında, şeylerin gidişatı üzerinde kısıtlayıcı bir gözetim uygulayan doğal hukuktur, fakat artık belli başlı gizli insani amaçların yararını kısıtlayan bir şey olarak tasavvur edilmemektedir. Cömertlik unsuru iyice ortadan kaldırılmıştır ve sistem, sistemin kendisine dayanarak formüle edilmiştir. Cairnes'in elerindeki haliyle iktisat, Cairnes'in teorik çalışması mevzubahis olduğunda, neredeyse taksonomi taksonomi içindir halini almıştır.

Eşit derecede yetenekli hiçbir yazar, iktisadı, Cairnes'in pür teori tartışmasındaki gibi ideal "kasvetli"³⁶ bilim haline getirmemi. Erken dönem klasik yazarların zamanında iktisat, dönemin meslek dışı kişileri³⁷ için oldukça ilgi çekiciydi, çünkü beşeri yaşamdaki uygulaması dönemin sağduyu metafiziğini belirledi. Fakat daha sonraki klasik yazarların elinde bilim bu bağlamdaki çekiciliğini büyük oranda yitirdi. Artık, ne yapılması gerektiği konusunda mevcut sağduyu hükümlerinin bir tanımı ve doğrulanması değildi. Bu nedenle kendilerini ilgilendirmeyen şeylere ilgi duymayan dışarıdaki halkın desteğini büyük ölçüde kaybetti. Aynı zamanda doğa bilimlerinde yüzyılın ortalarında ortaya çıkan gerçekçi veya evrimsel yaşam alışkanlığı³⁸ ile iletişim kurmadı. Ne mutlak surette metafizikseldi ne de mutlak surette gerçekçiydi ve kendi saflarının dışında çok az kişiyle uyumluydu. Sadece talihli bir doğum ya da eğitim rastlantısı sayesinde taksonomik amaçlarını koruyabilen insanlar yüzyılın son üçte birinde ilgi uyandırmaya devam ettiler. Sonuçta, taksonomik yapının simetri ve kararlılık bakımından tamamlanmış bir bütün olarak ortaya çıktığı andan itibaren, Cairnes ile başlayarak iktisatçılar, kararlılık disiplini altında ısrarlı bir şekilde büyümüş ve çok çabalamışlardır. Klasik çizgideki yazarlar, permütasyonun daha bütünlüklü ve kapsamlı bir taksonomik şemasını hedeflemiştir; tarihçi ayrılış³⁹ ise, temel aldığı ön-kabullerden kurtulmayarak taksonomi idealini boşa harcarken, daha sonraki Avusturyalı grup ise bir süreç teorisi üzerinde yola koyuldu ama şu an tam anlamıyla durdu; çünkü meşgul oldukları süreç, kavrayışlarında, kümülatif ya da gelişen bir silsile değildi.

Peki tüm bunlar ne anlama gelir? Eğer girift, lokulisid, tomentöz, moniliform çeşitleriyle bir tek çenekli ücret teorisi ve çiçeksiz faiz teorisi taksonomisinden rahatsızsak, yönelebileceği-

36 dismal.

37 laymen.

38 habit of life

39 T.S.N: Tarihçi Okul kastedilmektedir.

miz ve böylelikle normallik metafiziğinden ve kontrol edici ilkelere bağımlılığı kesebileceğimiz sitoplazma, sentrozom veya karyokinetik süreci nedir? Bu konuda ne yapacağız? Daha doğru bir ifadeyle, bunun hakkında ne yapıyoruz? İktisadi yaşam sürecinin büyük kısmı hâlâ teorik olarak formüle edilmeyi beklemektedir. Süregelen iktisadi sürecin aktif materyali, endüstriyel topluluğun insanıdır. İktisat bilimi bakımından kümülatif değişim süreci, işlerin yapılma yöntemlerindeki -yaşam araçları ile ilgilenen yöntemlerdeki- değişim silsilesini açıklamalıdır.

Bu iktisadi yaşam sürecini araştırma yolunda ne yapılmıştır? Maddi nesneleri ve koşulları hesaba katmanın yolları ve araçları, verili bir zamanda, mekanik tertibatın biçiminde ve belirli mekanik amaçları kavramaya dönük düzenlemelerde araştırmanın önüne çıkar. Bu nedenle, bu yolları ve araçları, verili bir mekanik yapıya sahip ve dolayısıyla insanın maddi amaçlarına hizmet eden sabit madde parçaları olarak kabul etmek kolay olmuştur. Böylece sermayenin yönetimi altında, iktisatçılar tarafından tasarlanmış ve derecelendirilmişlerdir ki bu sermaye, insan kullanımına elverişli bir maddi nesne yığını olarak tasarlanır. Bu, taksonomik amaca yeteri kadar uygundur, ancak meseleyi gelişimsel bir süreç teorisi amacı açısından tasarlanmanın etkili bir yöntemi değildir. Gelişimsel süreç teorisinde, bu üretken mallar kümülatif değişim süreci içerisinde ya da yaşam şemasındaki ögeler olarak ele alındığında insan bilgi, beceri ve tercihinin gerçekleri olur. Yani, bunlar yaygın düşünce alışkanlıklarıdır, o kadar ki, endüstriyel gelişme sürecine girerler. Maddenin insan için erişilebilir olan fiziksel özellikleri sabittir, değişen, eyleyen olarak insandır –gelişen bu şeylerin neler için kullanılabileceğine dair öngörü ve idraktır. Eldeki mal birikimi, sunulan materyallerin kullanılmasını ve bu materyallerden yararlanılmasını koşullar, fakat bu tarafta bile –“sermayenin endüstri sınırlaması”- dayatılan sınırlama, insanların yapabilecekleri ve bunu yapma yöntemleri üzerinedir. Mekanik düzenlemelerde meydana gelen değişiklikler, insan faktöründeki değişimlerin dışavurumudur.

Maddi olgulardaki değişiklikler, yalnızca insan faktörü aracılığıyla daha fazla değişim doğurur. Aranılan gelişme devamlılığı beşeri unsura bağlıdır ve burada, bu nedenle, eğer tamamıyla çalışılacaksa, iktisadi gelişme sürecinin (eğer eylem halindeyseler) motor güçleri irdelenmelidir. Eğer evrimsel bir bilim olarak anılmak istiyorsa, bilimin konusu iktisadi eylem olmalıdır.

Bu söylenenlerin hiçbiri yeni değildir. Ne var ki olgu, gittikçe artan bir önemle tanıdık bir olgu haline gelmektedir. Bu, daha sonraki iktisadi tartışmaların çoğunda kabul edilen bir olgudur. Olgunun bugünkü bilinirliği, ona dair araştırma ve tartışmanın merkezine doğru atılmış uzun bir adımdır. İktisat, bir yaşam süreciyle ilgili olan diğer bilimlere örnek alacaksa veya onlara benzecekse, gidilecek yol bellidir.

Klasik trende bağlı iktisatçılar, taksonomi bakış açısından sapmaya ve iktisadi yaşam sürecinin genetik bir tanımını yapmaya dönük ciddi bir girişimde bulunmamışlardır. Daha önce söylendiği gibi, Tarihçi Okul için de aynı durum söz konusudur. Tarihçi Okul, gelişimsel silsileyi dikkate almaya çalışmıştır, fakat modern bilimin evrimsel olarak tanımladığı yollardan ziyade pre-Darwinci gelişme spekülasyonlarını takip etmiştir. Fenomenin bir anlatı incelemesini sunmuşlardır, genişleyen sürecinin genetik bir tanımını değil. Çalışmalarında kalıcı değer sonuçlarını şüphesiz ortaya koymuşlardır, fakat elde edilen sonuçlar pek de iktisat teorisi olarak sınıflandırılmazdı. Diğer taraftan, Avusturyalılar ile değer tartışmalarındaki öncüleri ve yardımcıları, iktisat teorisinin ayrı bir bölümünü ele almışlardır ve sınırlı alanlarında fenomenlerin çözümlenmesi aracılığıyla, süreci büyük bir hassaslıkla sorgulamışlardır. Değerleme sürecinin bir sonucu olarak marjinal fayda ve öznel değer hakkındaki tüm tartışma, bu olguların genetik incelemesi olarak ele alınmalıdır. Fakat burada da, yine, sorgulama iktisadi teorisinin bir bütün olarak rehabilitasyonu düzeyine ulaşmamıştır. Menger'i bu alanın sözcüsü olarak kabul edersek, Avusturyalıların, iktisadi taksonomi bilimi olarak kabul eden klasik geleneğin dışına çıkamadıkları söylenmelidir.

Avusturya Okulu'nun başarısızlığının nedeni hatalı bir insan doğası kavrayışında yatıyor gibi görünmektedir –mevcut amaç için hatalı olan başka biri için uygun olabilir. İktisat teorisinin geçerli tüm formülasyonlarında, İngiliz ya da Kıta Avrupası iktisatçılarına ait olup olmadığı fark etmeksizin, araştırmaya konu olan insan malzemesi hedonist terimlerle tasarlanır, yani pasif ve esas itibariyle durağan ve değiştirilemez olan veri insan doğası terimleriyle. İktisatçıların psikolojik ve antropolojik ön-kabulleri, birkaç nesil önce psikoloji ve sosyal bilimlerde kabul gören ön-kabullerdir. Hedonist insan kavrayışına göre insan, şimşek gibi hızlı bir haz ve elem hesaplayıcısıdır⁴⁰, faaliyet alanında onu sağa sola salındırmakla birlikte zedelemeyen bırakan uyarıcı itki etkisindeki homojen mutluluk arzusu küreciği gibi salınır. Ne öncesi ne de sonrası vardır. İnsan soyutlanmıştır ve veridir, kendisini bir yönden diğerine savuran kuvvetlerin mücadelesi olmadıkça kararlı dengededir. Doğal boşlukta kendinde dengededir, kuvvetlerin paralelogramı bir başka eksene kaymasına yol açıncaya kadar kendi spiritüel ekseninde simetrik bir biçimde döner, bundan dolayı amaç hattını takip eder. Etki kuvveti biterse, daha önce olduğu gibi, kendi arzu küresine geri döner. Spiritüel olarak, hedonist insan başlangıç nedeni değildir. Kendisine yabancı ve dışsal olan şartların dayattığı bir dizi değişime tabi olma durumu haricinde, bir yaşam sürecinin merkezi değildir.

Daha sonraki psikoloji ise, modern antropolojik araştırmayla desteklenerek, insan doğasına dair farklı bir kavrayış sunar. Bu kavrayışa göre insanın bir şey yapma vasfı, basitçe elverişli kuvvetlerin etkisiyle ortaya çıkan haz ve eleme katlanmak değildir. İnsan basitçe çevre kuvvetlerin yörüngesinde yer alarak tatmin edilen bir arzular yığını değildir, daha ziyade gözler önüne serilen etkinlikte dışavurulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan eğilim ve alışkanlıkların tutarlı bir ürünüdür. Bu görüşe göre, insani etkinlik ve diğerlerinin arasındaki iktisadi etkinlik, verili arzuların doygunluğa ulaştırılması sürecine bağlı olarak kavranmaz.

40 lightning calculator.

Erkinliğin kendisi sürecin tözel bir olgusudur ve kılavuzluğunda eylemin vuku bulduğu arzular, etkinliğin veri bir durumda kendini gözler önüne sereceği spesifik bir yönelimi belirleyen mizaç koşullarıdır. Bu mizaç koşulları, ilişkili olduğu belirli bir eylemdeki eyleyenin tutumu olarak dikkate alındığı sürece, söz konusu koşullar altında hareket eden birey için tanımlayıcı ve nihaidir. Fakat bilimin bakış açısına göre bunlar, eyleyenin var olan zihin yapısının unsurlarıdır ve öncüllerinin ve o ana kadarki yaşamının sonuçlarıdır. Bunlar eyleyenin kalıtsal özelliklerinin ve geçmiş deneyimlerinin ürünleridir; belirli gelenekler, konvansiyonaliteler ve maddi koşullar bütünü altında kümülatif olarak gelişirler ve süreçteki yeni bir adım için hareket noktası olurlar. Bireyin iktisadi yaşam tarihi, araçların amaçlara kümülatif bir şekilde adaptasyonu sürecidir, bu kümülatif değişme, devam eden bir süreç olduğundan dolayı, herhangi bir noktadaki eyleyenin ve onun çevresinin geçmişteki sürecinin bir sonucudur. Eyleyenin bugünkü yaşam yöntemleri, geçmişten aktarılan yaşam alışkanlıklarının ve geçmiş yaşamın mekanik bir artığı gibi kalan koşulların uygulanmasıdır.

Bu bakımdan birey için doğru olan şey yaşadığı grup için de doğrudur. Tüm iktisadi değişim, iktisadi toplulukta meydana gelen bir değişimdir –topluluğun maddi şeylerden yararlanma yöntemlerindeki bir değişim. Değişim, her zaman, düşünce alışkanlıklarında da bir değişime yol açar. Bu durum, endüstrinin mekanik süreci için de geçerlidir. Belirli maddi amaçları etkilemek için veri bir düzenek, düşünce alışkanlıklarının –prosedürün alışlagelen yöntemlerinin- daha ileri gelişimini etkileyen bir koşul olur ve böylece amaçları gerçekleştirme yöntemlerinin daha da gelişmesi için ve başarılmak istenen amaçların daha da çeşitlenmesi için bir hareket noktası haline gelir. Tüm bu sürekli hareket içinde tam olarak uygun bir yaşam yöntemi yoktur ve iktisadi yaşam sürecinin teorisini formüle etmeye kalkışan bilim söz konusu olduğunda, kesin ya da mutlak surette değerli bir eylem amacı yoktur. Değişmez olarak kalan şey, nesnel amaca

yönlendirilen faaliyettir. İktisadi eylem, insanların her zaman ve her yerde bir şeyler yapmaya çalışmaları bakımından teleolojiktir. Neyin peşinde oldukları, faaliyetlerinin ayrıntıları dikkatlice incelenmeden yanıtlanamaz; ne var ki iktisadi topluluğun üyeleri olarak yaşamlarıyla ilgilenmek zorunda olduğumuz sürece, yaşamlarının teleolojik türde açıklanan bir faaliyet olduğu yegâne gerçeği değişmez.

Bu, soran kişinin veya soran kişilerin uzlaşısının, herhangi bir amacı değerli ya da mutlak olarak düşünme eğiliminde olması ya da böyle bir eğilimine sahip olmak zorunluluğunda olması bakımından teleolojik bir süreç olabilir ya da olmayabilir. Böyle olsun ya da olmasın, mevcut soruşturma ile ilgili olmayan bir konudur ve aynı zamanda evrimsel iktisadın hesaba katması gereken bir konudur. Olaylardaki eğilim meselesi, eğilim arayan kişinin kimi ön-kabul ya da varsayımları sebebiyle ortaya çıkar, bunun dışında açıkça gündeme gelemez. Bir eğilim aramak için, başarılabilecek belirli bir amaç nosyonuna ya da olayların meşru trendinin ne olduğuna dair bir nosyona sahip olmalıyız. İçinde bulunulan olayların meşru trendi nosyonu, evrim dışı bir varsayımdır ve herhangi bir süreçteki nedensel silsileye yönelik araştırma kapsamının dışında kalır. Dolayısıyla evrimsel bakış açısı, belirli bir normaliteye göre ortaya konan doğal yasaların formülasyonuna, ister iktisatta ister başka bir soruşturma dalında olsun, bir alan bırakmaz. Öteki normalite meselesine yani tartışmadaki gelişme sürecinin amacı ne olmalıdır sorusuna da mahal vermez.

Herhangi bir topluluğun iktisadi yaşam tarihi, bu tarih yaşamın maddi araçlarındaki insan çıkarları tarafından şekillendirildiğinden, kendi yaşam tarihidir. Bu iktisadi çıkar, toplulukların kültürel gelişimini şekillendirmede oldukça önemlidir. Bu çıkar, öncelikle ve en açıkça, halihazırda iktisadi kurumlar olarak bilinen yaşam yöntemleri ve konvansiyonaliteler yelpazesinin kümülatif gelişimini, biçimini yönlendirmiştir; aynı çıkar, topluluğun yaşamına ve kültürel gelişimine, esasen iktisadi hare-

ketle ilgili olmayan yapısal özelliklerin sonuçlandığı alanlarda da hakim olmuştur. İktisadi çıkar, insana yaşam vasıtasıyla ve nesle kültürel gelişim süreci boyunca eşlik eder. Her noktada kültürel yapıyı etkiler, dolayısıyla tüm kurumların bir bakıma iktisadi kurumlar olduğu söylenebilir. Sürecin herhangi bir aşamasında eylemin temeli –hareket noktası-, geçmiş süreç tarafından şekillendirilmiş düşünce alışkanlıklarının organik kompleksi olduğu için bu durum mutlaka geçerlidir. İktisadi çıkar yalıtılmış davranış değildir, ancak bireysel getirilerce yürütülen teleolojik faaliyet kompleksinde belli belirsiz şekilde yalıtılabilir çıkarlar vardır. Birey her durumda yegâne eyleyendir ve birey, belli bir eylemle ulaşılmak istenen spesifik bir amaca, açıkça belirli bir çıkar –örneğin iktisadi, estetik, cinsel, insani, fedakâr- temelinde ulaşılmak istense de, her ardışık eyleme bütün olarak dahil olur. Bu muteber yalıtılmış çıkarların her biri, kompleks düşünce alışkanlıklarıyla birlikte, organik eyleyenin bir eğilimi olduğu için, her birinin dışavurumu diğer çıkarların rehberliğinde biçimlenen yaşam alışkanlıklarından etkilenir. Bu nedenle, kurumları, iktisadi çıkarın en doğrudan ve tutarlı bir şekilde dışavurulduğu ve iktisadi etkinin en doğrudan ve asgari düzeyde olduğu kurumlar olarak içeren “iktisadi kurumlar” kategorisi her ne kadar uygun bir başlık olsa da, kesin bir şekilde iktisadi kurumlar başlığı altında toplayabilecek, ayrılabilen, tamamen yalıtılmış bir kültürel fenomen silsilesi söz konusu değildir.

Buraya kadar söylenenlerden, evrimsel bir iktisadın, iktisadi çıkar tarafından belirlenen kültürel gelişme sürecinin teorisi, sürecin kendisi tarafından belirlenen iktisadi kurumların kümülatif silsilesinin bir teorisi olması gerektiği ortaya çıkar. Ne yapılması gerektiği konusunu burada ayrıntılı bir şekilde ele almak isteğinin dışında, iktisadi tartışmanın bu güzergâhtaki trendini göstermek için sonraki iktisatçıların bu doğrultudaki çabalarına değinilebilir. Bu konudaki delillerin sayısı az değildir ve yapılan çalışmaların büyük bir kısmı bu amaç doğrultusunda yapılan etkili çalışmalar olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Tarihçi

Okul'un ve sonraki destekçilerinin çalışmalarının çoğu, alan kısıtlamalarını tümüyle göz önünde bulundurmamakla birlikte sessizce geçirilemeyecek kadar kayda değerdir.

Şimdi iktisadın neden evrimsel bir bilim olmadığı sorusuna geri dönebiliriz. Böyle bir iktisadın, kültürel silsiledeki iktisadi çıkarın kümülatif gelişimini izlemesi gerekir. Bir neslin ya da topluluğun iktisadi yaşam sürecinin teorisi olmalıdır. İktisatçılar, insan doğası ve insan eylemi ile ilgili hedonist varsayımları kabul ettiler ve hedonist bir psikolojinin doğruluğunu kabul ettiği iktisadi çıkar anlayışı, insan doğasının gelişimi teorisi için gerekli malzemeyi sunmaz. Hedonizmde iktisadi çıkar, eylem bakımından tasarlanmamıştır. Dolayısıyla, düşünce alışkanlıklarının kümülatif gelişimi açısından kolaylıkla kavranamaz veya takdir edilmez ve evrimsel yöntem tarafından, kendisi buna uygun olsa bile, konuyu ele alış biçimi olamaz. Aynı zamanda mevcut antropolojik varsayımlarda mevcut olan, iktisatçıların alışlagelmiş bir şekilde yöneldiği insan doğasının yaygın kanıya dayalı kavranışı yaşam alışkanlıklarının kümülatif gelişimi bakımından insan doğasının formüle edilmesini dayatmaz. Bunlar, bütün iktisat okurlarının aşına olduğu ilksel takasın normalleştirilmiş tahmini hesaplamalarını ve bir o kadar normalleştirilen konvansiyonel arazi çevirimi ve onun rantı ya da ulus ya da toplum yaşamındaki o ya da şu sınıfın "işlevine" dair sosyolojik-felsefi tartışmaları mümkün kılan antropolojik ön-kabullerdir.

Evrimsel bir iktisat için gerekli olan, öncüller ve bakış açısıdır. İktisatçılar evrimsel bir bilim için gerekli malzemelere sahip değillerdi ve böylesi bir yönelime girmesine sebep olacak tahrik ve teşvik de yoktu. İktisatta evrimsel kuram hattına dönmek her an mümkün olsa bile, bu hareketin olasılığı bu kuram hattının oluşturulması için yeterli değildir. Olguların veri kabul edilen aralığından yapılan alışlagelmiş bir bakış taksonomik türde olduğu ve bu yöntem tarafından yapılan değerlendirmeye uygun malzeme sağladığı sürece, taksonomik yöntem en kolay, tatmin edici sonuçları en hızlı şekilde veren ve söz konusu olgular ara-

lığının kabul edilen bilgi tabanına en iyi şekilde uyum sağlayan yöntemdir. İktisattaki durum budur. Taksonomik disiplin tabanına tabi olan ve kabul gören yöntemden ayrılan gruptaki diğer bilimlerden, sahte bir gösterişe sahip olan yenilikler oldukları gerekçesiyle nefret edilir. Basmakalıp patikaları takip etmek kolaydır ve iyi bir ortaklığa yöneltir. Bu patikalar boyunca meydana gelen ilerleme, bilimin ele aldığı muteber çalışmaları görünür şekilde destekler. Bu patikadan ayrılmak, oldukça yavaş, bölük pörçük ve kesin bir değeri olmayan deneysel bir çalışma anlamına gelir.

Bu durum yalnızca, bilim yöntemleri ve bu yöntemlerin kullanımından kaynaklanan sonuçların sentezi, düşünce alışkanlıklarıyla uyuşmadığında ortaya çıkar ki buna, kabul edilen yöntem ve bakış açılarının kılavuzluğunda rahatsızlığı artan ve bir çözüm yolu arayan bilim insanı durumunda çokça rastlanır. Diğer insanlar gibi, iktisatçı da zekâ sahibi bir bireydir. O, kendini var eden atalarının, kalıtsal ve kültürel özelliklerin aracılığıyla oluşan veri alışkanlık ve eğilimlere sahip bir varlıktır; herhangi bir deneyim hattında biçimlenen düşünce alışkanlıkları diğer fikirlerini etkiler. Genel bilgi alanında sürekli bir şekilde kullanarak aşına olduğu gerçekleri gözlemleme ve ele alma yöntemleri, belli bir özel bilgi alanında kendini tedricen gösterir. Bunlar, kabul edilmesinin yeniliğe yol açtığı yerlerde yavaşça ve gönülsüzce kabul edilebilirler; ancak, genel deneyim tabanıyla desteklenmeye devam ederlerse, söz konusu özel alanda baskın olmaları sadece bir zaman sorunu olacaktır. Entelektüel tutum ve korelasyon yöntemi, iktisadın ele aldığı yaşam süreci fenomenleriyle doğrudan ilgilenildiği zaman kendini gösteren kaba⁴¹ olgularla ilgili daha temel bilgi alanlarındaki olguların özümsemesi ve kavranmasında bizlere dayatıldı; ve iktisattaki geleneksel modadan ziyade diğer yöntemlerin sürekli ele aldığı olgular alanı, artık daha geniş ve yeni olgular tabanı süreklilik halini almasına yol açacak zihinsel prosedür yöntemlerine göre yürütülemezse, rahatsızlık

duyduğumuz her seferinde oldukça geniş ve ısrarcı bir şekilde var olmakta.

Modern zamanların genel bilgi tabanında olgular, nedensel silsileye dayanarak kavranır. Bu, modern mekanik endüstrinin zorunlulukları tarafından şekillendirilen kaba olgular bilgisi için özellikle doğrudur. Tamamen gerçek⁴² düşünme alışkanlığına sahip insanlar için, iktisadın teorem ve yasaları ve şeylerin normal işleyişini yansıtan diğer bilimlerin teorem ve yasaları “gerçek-olmayan” niteliktedir ve tartışmalarını ilgilendirmeyen gereksizliklerdir. Yasalar ve teoremler onlar için “gerçek değildir”, çünkü yasa ve teoremler, ister istemez sürekli meşgul oldukları olguları ele alırken kullandıkları terimlerle idrak edilemezler. Aynı gerçek spiritüel tutum ve prosedür tarzı, artık bilimsel bilginin daha üst düzeylerine terfi ettirilmiştir, hatta iktisadın ana konusunu oluşturan aynı insanı ile daha basit bir şekilde ele alan bilimlerde bile ve iktisatçılar da “normal” vakalar hakkındaki teoremlerinin gerçek dışılığını fark etmeye başlamışlardır. Modern endüstri yaşamının pratik zorunluluğu, şu an olduğu gibi aynı nitelikte devam eder ve bilginin kişisel olmayan yöntemini uygulamaya da devam eder, kesin normallik kavramına ilişkin (esasen animist) zihin alışkanlığının, iktisadi araştırma alanında, kümülatif bir silsileye dayanarak olguların anlaşılmasını isteyen (esasen materyalist) zihin alışkanlığıyla yer değiştirmesi sadece bir zaman sorunu olacaktır.

Olguları, kavramak ve özümsemek ayrıca bilgi amacıyla kullanılmak için ele alan daha sonraki yöntem öncekinden daha iyi veya kötü, daha çok veya az değerli ya da uygun olabilir; daha fazla ya da az törensel ve estetik etkiye sahip olabilir; alimlerin çalışma alanına seviyesiz düşünce alışkanlıklarının tecavüz etmesinden pişmanlık duyabiliriz. Fakat tüm bunlar bugünkü noktaya göredir. Modern teknolojik zorunlulukların baskısı altında, insanların gündelik düşünce alışkanlıkları bilimlerde evrimsel

yöntemi oluşturan düşünce alışkanlıklarına dâhil oluyor ve daha arkaik, daha yüksek bir düzlemde ilerleyen bilgi onlara yabancı ve anlamsız hale geliyor. Sosyal ve siyasal bilimler, yönelimi takip etmelidir, zira bu yönelime zaten girmişlerdir.

İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ⁴³ -I-

Evvelki bir çalışmada⁴⁴ geçmiş neslin büyük yazarlarından miras kalan iktisadın, büyük ölçüde taksonomik bir bilim olduğu görüşü vurgulanmıştı. Söz konusu konuya dair hemen hemen aynı iddia, bu derginin yakın zamandaki bir sayısında, Profesör Clark tarafından, hayran bırakacak derecede net ve ikna edici biçimde sunuldu⁴⁵. Buradaki niyetimiz, Profesör Clark'a söz konusu ana pozisyonun dışında çalışmayla ulaşılan herhangi bir kaba ya da şüpheli genellemenin meşru farzedilen kefilliğini yüklemek değildir; bununla birlikte açıklamada, ana pozisyonun olanaklarını kasıtsız bir şekilde onaylamasındaki rahatlık inkâr edilemez. Şurası doğru ki, Profesör Clark taksonomiden bahsetmemekte, ancak "statik"⁴⁶ terimini kullanmaktadır, ki bu da kendi dolaysız amacına daha uygundur. Yine de bu terimin, Profesör Clark ve bilimdeki diğer saygın yazarların kullanımıyla elde ettiği yüksek itibarına rağmen, kabul edilen iktisat teorilerini karak-

43 The Quarterly Journal of Economics, January, 1899, Vol. 13, ss. 121-150.

* Türkçe Söyleyen: Emre Özyerden.

44 "Why is Economics not an Evolutionary Science?" Quarterly Journal of Economics, July, 1898. (Der. Notu: Elinizdeki çalışmada bir önceki makale).

45 "The Future of Economic Theory," Ibid., October, 1898.

46 statics.

terize ederken meşru biçimde kullanılıp kullanılamayacağı sorgulanabilir. Kelime, onu hareketsiz cisimlerin ya da dengedeki kuvvetlerin teorisini oluştururken kullanılan fizik jargonundan ödünç alınmıştır. Fakat kabul edilen iktisat teorileri içerisinde hareketsiz cisimler ya da dengedeki kuvvetler analojisinin uymayacağı pek çok şey var. Hatta, bu analojiye uygun düşmeyen iktisat teorisi makalelerinin, kabul edilen doktrinlerin büyük çoğunluğunu oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Öyle ki, örneğin üretimin, mübadelenin, tüketimin, dolaşımdaki paranın statüğünden bahsetmek pek de isabetli değildir. Hiç kuşku yok ki, bunlar gibi süreçlerin teorisinde, teorinin değişmez⁴⁷ özellikleri olarak karakterize edilebilecek kayda değer öğeler de vardır; fakat miras kalan doktrinler, genellikle, her bir konu başlığında tartışılan süreçlerin teorileridir, ve bir sürecin teorisi statik içinde yer almaz. “Değişmez” sıfatı, örneğin, Quesnay’ın klasik *Tableau Economique*’ine ya da *Tableau Economique*’den doğan fizyokratik kurguların büyük kısmına uygulamak için biraz kaba bir biçimde bükülmüş bir kullanım olabilir. Benzer durum Adam Smith’in *Wealth of Nations*’ının ikinci ve üçüncü kitapları için, ayrıca Ricardo’nun çalışmalarının hatırı sayılır kısmı için ya da günümüz kuşağına gelirsek, Marshall’ın *Principles*’ının büyük bölümü ve Smart’ın *Studies in Economics*’i gibi modern bir tartışmanın yanı sıra Avusturyalıların verimli işleri ve Tarihçi Okul’un sonraki temsilcileri için de geçerlidir.

Bu terminolojik konuyu bir kenara bırakalım. İktisat bilimi, kendi uzak geçmişinde, temelde taksonomik bir karakterdeydi, sonraki okulların temsilcileri ise taksonomik çizgiden bir ayrılma ve bilimi, elde edilen sonuçların taksonomik değerini bazen örtülü bir şekilde bile amaç edinmeksizin, iktisadi yaşam sürecinin kalıtsal açıklaması olarak sunma eğilimi gösterdiler. Teorik formülasyonun eski ilkelerinden bu şekilde ayrılma, genel olarak günümüz biliminin ileriye dönük devriminin bir parçası olarak görülmekte; ve modern bilimlerin ideallerini ve hedef noktası-

47 statical.

nı etkileyen bu ilerlemeci değişim, modern endüstriyel topluluk insanının dinmek bilmeyen etkilerine maruz kaldığı, yaşamın yavan olmakla birlikte zahmetli gereklilikleri olan gerçekçi zihin alışkanlığının⁴⁸ açıklamasına dönüşmüş gibi görülmektedir.

Modern bilimlerin bu gerçekçi karakteri genel anlamda “evrimsel” olarak nitelenir; evrimsel yöntem ve idealler, taksonomik yöntemlerin ve evrimsel-öncesi günlerin ideallerinin anti-tezi yerine konur. Fakat belirtilen karakteristik tavır, hedef ve idealler, bu terimi en geniş anlamıyla kabul eden, gelişme süreci ile meşgul olduğu iddia edilen bilimler grubuna özgü değildir. Günümüzün inorganik bilimleri bu bakımdan organik gibidir. “Dinamik” ilişki ve silsilelerle uğraşırlar. Hez zaman şu soruları sorarlar: Sonra ne olacak ve neden? Sorgulanmakta olan güçler tarafından ortaya çıkarılmış durum veri iken bunun devamında sonuç ne olur? Ya da: Bir güç unsurunun katılımını ne takip eder? İnorganik kimya gibi evrimsel-olmayan bir bilimde dahi araştırma, bir süreç, bir aktif silsile ve sonlanmayan kümülatif bir silsilenin sonraki basamağı için bir hareket noktası olarak sonuçlanan durumun değeri üzerinde tutarlı biçimde işler. Kimyagerin herhangi bir madde üzerindeki deneysel araştırmasının son basamağı şudur: Belirlenen maddeden ortaya ne çıkar? Bu ne yapacaktır? Daha ileri bir kimyasal eylem için hareket noktası olduğunda neye yol açacaktır? Daha ileri eylem ile ilgili olan hariç, nihai bir terim ve kesin bir çözüm yoktur. Çözümlenen teori her zaman fenomenlerin kalıtımsal ardıllığının bir teorisidir, belirlenen ve bir doktrinin esas yapısına incelikle işlenen ilişkiler her zaman kalıtımsal ilişkilerdir. Modern kimyada reaksiyonların ya da moleküler formüllerin tavrından hiçbir bilgi çıkarılmaz. Modern kimyager, geçmişteki meslektaşına zıt olarak, ilgilendiği maddenin parçacıkları arasında kalıtımsal amaç haricinde olası ilişkilerin değeri, inceliği ya da ikna ediciliği hakkında hiçbir şey bilmez. Spiritüel unsur ile değerin ve isteğin unsurları hesaba katılmaz. Bir zamanlar daha soylu ve daha kudretli unsurlar ve

48 matter-of-fact habit of mind.

ölçütler ile çevrilmiş olan simya ile ilgili simgecilik ve hiyerarşik cazibe ve erdem, bilimin neredeyse tamamen tükenmiş ihtişamıdır. Reaksiyonların varsayımsal kılavuzluğu için, zorlayıcı doğallık tertibinin tesisinde yer almış eğilimin en gösterişsiz isnadı dahi, kimya biliminin sonraki üstatları ile çok az uygunluk gösterir. Bilim, taksonomik özelliğinin baskın olduğu gelişiminin bu evresinden daha çok yaşamıştır.

Kimyanın da aralarında olduğu modern bilimlerde, bilimin bahsettiği fenomenlerin kavranılıp haklarında hüküm verildiği bakış açısından kademeli bir kayma meydana gelmektedir; kimya biliminin tarihçesine göre bakış açısındaki bu kayma, kimya bilgisinin gelişimindeki önemli unsurlardan biridir. Benzer bir şey iktisat bilimi için de geçerlidir ve burada amaç, kaba hatlarıyla bilimin üstatlarının spiritüel tavırlarının birbirini izleyen bazı evrelerini sunmak ve bir bakış açısından diğerine geçişteki tarzı vurgulamaktır.

Bahsedilen çalışmanın iddiasına göre, belirli bir jenerasyonun ya da iktisatçılar gurubunun karakteristik spiritüel tutumu ya da bakış açısı, detaylı çalışmalarında, daha üst düzey sentezlerinde –kesin formülasyon koşullarında- yani teorinin amacı doğrultusunda ele alınan olguların nihai değerlendirmesinin dayanaklarında olduğu kadar çok yer almaz. Bilimin spiritüel geçmişi ve öncülleri konusundaki bu müphem inceleme hattı, belki de her şeyden öte, günümüz biliminin pratik etkinliğinde oldukça küçük bir öneme sahip olmasından dolayı, ciddi olarak ya da kendini tek bir amaca adanma biçiminde takip edilmemiştir. Yine de, Hasbach, Oncken, Bonar, Cannan ve Marshall gibi yazarlar bu amaca yönelik değerli birçok çalışma yapmıştır. Ve bu amaca yönelik çalışmaların çoğu, iktisadi spekülasyonun diğer inceleme alanlarında devam eden çalışmalardan izole edilmemesi amacıyla, iktisat dışından yazarlar sayesinde. Hal böyle olunca, iktisatçıların bakış açısı, her zaman, kendi dönemlerinin ortak kanıya dayalı aydınlanmış bakış açısının büyük kısmını oluşturmuştur. Belirli bir iktisatçılar jenerasyonunun spiritüel tutumu,

böylece, dünyada onlar hakkındaki ön-kabullerin ve ideallerin hususi gelişiminin büyük kısmını oluşturmuştur.

Bu yüzden, örneğin Fizyokratların spekülasyonlarının Doğal Haklar ön-kabulü ile domine edildiği ve şekillendirildiğini söylemek oldukça konvansiyoneldir. Doğal haklar ön-kabullerinin Fizyokratik politika ve iktisadi reform tasarıları üzerindeki etkisi, kendi doktrinlerinin detayları üzerine olan etkisiyle birlikte göz önünde bulundurulur⁴⁹. Fakat bu ön-kabullerin Fizyokratların teorik yapısının daha aşağı mecraları için önemi hakkında çok az şey söylenmiştir. Yine de doğal haklar görüşünün faziletli ve uygun olduğuna dair zihin alışkanlığı, hem Fizyokratik teorilerin hareket ve hedef noktasından, hem de yöneldikleri olgular yelpazesinden ve ele aldıkları olguların bilgisini formüle etmek için yetindikleri koşullardan sorumludur. Kendilerini Fizyokratik bakış açısında konumlandırmak için yaptıkları eleştirilerinin başarısızlığı, kendi çalışmalarının daha yıkıcı eleştirisine yol açmıştır; oysaki net ürün ve zanaatkâr sınıfının verimsizliği gibi doktrinler, Fizyokratik gözle bakıldığında büyük ölçüde doğru görünür.

Fizyokratların spekülasyonları, genellikle, iktisat teorisinin ileri dönemki teorik çalışmalarıyla uyumlu ilk anlaşılır ve kapsamlı sunumu olarak kabul edilir. Fizyokratik bakış açısı, böylece, erken dönem yazarlarla kıyaslandığında, sonra gelen iktisatçıların çalışmalarında beliren prosedürün hedef ve kurallarındaki dönüşüm için bir hareket noktası olarak görülebilir.

Fizyokratik iktisat, *loi naturelle*'in iktisadi anlamda işleyişinin teorisidir ve bu Doğa Yasası çok basit bir meseledir.

“Doğa yasaları ya fiziki ya da ahlakidir.

Fiziki yasa derken burada anladığımız, *insan türüne elbette en faydalı olan doğa düzeninin her fiziki olayının düzenli gelişimidir.*

⁴⁹ Örneğin bkz: Hasbach, *Allgemeine philosophische Grundlagen der von François Quesnay und Adam Smith begründeten politischen Oekonomie*.

Ahlaki yasa derken burada anladığımız, *insan türüne elbette en faydalı olan doğa düzeniyle uyumlu ahlaki düzenin her insani eyleminin tanzimidir.*

Tüm bu yasalar birlikte, *Doğa Yasası* dediğimiz şeyi oluştururlar. Tüm insanlar ve beşer güçler, en üst varlık tarafından tesis edilmiş bu egemen yasalara riayet etmelidir. Bu egemen yasalar sabittir, çürütülemez; olabilecek en iyi yasalardır⁵⁰.

Maddi olguların sabit rotası, cömert bir şekilde, insan neslinin en yüksek refahına doğru seyretmektedir -Fizyokratik spekülasyonlardaki nihai ifade budur. Bu, zenginliğin mihenk taşıdır. Doğanın bu “değişmez ve yanılmaz” yasalarına uyum sağlamak iktisadi hakikatin ölçüsüdür. Yasalar değişmez ve yanılmazdır, fakat bu, olayların gidişatını kör bir inançla idare ettiği, herhangi bir istisnaya ve düz hattan bir sapmaya meydan vermediği anlamına gelmez. İnsan doğası, zaafiyet ya da sapkınlık yoluyla doğa yasalarının cömert seyrini kasten bozabilir; fakat Fizyokratların algısına göre yasalar yine de değişmez ve inkâr edilemezdirler. Bunlar düşen cisimlerin ya da yansıma açısının yasası gibi, fenomenlerin seyrine dair empirik genellemeler değildir; buna karşın bunların eylemlerinin ayrıntılarının pek çoğu yalnızca gözlem ve deneyim ile belirlenir, gözlemlenen olguların aklın ışığı altında yorumlanması ile bulunur. Örneğin Turgot, *Réflexions* adlı eserinde, zenginliğin biriktirildiği ve var olan eşitsiz dağılıma ulaştığı görüşü üzerinden makul bir gelişme rotası doktrinini, yanı sıra kendi faiz ve para doktrinlerini empirik bir şekilde tasarlar. Değişmez doğa yasaları, mekanik silsile fenomeninin genel anlamda söz konusu davranış kurallarına göre işleyen doğa kuralının ayrıntıları olmasına rağmen, mekanik silsilelerin genelleştirilmesinden ziyade doğayı yöneten davranış kurallarının doğasıdır. Doğa düzeninin büyük yasası bir sona, bir amaca ulaşılmasına doğru işleyen eğilimin karakteridir. Her yerde olan bu eğilimin yarı-spiritüel vurgusu altında çalışan doğanın işleyişi, doğanın

50 Quesnay, *Droit Naturel*, ch. v. (Ed. Daire, *Physiocrates*, ss. 52-53).

yaşam alışkanlıkları olarak nitelendirilebilir. Doğa kendi eziyetinin farkında olmakla beraber, çabalarının değerli sonucunu bilir ve arzular da; fakat her şeye rağmen doğanın angaje olduğu işleyiş düzenindeki başlangıç ve sonuç arasında yarı-spiritüel bir bağ vardır. Ne gidişatındaki kesintiler ya da kendiliğinden gerekçelerin hoş olmayan kesişmelerine doğru giden düz çizgiden arasıra gerçekleşen sapmalar konusunda doğa endişelidir ne de hüküm süren büyük yasa bu süreç boyunca zarar görür. Sırf kendiliğinden geçerli nedensel faktörün ortaya çıkması, doğanın gidişatının animistik olarak yatkın olduğu amaca ulaşmasını engelleyemez. Bu teleolojik eğilimi, benzer bir teleolojik türün karşı ya da saptırıcı etkisi dışında hiçbir şey engelleyemez. İnsanlar yasanın üstesinden gelebilir, ve bunu öngörüsüz ve kasıtlı yapmıştır; zira insanlar da eylemlerini erişilecek bir amaca göre yönlendiren öznelardir. İnsan davranışı doğanın seyri ile aynı türden (spiritüel gerçeklik ya da yeterlilik ile aynı düzlemde) bir eylemdir ve bu sebeple bu seyri kesebilir. İnsan doğasının yanlış yönlendirilen bu öngörüsüz alışverişinin çaresi aydınlanmadır – “Doğal düzen yasalarının özel ve kamusal bilgisine ulaşma”⁵¹.

Nihayetinde sentezlenen tüm fenomenlerin -buradaki amaç bakımından iktisadi fenomenlerin- bilgisi bakımından doğa, bu sebeple, büyük ölçüde yarı spiritüel veya animistik bir karakterdedir. Doğanın yasaları sonuç olarak teleolojiktir; bir eğilimden ileri gelmektedir. Doğanın tüm silsilelerindeki esas olay, kendiliğinden zorlamanın ya da nedensel olarak etkin gücün kaba gerçeği değil, silsilenin doğal olarak meylettığı amaçtır. İktisat teorisi, buna uygun olarak (1) *ordre naturel*'in etkin nedenlerinin, altta yatan doğa yasalarınca -insan türünün en yüksek refahını sağlamak için doğanın özünde bulunan eğilim- yönlendirilen düzenli büyüyen bir silsilede nasıl işleyeceğinin ve (2) insan refahının en yüksek düzeye ulaşması buyruğu için doğa yasalarının insan davranışına empoze ettiği şartların teorisidir. İnsan davranışına empoze edilen şartlar, kendilerine empoze edilen kuvve-

51 Quesnay, *Droit Naturel*, ch. v. (Ed. Daire, *Physiocrates*, s. 53).

tin yasaları ve düzeni kadar kesindir; ve bu yasalar ve bu düzen bilinirken ulaşılan teorik sonuçlar nihayetinde mutlak iktisadi gerçeğin ifadeleridir. Bu türden sonuçlar olgunun olmasa da gerçeğin bir ifadesidir.

O halde, doğanın gidişatını belirleyen bu eğilimin nihai hedefi insanın refahıdır. Fakat iktisadi spekülasyon doğanın işleyişiyle yalnızca *ordre physique*'i⁵² hesaba kattığı kadar ilgilidir. Ve *ordre physique*'teki kendiliğinden silsile yoluyla işleyen doğa yasaları, insanın spiritüel olmasa da fiziksel refahını çözebilir. Bu sebeple, insanın fiziksel refahına ilişkin bu eğilim, iktisat biliminin genellemelerini yapması gerektiği doğa yasasıdır, ve bu fiziksel lütuf iktisadi gerçeğin esas zeminini oluşturur. Bunun olmadığı bütün spekülasyonlarımız beyhudedir; doğruluğunu ispat ettiğimizde ise bunlar nihaidir. Diğer tüm işleyişi önemsiz olmasa da tali olan doğanın mühim karakteristik işlevi, insanın beslenmesini, gıda almasını temin etmektir. Fiziksel süreçler, yalnızca ve yalnızca insan sürekliliğine ve yaşamın doymuşluğuna katkıda bulundukça doğanın büyük çalışmasını ilerletebilirler. İnsan sindirimi ve beslenmesi için mevcut olan malzemeye katkı yaparak, insan rahatı için kullanılan eşyayı artırarak insan sürekliliğine katkıda bulunan süreçler, dolayısıyla esas amacın hesabına sayılır. Diğer tüm süreçler, bu fizyolojik konu dışında ne kadar kullanışlı olsa da, iktisadi gerçekliğin esasından yoksundur. Bu sebeple, iktisadi anlamda söylersek beşeri endüstri, insan sürekliliğinin unsurlarını ortaya çıkaran doğal süreçlerin etkinliğini artırırca üretkendir, aksi halde değildir. Üretkenliğin, maddi olgulardaki iktisadi gerçekliğin ölçüsü, besleyici maddelerin artışıdır. Bu maddelerin artışına gücü yetmeyen zaman ya da emek istihdamı, istihdam edilmesi ne kadar kârlı ya da topluluk için ne kadar faydalı veya vazgeçilemez olursa olsun, verimsizdir. Böyle üretken endüstriye örnek, bol miktarda (besleyici) kazanç getiren çiftçinin istihdamıdır. Zanaatkârın çalışması topluluk için yararlı, kendisi için kârlı olabilir, ancak bunun iktisadi etki-

52 fiziksel düzen.

si, doğa tarafından sunulurken zaten elde bulunan maddenin bir başka forma dönüştürülmesinin ötesine geçmez. Gerçekte değil, şekil olarak üretkendir. Doğanın yaratıcı veya üretici çalışmasında yer almaz, dolayısıyla iktisadi gerçeklik niteliğinden yoksundur. Doğanın yaşamsal güç üretimini çoğaltmaz. Bu sebeple çiftçinin emeği net ürün sağlarken, zanaatkârın emeği sağlamaz.

Yaşamsal güç üretiminde maddi artış sağlayan şey zenginlikten başka bir şey değildir. Bu değer teorisinin, insanların kıymetli mal değerlemelerine göre oluşan değer ile alakası yoktur. Refahın belirli ögeleri bunlara değiş tokuş edildikleri durumlar için bazı göreceli değerler atfetmiş olabilir ve bu uzlaşma dayalı değerler ilgili malların doğal ya da içsel değerinden az çok farklılaşabilir; fakat tüm bunlar esasın dışındadır. Buradaki esas, belirli mallar için belirli bireyler ya da insan yığınları tarafından gösterilen eğilimin derecesi değildir. Bu bir kararsızlık ve uzlaşma meselesidir ve iktisadi yaşamın esas temeline doğrudan değinmez. Değer sorunu, refahın belirli ögesinin, doğanın büyüyen işleyişinin amacına ilerlemesi ölçüsünde bir sorundur. Doğanın mevcut büyük çalışmasına faydalı olduğu ölçüde, içsel ve gerçek olarak kıymetlidir.

Doğa, o halde, Fizyokratik görüşlerde nihai koşuldur. Doğa, belirli bir amaca erişme eğiliminin baskısı altında, dürtüyle ve gelişen bir süreçte işler. Her durumda işleyen nihai amaç sayılan bu eğilim, Doğa kendi amacına doğru ilerlerken etkin olan nedenlere ilişkin bilgimizi koordine eden temeli oluşturur. Uygun iktisat teorisi için iktisadi gerçek arayışımızın nüfuz etmesi gereken nihai gerçeklik zemini budur. Fakat Doğa'nın ve onun çalışmalarının gerisinde, Fizyokratik evren düzeni içinde, her şeyi bilen ve yüce gönüllü gücü ile bozulmamış ve değişmeyen kusursuzluğunun sağlamlığı ve güzelliği içinde doğanın düzenini kurmuş olan Yaratıcı vardır. Ne var ki Yaratıcının Fizyokratik algılanma biçimi deistiktir: Kendi kurmuş olduğu doğanın gidişatının uzağında durur ve müdahale etmez. Son çare olarak, doğaldır ki, "Sadece Tanrı üretkendir. İnsanlar çalışırlar, toplar-

lar, biriktirirler, muhafaza ederler. Ancak biriktirmek, üretmek değildir”⁵³. Fakat bu son çare, iktisadi yasaları formüle ederken Yararıcıyı bir olgu olarak iktisat teorisi içine koymaz. O, teorisinin alanına, bir sorgulama öznesi olmaktan ziyade ya da iktisadi bilginin formüle edilmesinde bir terimden ziyade, tasdik etme niyetiyle girer. Fizyokratik Tanrının iktisadi bir gerçek olduğu pek söylenemez, öte yandan yol ve yöntemleri Fizyokratik araştırmanın konusunu oluşturan Doğa bakımından böyledir.

Araştırmacıların psikolojisi ya da kullanılan mantıksal öncüller açısından bakıldığında Fizyokratik görüşlerin bu doğal sistemi, doğrudan doğruya animistiktir. Animistik temelde tutarlı bir şekilde işler; fakat bu oldukça entegre ve aydınlanmış, hepsinden öte, kaygısız barbarlarda rağbet gören fenomenlerin animistik tanımlamasını karakterize eden bu ilksel kuvveti ve saflığı muhafaza eden yüksek mertebede bir animizmdir. Bu, iyi ya da kötü bir amaca doğru ilerleyen belirli konularda ya da durumlarda kasıtlı bir meyil -genellikle kasıtlı bir yoldan çıkma-gören avamın ortaya saçılan animizmi değildir. Bu, kumarbazın tesadüfi gerekliliğe karşı gelişigüzel hissi ya da ev kadınının şanslı günlere, rakamlara veya ayın evrelerine olan inancı değildir. Fizyokratik animizm daha geniş bir bakış açısına dayanır ve çabucak teşvik eden böylesi bir eğilim ithamı ile ilerlemez. Teleolojik unsur -eğilim unsuru- geniş biçimde tasavvur edilir, bütünüyle doğanın kapsamlı bir düzeni olarak birleştirilir ve uyumlu hale getirilir. Fakat hiç kadercil olmayarak ve hiç şaşırmadan ya da neden ve sonuç silsilesini karıştırmadan kendi mevkiini temize çıkarır. Daha ötesinde animizmin yüksek, spiritüele benzeyen zemininden normallığın ve nedensel tekdüzeliğin daha yumuşak seviyelerine doğru aşağı yönlü bir yol olan, bütünleşmenin ve kesinleşmenin son safhasına ulaşmıştır.

Zaten fizyokratik animizm konusunda, olağanlık tarafına doğru salınmayı öneren fark edilebilir bir ihtirassız ve tekdüze

53 Dupont de Nemours, *Correspondance avec J. -B. Say* (Ed. Daire, *Physiocrates*, première partie, s. 399).

“eğilim” nüansı vardır. Bu, özellikle, yarı protestan Turgot gibi yazarlarda görülür. Tarımın gelişimine ilişkin tartışmasında örneğin, Turgot, neredeyse bütünüyle insan güdülerini ve büyümenin oluştuğu maddi şartlar hakkında konuşur. Burada çok az metafizik vardır ve bu da doğanın yasasını yeterli biçimde vurgulamaz. Fakat bütün söylenenlerin sonunda Fizyokratın gerçek değer algısının, o kişi animistik temele ulaşınca kadar tatmin edilemediğinin; ayrıca doktrinlerinin animistik alanı dışına yöneltildiği sürece karşıtlarının argümanlarının Fizyokratlar üzerinde çok az etki yaptığının doğru olduğu görülür. Hume ile olan ihtilafına bakıldığında bu durum Turgot’ta bile büyük ölçüde görülür. Diğer alanlar üzerinden gelen her eleştiri, samimiyetsiz değilse de yersiz görüldüğünden tahammülsüzlükle karşılanır⁵⁴.

Bir iktisadi doktrin tarihçisi için, Fizyokratların bu kesin doğa düzeni ön-kabulü formunun kaynağı ve türetme yolu birinci derecede önemlidir; fakat burada pek de peşine düşülecek bir sorun değildir -kısmen burada işlemek için çok geniş bir sorun olması, kısmen daha uzman ellerin yeterince incelemiş olması⁵⁵ ve kısmen de tartışılan noktanın bir ölçüde uzağında kalması nedeniyle. Bu nokta, kendi bakış açılarını ve iktisadi bilgilerinin nihai formülasyonunun anlamını şekillendiren bir faktör olarak, Fizyokratların ön-kabulünün mantıksal, belki de daha iyisi psikolojik değeridir. Bu amaçla, mevzubahis ön-kabulün Fizyokratların yaşadığı nesle ait olduğunu ve bu zamanın yaygın kanıya dayalı görüşlerinde hemen özümseyen tüm ciddi düşüncelerin yol gösterici normu olduğunu belirtmek gerekir. Bu, özellikle aydın Fransız toplumunu düşündüğümüzde on sekizinci yüzyılın yaygın kanı metafiziği olarak adlandırılabilir şeyin karakteristiği ve hakim özelliğidir.

Söz konusu soru ile daha yakından ilgili bir nokta olarak,

54 Örneğin La Rivière’nin *Ordre Naturel des Sociétés Politiques*’inin son bölümleri.

55 Örnek olarak, Hasbach, loc. cit.; Bonar, *Philosophy and Political Economy*, Book II; Ritchie, *Natural Rights*.

fenomenlerin gidişatının nihai nedenlerine dair isnadın, her zaman ve her yerde, on sekizinci yüzyıl metafiziğinde ise en iyi, en etkili gelişimine ulaşmış ve en nihai vurgusunu bulmuş olduğu üstün bir spiritüel tutumu ifade ettiğini belirtmek gerekir. Yeterince açık bir şekilde olmasa da, ya da daha önce öyle olsa dahi günümüzün herhangi bir sınıfının düşüncesinde sorgusuz sualsiz bir üstünlüğe sahip olmasa da, gayet tabii olarak, günümüzün avam düşüncesinde -vaaz kürsüsünde ya da pazar yerinde- sürekli karşılaştığımız için burada muğlak hiçbir şey yoktur. Erken ya da geç, kültürün tüm geçmiş aşamalarında, benzer ancak özellikleri çok az değişmiş şekliyle karşılaşırız. Aslında bu, bilginin teorik ya da tahmine dayalı formülasyonu düşünüldüğünde insan düşüncesinin en kendine has özelliğidir. Buna bağlı olarak, aydınlanma çağının bu karakteristik ön-kabulünün kökenini, belirli kanallar yoluyla antik çağ filozofları ya da imparatorluğun hukukçularına kadar giderek aramak pek de gerekli değildir. Anlatımının bazı formları -örneğin Doğal Haklar doktrini- şüphesiz ki ortaçağ kanallarıyla antik çağ öğretilerinde aranabilir; fakat suyun öte tarafına geçmeye, ve o zihin alışkanlığının ya da Doğal Haklar ve Doğanın Düzeni doktrinlerinin yalnızca belirli ayrıntıları olan spiritüel düşüncenin ana özelliklerinin öğretilerinin peşine düşmeye gerek yoktur. Bu baskın zihin alışkanlığı Fizyokratların dönemine, fikirlerini kendi neslinin kullanımı için benzer bir yapıya aktarmış olan geçmiş çağların büyük düşünürlerinin herhangi birinden doğrusal bir devretmeyle değil, bir grup mirasından gelmiştir.

Fizyokratik disiplini ve Britanya toprağındaki dolaysız Fizyokratik etki alanını terk ederken karşımıza Hume figürü çıkar. Burada, geçiş yaparken karşımıza çıkan belirli bakış açısının dolaylı türetme hattı hakkında detaylara inmek, Fizyokratik bakış açısı ile ilgili sorular için sunduğumuz benzer nedenlerden ötürü elverişsiz olacaktır. Hume elbette esas olarak iktisatçı değildi, buna karşın o uysal inançsız, on sekizinci yüzyıl iktisadi düşüncesinin envanterinde büyük bir parçaydı. Hume kendi neslinin

zihin alışkanlığını oluşturan grup mirasını kolayca kabul etmezdi. Doğrusu o, kabul görmüş her şeye temas eden, bir parça aşırı dramatik olmasına rağmen uyanık bir kuşkuculuğa sahipti. İyi olan şeye sıkı sıkıya tutunmak değilse de, her şeyi kanıtlamak onun vazifesiydi.

Hume'un kuşkuculuğunda farkedilen yapmacık zorlamanın dışında kendisi, Britanya düşüncesini Kıta Avrupası düşüncesinden, özellikle Fransızlarınkinden ayıran karakteristik bükülmenin vurgulanmış ifadesi olarak görülebilir. Hume'da ve Britanya toplumunda, insan ilişkilerinin can sıkıcı, hatta çirkin tarafında bir ısrar vardır. Şeylerin bilgisini, ne olmalı yönünden ya da şeylerin gidişatının hedefi bakımından formüle etmekle yetinmez. Hatta fenomenlerin teleolojik hesabına işlerin alışılmış gidişatı hakkında bir empirik hikâye şeklinde genellemeler zinciri eklemeyle de yetinmez. Herhangi bir fenomenler silsilesine bağlı etkin nedenlerin sergilenmesinde yerli yersiz ısrar eder ve nedenden sonuca kadar kendi gerçekçi, adım adım argümanının menzilini aşan herhangi bir bilgi formülasyonunun lüzumu ya da kullanımı hakkında kuşkucu, saygısızca kuşkucudur.

Kısacası o, kendi zamanlarına beceriklilikle ayak uyduran çağdaşlarınca bütünüyle anlaşılabilir olmak için fazla modernidir. Britanya'yı Britanya dışı haline getirir ve şeylerin kusursuz biçimde uysal bir açıklaması için ayaklarına kara sular indiren arayışında, kendi neslinin ellerinden çok az huzur bulur ve aslında yetersiz hürmet görür. O zamanların modası olan ön-kabul çeşitleri ile yeterince uyumlu değildir.

Hume, bir ulusal karakterin abartılı bir dışavurumu olabilir ama on sekizinci yüzyıl Britanya fikir dünyasının bu evresinin sahte bir dışavurumu değildir. Dayandığı bakış açısının ve yöntemin farklılığı bazen eleştirel tavır, bazen tümevarımcı yöntem, bazen maddeci ya da mekanik, ve ayrıca daha az uygun olsa da tarihsel yöntem olarak adlandırılmıştır. Bunun özelliği, olgu üzerinde bir ısrardır.

Her iktisadi doktrin tarihçisinin, onun Britanya iktisadını takdiminde karşılaştığı bu gerçekçi gayeyi⁵⁶, erken dönem Britanya iktisadi düşünce şemasının en önemli olmasa da önemli bir özelliğidir. Bu gaye dikkat çekicidir çünkü bu özelliğin Kıta Avrupası'nın çağdaş spekülasyonlardaki görece eksikliğine tezat teşkil eder. Britanya toprağındaki iktisat öğretisinin erken dönemde gelişimi konusunda en etkili, en şekillendirici düşünce alışkanlığı, en iyi Adam Smith'in geniş çıkarımlarında görülür, ve Adam Smith'teki bu daha etkili unsur, Fizyokratların spekülasyonlarına tutarlılık katan şeyle esas itibarıyla özdeş olan bir bükülmedir. Adam Smith'te bu ikisi birbirine karıştırılmamış, ustalıkla birleştirilmiştir; ancak animistik alışkanlık, yardımcı fakat güçlü bir gerçeklik olarak hâlâ üstünlüğünü korur. Onun tümdengelimle tümevarımı birleştirdiği söylenir. İkincisine verilen görece büyük önem, Britanya ve Fransız iktisadının çakışmasını değil ıraksamasını belirtir; ve bu nedenle Britanya toplumundaki şeylerin gerçekçi bir açıklaması için ortaya çıkan bu görece büyük eğilimin sebep olduğu şartları daha dar bir açıdan incelemek pek de yersiz olmayabilir.

Hüme'un savunduğu, muhtemelen hoşuna giden bu karakteristik gayeyi açıklamak için, Britanya toplumundaki şeylerin alışılmış görünümelerini şekillendiren ve Britanya ön-kabullerini Fransızlarınkinden ya da Kıta Avrupası'nda hüküm süren genel ön-kabul çeşitlerinden farklılaştırmak üzere hareket eden farklı koşulları -en nihayetinde maddeci koşulları- soruşturmamız gerekir. Bu şekillendirici farklı koşullar şüphesiz ki bir ölçüde ırksal farklılıklardır; fakat Britanya toplumunun ırksal görünümü Fransızlarınkinden çok da farklı değildir ve özellikle buradaki amaç için kabaca Fransızlar ile birlikte sınıflandırılmış diğer belli Kıta Avrupası toplumlarından da farklı değildir. Bu sebeple ırk farklılığı, bu ön-kabul farklılıklarına yol açan kültürel farklılığın ne tamamen ne de büyük ölçüde sorumlusu olamaz. Irk farklılığının, kurumlar üzerindeki kümülatif etkisi kanalıyla toplu-

mun zihin alışkanlığı üzerinde önemli ölçüde etkisi olmalıdır; fakat eğer ırk farklılığı, kurumsal bir farklılığın dolaylı bir temeli olarak kabul edilirse, ilgi somut koşullara, bu ırk farklılığı vasıtasıyla gözlemlenen psikolojik fenomenleri çözmek için diğer gizli koşullarla birlikte rol oynadığı en yakın nedenlere doğru kayabilir. Dikkat edilebilir ki ırk farklılığı, şeylerin alışlagelmiş biçimde kavrandığı bakış açısındaki farklılıklar ya da olguların değerlendirildiği standartlardaki farklılıklar gibi, ulusal sınır çizgileri ile pek de denk olmaz.

Ortak kanıya dayalı hükümlerin temelini oluşturan ulusal farklılıkları tartışırken ırk farklılığı unsuruna belirleyici ağırlık verilmezse, bu ulusal farklılıkların izi, şeylerin ortak kanıya dayalı görünümüne katılan aktarılmış bilgidaki ulusal farklarda doğru bir şekilde sürülemez. Avrupa kültürü içindeki çeşitli ulusların bilgisinde vücut bulan somut olgular açısından bu uluslar, yalnızca münferit bir topluluk oluştururlar. Görülebilir olan ayrışma, çeşitli ulusların bilgisini işgal eden kesin bilginin karakterine temas etmez. Ayrışma, bilgi malzemesinden ziyade daha ileri sentezlerde, bilgi malzemesini idare etme yöntemlerinde, ele alınan olguların değerlemesinde görünürdür. Fakat bu ayrışma miras alınan bilgidaki bir farklılığa değil, bir kültürel farklılığa, bir bakış açısı farklılığına atfedilmelidir. Bir bilgi yığını ulusal sınırları aştığında yeni bir renk, yeni bir ulusal, kültürel fizyonomi edinir. Burada sorgulanan, bilginin bu kültürel fizyonomisidir ve burada erken dönem Fransız iktisadı (Fizyokratlar) ile erken dönem Britanya iktisadı (Adam Smith) arası bir karşılaştırmaya, yalnızca iktisadi kuramın geçmişteki ilerleyişinde bilimin bu kültürel fizyonomisinin hangi değere sahip olduğunu ayırt etme açısından girilmiştir.

Değerlendirilen dönemdeki şekliyle iktisadi spekülasyonun genel özellikleri, siyaset unsuru ya da her iki grup iktisatçı için ortak olan ve yalnız başına kendi teorik çalışmalarında dikkate alınan çıkar gözardı edilerek kısaca özetlenebilir. Fizyokratlarda, Adam Smith'te de olduğu gibi iktisadi fenomenlerin müzakere

edildiği iki esas bakış açısı vardır: (a) nedensel silsilelerin ve korelasyonların bir tartışmasını ortaya çıkaran gerçekçi bir bakış açısı ya da ön-kabulü; ve (b) teleolojik silsilelerin ve korelasyonların bir tartışmasını -bu ya da o «organ»ın fonksiyonunun, bu ya da bir başka olgular sahasının meşruiyetinin bir tartışmasını- ortaya çıkaran, daha tesirli bir kelime olması istemiyle burada kullanılan animistik bakış açısı ya da ön-kabulü. İlk ön-kabul, Britanya iktisadında Fransız iktisadına göre daha geniş bir kapsamda benimsenmiştir: Britanya'da daha fazla tümevarım vardır. İkinci ön-kabul ikisinde de mevcuttur ve ikisinin de belirleyici unsurudur; fakat animistik unsur Britanya'da daha tekdüzedir, daha nadir görülür ve neden sonuç argümanlarından destek almadan daha dayanıksız durumdadır. Yine de animistik unsur, ikisinin de ileri sentezleri için kontrol edicidir; ve ikisi için de benzer biçimde, tartışmanın nihayetinde sona erdiği belirleyici zemini temin edebilir. İki düşünür grubunda da sağlamlık algısı, olayların gidişatının doğal eğilimi tarafından belirlenen bu yarı-spiritüel temele ulaşıncaya kadar bastırılmamıştır. Ancak olayların eğilimi, şeylerin doğal ya da normal gidişatı, Britanyalı düşünürlerin başvurduğu haliyle, söz konusu eğilime yönelik olarak daha az bir irade gücü ya da kişisel zorlama yakıştırması ortaya atar. Başka bir kısımda zaten söylendiği gibi şu da eklenebilir ki, iradenin üstü kapalı ithamı ya da olayların doğal ya da normal gidişatındaki spiritüel tutarlılık, iktisadi spekülasyonun sonraki aşamalarında giderek zayıflamıştır, bu bağlamda, on sekizinci yüzyıl Britanya iktisatçılarının Fizyokratlardan daha sonraki bir iktisadi soruşturma safhasını temsil ettikleri söylenebilir.

Ne yazık ki kaçınılmaz olarak, iktisat bilimindeki bakış açısının kültürel yer değişimi ile ilgili bu sorun, yer değişiminin takip edilebilir olmasına ilişkin nedenler açısından ele alınırsa, tartışmayı, bir iktisatçının en iyi ihtimalle kendini, tüm kısıtlamaları ve beceriksizliği ile, ve daha yetkin eller tarafından iyi yapılabilecek şeyleri kötü yapmanın kesinliği ile saf bir acemi olarak hissedeceği zemine geri götürecektir. Fakat iyi niyete en

çok ihtiyaç duyulan yerde iyi niyete güvenmekle birlikte, nele-
rin belirli kültürel olguların psikolojik ürünleri olduğunu kısaca
aktarmak gereklidir.

İnsan kültürünün daha arkaik evrelerinden biri ile ilgili üs-
tünkörü bir malumat, bu olgunun itibarını pekiştirir, yani cansız
dünyadaki fenomenleri animistik terimlerle açıklama alışkanlı-
ğı, bu aşağı seviyelerde oldukça evrensel biçimde hüküm sürer.
Cansız fenomenler, bir amaca olan eğilimi çözmek için ele alınır:
Yaşam koşullarının seyri yarı-bireysel güç açısından yorumlanır.
Pek çoğu antropologların ve etnologların kendi malzemelerin-
den çıkardıkları gözlemler ile doğrulanmıştır. Denilebilir ki ani-
mistik alışkanlık, yağmacı yaşam süren ilksel toplumlar arasında
daha etkili ve kapsamlı görünmektedir.

Ne var ki düşüncenin ya da bilginin arkaik yöntemlerinin,
canlılığı ile tüm gözlemcilerin dikkatini çekme özelliğinin yanı
sıra, daha az göze batsa da, mevzubahis amaçtan daha önemsiz
olmayan bir ikinci özelliği vardır. Bu ikincisi, kültürel gelişme-
nin teorisi ile ilgilenen kişide daha az merak uyandırır, çünkü
bu beklenen bir şeydir. Arkaik düşüncenin bu ikinci özelliği,
olguları animistik olmayan ya da gayrişahsi koşullarda kavrama
alışkanlığıdır. Eğilim isnadı hiçbir durumda vakadaki tüm olgu-
ları kapsamaz. Her zaman, bir nedensel silsilenin alışlagelmiş
biçimdeki isnadının, ya da eğer yeni bir terime izin verilecek
olursa, bir mekanik süreklilik isnadının sonucu olan, altta ya-
tan bir gerçek vardır. Eğilimin, iradenin ya da hedefin üzerine
yüklendiği etmen, şey, olgu, olay ya da fenomen, her zaman,
spiritüel açıdan cansız olarak kabul edilen bir çevrede faaliyet
halinde kavranır. Her zaman, kendini yöneten etmenler olduğu
gibi muğlak olgular da vardır. Her etmen, spiritüel yükümlülük
herhangi bir durumda büyük bir özellik olabilmesine rağmen,
spiritüel yükümlülük dışındaki alanlarda kendi kullanımına el-
verişli olan vasıtalar ile hareket eder.

İnsan düşünüşünün aynı özellikleri, olguları ilişkilendirmeye

nin ve bunları bilgi amacıyla kullanmanın aynı iki tamamlayıcı yöntemi, benzer şekilde kendi toplumumuzda insanın günlük yaşamının değişmeyen ispatıdır. Asıl sorun, bu ikisinden hangisinin, herhangi bir zamanda ve herhangi bir bilgi ya da gerçekler alanında insan bilgisini şekillendirmede daha büyük paya sahip olduğudur.

Bilginin ilerlemesinin değerlendirilen noktanın uzağında kalan diğer özellikleri, kültürün ve düşüncenin gelişiminin kapsamlı bir teorisi için önemsiz olmayabilir; fakat burada daha fazla konu dışına çıkmak mümkün değildir. Burada sunulan araştırma bu ikisi için de yeterlidir. Bunlarla bağıntılı başka özellik yoktur ve arkaik düşüncenin bu iki özelliği iktisat bakış açısıyla yakından ilgili oldukları için tartışılmayı hak ederler. Birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayıcı bu iki düşünce alışkanlığı hakkındaki asıl üzerinde durmamız gereken konu, beşeri kültürün değişen yükümlülükleri altında nasıl başarılı oldukları; belirli kültürel şartlar altında, aralarında bilgi alanını paylaşmak için hangi tarzları takındıkları; iki düşünce alışkanlığının belirli bir kültürel aşamada kendilerini ifade ettikleri kompozit bakış açısı içinde her birinin nispi görevinin ne olduğu sorusudur.

Animistik ön-kabul, fenomenlerin kavranışını kişilik ve bireysellik kavramları ile jenerik olarak özdeş olan kavramlara uygular. Belirli bir grup modern psikologun da söylediği gibi bu, amaç ve silsilelere alışkanlık unsuru gibi yaklaşır ve kişisel eyleyenin faaliyetlerinde bulunan spiritüel tutuma derece olarak değilse de tür olarak benzer şekilde özen gösterir. Öte yandan ön-kabul -ki büyük ölçüde bilim insanlarının ellerinde enerjinin korunumu ya da niceliğin devamı adı altında bir formülasyona ulaşmış bir ön-kabuldür- bireysel güç ya da dikkat isnadı olmadan, mekanik süreklilik isnadı ile birlikte bir olgular yönetimi uygular. Herhangi bir kültürel aşamada ikinci bilgi yöntemine kayda değer bir ölçüde başvurulması, tüm endüstriyel verimlilik için vazgeçilmez olduğundan, kaçınılmazdır. Tüm teknolojik süreçler ve mekanik düzenler, psikolojik açıdan bu zeminde yer

almaktadır. Bu düşünce alışkanlığı, endüstriyel yaşamın ve gerçekte yaşamın maddi imkânlarından faydalanmadaki tüm insan deneyiminin selektif gerekli bir sonucudur. Bu nedenle, genel olarak, kültür ne kadar yüksekse mekanik ön-kabulün insan düşünce ve bilgisini şekillendirmedeki payı o kadar büyüktür, çünkü genel olarak, erişilen kültür seviyesi endüstrinin etkinliğine bağlıdır. Aşırı genelleme gibi bir şeyle uzlaşma içinde olmasa da, kuralın hatırı sayılır ölçüde geçerli olduğu kabul edilmelidir; ve bu ölçüde, gerçekte art arda gelen bu kültürel aşamaların gereksinimleri için insan düşünce alışkanlığının selektif bir adaptasyonu sayesinde bilginin mekanik yönteminin kapsam ve alan edinmiş olması gerektiği de doğrudur. Bu çeşit bir şey gözlemle ortaya çıkar.

Daha ileri bir değerlendirme de benzer görüşü destekler. Topluluk hacim olarak genişledikçe topluluktaki bireylerin gözlem menzili de genişler; ve devamlı genişleyen ve daha kapsamlı bir hale gelen mekanik türdeki silsilelerin de hesaba katılması gerekir. İnsanlar kendi güdülerini eğilim, tarafılık ve tutku bakımından emin olarak yorumlanamayacak endüstriyel süreçlere adapte etmek zorundadırlar. Gelişmiş endüstriyel bir toplulukta yaşam, kayda değer bir kültür seviyesindeki insanların geçimlerini sürdürdükleri mekanik silsilelerin kişileri ya da iradeyi gözetmemesi nedeniyle, mekanik olguların ihmal edilmesine tolerans göstermez. Yine de, hemen hemen bütün ileri endüstriyel aşamalarda, endüstriyel yaşamın zorlayıcı disiplini ve endüstrinin mekanik olgularını önemseyerek telkin eden yaşam tertibi, endüstrinin ziyadesiyle plansız karakteri sayesinde ve insanın endüstrinin büyük ölçüde itici gücü olmaya devam etmesiyle oldukça azalmıştır. Endüstriyel verimlilik zanaatkârın yeteneği, mahareti ve çalışkanlığı meselesi olduğu sürece, endüstriyel süreçte insanların dikkati, asıl ve karakteristik faktör olarak işçi figürü ile karşılaşılır ve böylece verimlilik, endüstrideki kişisel unsura bağlı olur.

Azalma olsun ya da olmasın, insanların ileri bir endüstriyel durumdaki gereksinimler altında mecburi olarak benimsediği

yaşam tertibi, davranışları açısından kendi düşünce alışkanlıklarını şekillendirir ve böylece, aslında, kendi düşünce alışkanlıklarını bir ölçüde tüm amaçlar açısından şekillendirir. Her birey, tekil bir düşünce alışkanlığı kompleksidir ve aynı zihinsel⁵⁷ mekanizma, kendini bir yönde davranış olarak dışavururken bir başka yönde ise bilgi olarak dışavurur. Davranış açısından bir müdahale için gerekli olan uyarıcıya karşılık olarak tek bir bağlantıda biçimlenen düşünce alışkanlıkları, dolayısıyla, aynı birey bilgi açısından bir müdahalede gerekli olan uyarıcıya tepki gösterdiğinde, onların etkisine sahip olmalıdır. Düşünce ya da bilgi düzeni, büyük ölçüde yaşam tertibinin bir yansımasıdır. Öyleki, sonuç olarak, endüstriyel organizasyonun ve verimliliğin ilerlemesi ile birlikte, seçim ve intibak kanalıyla, olguları kavramanın mekanik ya da tutkusuz yöntemini daha büyük bir mercinin takip edeceği doğrudur.

Ne var ki yaşam sadece endüstriyel olandan ibaret değildir, ayrıca herhangi bir topluluk ya da kültürel aşamada rağbet gören yaşam tertibi endüstriyel davranışı tek başına oluşturmaz. Toplumsal, kentsel, askeri, ve dini çıkarlar kendi paylarına düşen ilgiye maruz kalırlar, ve genellikle bu ilgi daha da artar. Bu durum özellikle bilgi için bilgiyi işlemesini umduğumuz sınıflar için geçerlidir. Böylesi çıkarlar için gayret sarf eden disiplin, endüstrinin yetiştirme tarzıyla uyusmaz. Böylece dini çıkar ve bunun hakikat ve doğru yaşama kuralları yalnızca kişisel ilişkileri ve davranışı üstün kişisel eyleyenin tercihleriyle uyumlu hale getirme üzerinde işler. Bu sebeple, bu disiplinin yükü tümüyle animist olan tarafın sırtına biner. Büyük fenomenlerin spiritüel tavrına ilişkin takdirimizi artırmak ve şeylerin gerçekçi bir kavranışından uzak durmak yönünde hareket eder. Hume tipi şüpheciye, kabul edilen dini gerçeklere yakın olanlarca iyi gözle bakılmazdı. İktisadın gelişimi üzerine kültürümüzün bu tarafının duruşu, ortaçağ bilim insanlarının iktisadi konular üzerine söylemek durumunda kaldıkları şeylerde görülür.

57 psychical.

Yaşamın endüstriyel ve dini hariç diğer evrelerinin disipline edici etkisi bu kadar basit bir mesele değildir; ne var ki buradaki tartışma mevcut soruşturma -yani, on sekizinci yüzyıldaki kültürel durum ve bunun iktisadi spekülasyonla ilişkisi- ile ilgilidir ve bu zemin, can sıkıcı konunun hafifletilmesinde yardımcı olabilir.

Kayıtlarına sahip olduğumuz uzak geçmişte ve hatta daha yakın geçmişte Batı insanı, diğer yerlerdeki insan gibi, ziyadesiyle şahıs farkı gözetmiştir. Askeri faaliyetin topluluğun ciddi bir özelliği olduğu yerlerde topluluktaki insan davranışının çoğu kişisel güç üzerinden sürdürülmüştür. Yaşam tertibi, kısmen saf biçimde, kısmen bir statü sistemi içinde gelenekselleştirilmiş olarak kişisel saldırganlık ve itaat tertibi olmuştur. Buradaki amaç açısından sosyal yaşamın disiplini, onun davranış ilkeleri bu gelenekselleştirilmemiş formdaki kişisel güç unsuruna dayandığı sürece, açık bir biçimde animistik bakış açısının ilkelerini kavrama ve koordine etme biçimine meyillidir. Bir statü sistemi altında yaşadığımız sürece benzer durum bir farkla geçerli olur. Statü rejimi, kişisel üstlük ve aslığın ayrımının sürekli ve hoş bir ayırt edimini ve gözlemine telkin eder. Kişisel genel-mükemmellik kriteri, etmen olarak belirli bir kişinin ilk elden gücüne bakılmaksızın davranış üzerindeki en yakın tutumu ele alındığında, kişisel güç ya da irade kriterine eklenir. Olgudan bağımsız olarak bu davranış ölçütü, kişisel değerlerin sabit ve zahmetli ithamını gerektirir. Statünün ilkeleri tarafından empoze edilen ayrımcılık, buradaki amaç açısından meşru saymamız gereken değer, bedel, güç, erdem açısından kişilerin haksız bir kıyaslaması üzerinden devam eder. Belirli bir bireye ya da sınıfa statünün ilkeleri altında tahsis edilen daha çok ya da daha az değer, görülebilir etkinlik temelinde değil, yalnızca çelişkisiz bir kategorik onaylamanın gücüyle kabul edilmiş dogmatik bir savın temelinde tahsis edilmiştir. Statünün ilkeleri, temellerini, hak önceliği gücünde bulur. Statünün ayrımları saygıdeğer atalardan mirasla aktarılan bir meşru değere dayandığı yerde, onurun belirleyicisi kabul edilen

söylem olarak aktarma silsilesi, görünebilir mekanik bir süreklilikten ziyade meşru ve animistik bir niteliğe sahiptir. Yaşam meselelerinde kural olarak doğru olan şeyi nihai olarak kabul etme alışkanlığı, bilgi meselelerinde şu formüle sahiptir: *Quid ab omnibus, quid ubique creditur credentum est.*

Bir statü rejimini karakterize eden yaşam tertibinin bu yetersiz anlatımı dahi düşünce alışkanlıklarını ve böylece bilginin ve gerçekliğin alışılmış kriterlerini şekillendiren disipline edici etkilerinin ne olduğunu ortaya koymalıdır. Kurumları haksız kıyaslamalar sistemi olan bir kültür, hakikatin ve özün tanımlayıcı standartları animistik nitelikte olan bir bilgi tertibini ima eder veya daha ziyade kapsar ve içerir; ve statü ve törensel onur kuralları daha bütünlüklü biçimde topluluğun davranışını yönettiğinde, olayların gidişatında bir spiritüel silsile ya da kılavuzluğun daha ileri taleplerinden önce neden ve sonuç silsilesine uyum sağlama olanağı daha artar. İnsanlar gündelik davranışlarında sürekli devam eden bir onur, değer ve kişisel güç ayrımıyla uyumlu bir şekilde eğitilirler ve bu kriterleri yaşam amaçları için olguları koordine etmedeki yeterliliğin tanımlayıcı temeli olarak kabul eden kişiler, bilgi amaçları için olguları koordine etme durumunda bu tarz bir yeterliliğin tanımlayıcı temeli beklentileri karşılamayacağı için tatmin olmayacaklardır. Eylemlerini bir yönde ortaya koyarak, belirli bir çıkarın dürtüsü altında biçimlenen alışkanlıklar, birey eylemini başka bir yönde, başka bir çıkarın dürtüsü ile ortaya koyduğunda kendini gösterir. Eğer son mevkii ve davranıştaki en yüksek hakikat kriteri kişisel güç unsuru ve haksız kıyaslama ile oluşturulduysa, bilgi arayışındaki gerçek değer ya da hakikat algısı, yalnızca, animistik gücün ve haksız kıyaslamanın tanımlayıcı temeline ulaşıldığında tatmin edilecektir. Bu temele erişildiğinde kişi hoşnut olur ve sorguyu daha ileri götürmez. Pratik yaşamında, durumunu, neyin mutlak doğru olduğu hakkında otantik bir kanıya dayandırma alışkanlığı edinmiştir. Davranıştaki mutlak doğru ve iyi olan bu nihai terim, yalnızca davranış törensel bir duyu ile incelendiğinde kesinlik niteliğine sahiptir; bu sadece, yaşam, yaşama sürecinin dışında ve ötesinde bir amaç için uyum tertibi olarak tasarlandı-

ğında geçerlidir. Statü rejimi altında bu törensel kesinlik değer ya da onur kavramında bulunur. Dini alanda fazilet, kutsallık ya da tabu kavramları vardır. Erdem birinin ne yaptığında değil, ne olduğunda bulunur. Statü ekolünde biçim bulan törensel kesinliğe başvurma alışkanlığı, bilgi arayışında mutlak hakikatin benzer bir otantik normuna -bilgi alanının dışında ve ötesinde bir nihai evre için benzer bir arayış- bağıllık biçiminde birey ile uyuşur.

Dolayısıyla, bir statü rejimi altında sosyal ve kentsel yaşam disiplini, dini yaşam disiplini güçlendirir ve ortaya çıkan, alışkanlığın sonucu bilginin ilkelerinin animistik kalıba dökülmesi ve mutlak doğru zeminine yaklaşmasıdır ki bu mutlak doğru da bir törensel doğada vardır. Bunun ana fikri olgulardan bağımsız bir gerçekliktir.

Bilim için Batılı kültürde statü uygarlığının dini ve sosyal yaşamının sonucu, astrolojinin, simyanın, ve Ortaçağ teolojisi ve metafiziğinin bir bakıma tek taraflı da olsa yetkin savunucuları olduğu bir yarı-spiritüel değerlendirmeler ve açıklamalar yapısı olmuştur. Bu erken dönem öğrenme kapsamında fenomenlerin ilişkisinin temeli, kısmen ilişkili olguların varsayılan göreceli gücüne kısmen de olguların değer veya faziletin hiyerarşik sıralamalarına göre belirlendiği, gözlemlenen fenomenlerle sadece törensel bir ilişkisi olan bir statü düzenidir. Bazı elementler (örneğin bazı metaller) asildir, diğerleri adi; törensel etki temelinde bazı gezegenlerin uğursuz bir etkisi vardır, diğerleri hayırlıdır ve hüküm sürmeleri ciddi bir önem meselesidir.

Animizm disiplininin ve haksız kıyaslamanın iktisat bilimine etkilerini aktardığı öğrenme yapısı doğal teoloji, doğal haklar, ahlak felsefesi, ve doğa yasası olarak bilinirdi. İktisat biliminin ortaya çıktığı zamanlarda bu tarz disiplinler ve bilgi yapıları saf animistik bakış açısının çok uzaklarında gezinmekteydi ve bu diğer modern bilimlerin ortaya çıkış dönemleri için de geçerliydi. Ne var ki bilginin animistik bir formülasyonunu oluşturan

disiplin, hakimiyeti kırılabilir ya da azalabilir olmasına rağmen, modern kültürde önceliğini korumaya devam etmiştir. Batılı kültür uzun zaman boyunca büyük ölçüde endüstriyel bir kültür olmuştur ve belirtildiği gibi endüstri disiplini, ve endüstriyel bir topluluktaki yaşam disiplini animistik ön-kabulü onaylamaz. Bu, özellikle mekanik cihazlar kullanan endüstri açısından doğrudur. Buna göre bir taraftan Batılı endüstri ile bilim arasındaki farkın, diğer taraftan endüstri ile diğer kültürel bölgelerin bilimi arasındaki farkın bu bağtıda bahsedilmesi gereklidir. Sonuç ise bilimlerin, kelimenin sonraki kullanımlarında anlaşıldığı biçimde, kademeli olarak öne çıkması ve endüstriyel süreçlerin ve endüstriyel organizasyonun gelişimi ile kabaca paralellik göstermesidir. Hem modern endüstrinin (mekanik türden) hem de modern bilimin merkezinin Kuzey Denizi bölgesi yakınlarında olması mümkündür. Yine de şu açıkça doğrudur ki, bu genel alan içinde bilimler, yakın geçmişte işlendikleri topluluklardaki sivil ve sosyal kurumlarla yakın benzerlikler gösterir, bu durum daha ileri olan veya görüş bildiren bilimler için, yani animistik ön-kabulün başlıca ve en etkili biçimde uygulandığı bilgi kapsamında büyük ölçüde doğrudur. Örneğin on sekizinci yüzyılda bir taraftan Britanya ve Kıta Avrupa kültürü ve kurumlarının ayrılan karakterinde, diğer taraftan Britanya ve Kıta Avrupa kurumunun benzeşmeyen hedeflerinde farkedilir bir paralellik vardır.

On sekizinci yüzyıl Britanyalı ve Fransız iktisatçıların ön-kabulleri arasındaki farklar için bazı şeyler yukarıda belirtildi. İki topluluk arasındaki, büyük ölçüde bilimsel hedefteki farklılıkla bağlantılı kültürel farkı belirtmek gerekir. Bu tabii ki, sadece genel özellikler bakımından, kuramcılarının genel tutumlarındaki farklılıktır ki bu farklılık da kültürdeki farklılıklara atfedilebilir. Savunulan belirli doktrinlerin detaylarındaki farklar burada mümkün olandan daha ayrıntılı bir analizle ve burada detaylarına inilemeyen olgular hesaba katıldıktan sonra açıklanabilir.

Mekanik tertibatlara geniş ölçüde başvurulmasının ve Britanya endüstrisindeki organizasyonun geniş ölçekli olmasının

yanında Britanya topluluğundaki daha kültürel nitelikler aynı genel istikamette ilerler. Britanya dini yaşamı ve inançları daha az sadakat -kişisel ya da keyfi hakimiyet ya da boyun eğme- unsuruna ve daha çok kadercilik nüansına sahiptir. Britanyanın sivil kurumları Fransa'ninki kadar zengin kişisel içeriğe sahip değildir. Britanyalı kul daha üstün bir kişiden ziyade kişisel olmayan bir yasaya sadakat duyar. Britanya topluluğunda zorlayıcı bir faktör olarak statü duyusunun görece askıda olduğu söylenebilir. Britanya topluluğunun askeri işletmesinde bile benzer bir karakteristik izlenebilir. Tabi ki savaş kişisel bir sav meselesidir. Askeri topluluklar ve sınıflar kaçınılmaz olarak kişisel güç ve kişisel amaçlar açısından olguları anlamlandırma alışkanlığı içerisindedir. Her zaman batıl inançlıdırlar. Paye ve teamül açısından aşırı tutucudurlar ve bir statü sisteminin göstergeleri olan bu ayrımları ve törensel adabları bağnaz bir biçimde geliştirirler. Askeri işletme Britanya yaşam tertibinde hiçbir şekilde bulunmazken Britanya topluluğunun coğrafi ve stratejik izolasyonu, onun askeri ilişkilerine karakteristik bir sapma vermiştir. Yakın zamanlarda Britanya'nın askeri operasyonları yurt dışında yürütülmüştür. Askeri sınıf bu nedenle büyük ölçüde topluluk yapısından ayrılmış ve sınıfın idealleri ve önyargıları genel yapı aracılığıyla, aksi durumda sahip olabilecekleri aynı etki ve ustalıklı aktarılmamıştır. Anayurttaki Britanya topluluğu, seferberliğe, büyük ölçüde "savaş finansmanı" açısından bakmıştır.

Durum ve kültürdeki tüm bu ulusal farklılıkların sonucu, Britanya topluluğunda Kıta Avrupası'nda hüküm sürenden farklı bir yaşam tertibinin geçerli olması olmuştur. Sonuç olarak farklı düşünce alışkanlıkları ve olguların idaresinde farklı bir amaç ortaya çıkmıştır. Nedensel silsile ön-kabulünün olguların bağıntısı içinde bilgi amacıyla daha geniş alan edinmesine müsaade edilmiştir ve bu, animistik ön-kabule başvurulmuş yerlerde, her zaman öğrenmenin derinliklerine ulaştığından, çoğunlukla animizmin yavan bir türü olmuştur.

Adam Smith'i teorik bilgideki bu Britanya tavrının tarafta-

rı olarak aldığımızda, kendi bilgisini teleolojik olarak bir uca doğru işleyen bir eğilim (doğal yasalar) bakımından formüle ederken, formülasyonu kontrol eden uç ya da hedef noktasının yaşamsal insan çıkarı ya da Fizyokratik spekülasyonlarda bulunan avantaj ile aynı zengin içeriğe sahip olmaması dikkat çeker. Adam Smith'in doğal yasalarında, çağdaşı olan Fransız iktisatçılara kıyasla gözle görülür derecede az buyurgan bir ton vardır. Doğrudur ki o, kurumları ortaya çıktıkları yaşam zorunlulukları ve alışkanlıkları açısından değil de hizmet etmeleri gerektiği amaçlar bakımından kavrar; fakat asıl amaç olarak hizmet edilen, zorlayıcı kılavuzluğu sayesinde fenomenlerin karışıklığının belirlenmiş görevinde kalacağı amaca hitap ederken aynı kesin tonda değildir. Onun ellerinde kısıtlayıcı, dayatmacı etken daha geri plana itilir ve buna ne doğrudan ne de hafif kışkırtma üzerinden başvurulur.

Fakat Adam Smith, birkaç sonuç paragrafı ile anlatılabilecek bir figürden çok daha fazladır. Aynı zamanda çalışmaları ve iktisat teorisinde yol açtığı bükülme, bir sonraki gelişim aşamasında iktisadi karakterize eden hedefler ve eğilimler ile öyle yakından bağlıdır ki, ondan en iyi şekilde yalnızca Fizyokrasinin Britanyalı bir karşıtı olarak değil Klasik Okul için bir hareket noktası olarak bahsedilebilir. Adam Smith bu doğrultuda klasik okulun eğilimi ile yakın bağlantısı ve faydacılığın iktisada girişi ile değerlendirilir.

İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ⁵⁸ -II-

Adam Smith'in animistik eğilimi, teorinin detaylarından ziyade, tartışmasının genel trendi ve amacı içerisinde kendisini daha açık ve daha etkili bir biçimde gösterir. "Adam Smith'in *Wealth of Nations* kitabı, bir tek amacı olması kaydıyla, asıl olarak, insanın çeşitli eylemlerine ilişkin –bu eylemler belirli bir güçlü kişisel güdü tarafından yönlendirildiğinde– halihazırda mevcut olan bir bilinçaltı yasanın teyididir."⁵⁹ Hem *Theory of Moral Sentiments*'ta hem de *Wealth of Nations*'ta Smith'in, şeylerin doğal seyri içerisinde erdemli bir trendin olduğuna dair kesin kanısını doğrulayan çok sayıda pasaj vardır, ve doğal serbestiden söz ederken takındığı iyimser karakteristiğe sahip tını bu kanının bir dışavurumudur sadece. Bu animistik zemine aşırı başvurma Smith'in yatırım özgürlüğü isteminde ortaya çıkar.⁶⁰

58 Quarterly Journal of Economics, July, 1899, Vol. 13, ss. 396-426.

* Türkçe Söyleyenler: H. Alpay Öznazik-Hüsnü Bilir.

59 Bonar, *Philosophy and Political Economy*, s. 177, 178.

60 "Her birey hangi sermayeyi kontrol edebilecekse, bu bakımdan en avantajlı işi bulmak için sürekli olarak didinir durur. Toplumun değil kendi avantajını gözetir. Ancak doğal olarak, ya da daha ziyade bir zorunluluk olarak, kendi avantajına için çalışması, toplum için de en avantajlı olan işi tercih etmesine yol açar... Bu endüstriye en yüksek değerde üretim yapabilecek şekilde yön vererek yalnızca kendi kazancını düşünür; ve diğer birçok durumda olduğu gibi burada da, bir görünmez el tarafından, gerçek

İnsanlar “bir görünmez el tarafından yönlendirilir” önermesinde Smith, düzgünlüğünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olan insan ilişkilerini rayına sokan müdahil bir tanrıya müracaat etmez. Smith, Yaraticının şeylerin doğal seyriyle çatışma halinde olmak konusunda çok ılımlı olduğunu düşünür. Yaraticı, insanın refah amacına hizmet etmesi için doğal düzeni kurmuştur; ve doğal düzende var olan -insanın amaçları ve güdülleri gibi- etkin nedenleri, bu işi başarıyla yerine getirmek üzere çok iyi bir biçimde ayarlamıştır. Görünmez elin kılavuzluğu, araya girip müdahale etmek yoluyla değil, başlangıçtan bu yana kurulu olan kapsamlı bir düzenekler tertibi aracılığıyla kendine bir yer edinir. İktisat teorisinin amacı doğrultusunda, insan her durumda bencil olan bir varlık olarak düşünülür; ancak bu iktisadi insan, doğa mekanizmasının bir parçasıdır ve onun bu bencil mübadele (ticaret anlamında) anlayışı, şeylerin doğal seyri içerisinde, genel refaha işlerlik kazandırmaya yarayan bir araçtır sadece. Bir bütün olarak tertip, ulaşılması planlanan hedef doğrultusunda yönlendirilir, ancak hedefe götüren olaylar silsilesi bölümlere ayrılmamış bir nedensel silsiledir. Bu iyicil kılavuzluk işi, ilk olarak, buyrulmuş bir sonucu elde edebilecek yeterliliğe sahip olan ustaca yapılmış bir güçler ve güdüler mekanizmasının tesisinde uygulanmıştır ve kurulu bir trendin süregelen kısıtından öte hiçbir şey, sonuç olarak ortaya çıkan şeylerin doğal seyrindeki kutsal amacı gütmeyi sürdürmez.

İnsan güdü ve davranışlarını da içine alan olaylar silsilesi bir nedensel silsiledir; ancak bir yandan da daha fazlasıdır, kaba bir sebep sonuç unsurunun yanı sıra, şeylerin doğal seyrini nihai haline ulaştıran kademeli süreçte bile var olan başka bir devamlılık unsuru da söz konusudur. Bu tür bir yarı-spiritüel ya da nedensel olmayan unsurun varlığı, iki (iddia edilen) olgudan an-

niyetiyle hiç ilgisi olmayan bir sonuca ulaşacak şekilde yönlendirilir. Aynı zamanda bu sonuç, bağlantılı olmadığı toplum açısından da, her zaman kötü değildir. Kendi çıkarının peşinde koşarak, toplumsal çıkarını desteklemeyi niyetlendiği durumlara nazaran çoğu zaman daha etkili bir biçimde toplumun çıkarına hareket eder.” *Wealth of Nations*, Book IV. Chap. ii.

laşılır. (1) Şeylerin seyri, meşru amacı mükemmel insan refahına yaklaşmak olan düz çizgiden saptırılabilir. Uygunsuz bir nedenler konjonktürü, olayların doğal seyrini sekteye uğratabilir. Şeylerin meşru seyri ve gözlenen seyri arasında, genellikle tedirgin edici olan fiili ve kalıcı bir ayrım vardır. Eğer Adam Smith'in kullandığı anlamda "doğal", nedensel olarak belirlenmesi açısından, gerekli olan anlamına gelseydi, şeylerin doğal ya da meşru seyrinden kaynaklanan olayların birbirinden farklı olması mümkün olmazdı. İnsanı da içine alan doğa mekanizması, büyük bir zanaatkârın tasarımı olabilecek kadar mekanik, yetkin bir düzenek olsaydı, Adam Smith'in var olan neredeyse tüm düzenlemelerde bulduğu gibi, bu mekanizmadan acemice ve inatçı biçimde ayrılma serüvenleri yaşanmazdı. Öyleyse, kurumsal olgular "doğal" olacaktır.⁶¹ (2) Şeyler ters gittiğinde, doğal seyirle çatışma hali durursa kendilerini düzeltereklerdir; oysa, basitçe nedensel bir silsile durumunda, yalnızca çatışmanın kesilmesi hiç çatışma olmamış gibi bir sonuç doğurmayacaktır. Doğanın bu iyileştirici gücü mekanik olmayan bir nitelikten ileri gelir. Şeylerin doğal seyrinin baskın olmasıyla silsilenin devamlılığının sağlanması, sebep-sonuç doğasına ilişkin değildir, yine de nedensel silsile içerisindeki aralık ve kesintileri birleştirir.⁶² Adam Smith'in teorisinde kullandığı anlamıyla "reel" terimi –örneğin, "reel değer", "reel fiyat"⁶³ gibi – bu etkinin kanıtıdır. Bu bağlamda, "doğal" da çoğunlukla "reel" ile aynı anlama sahiptir.⁶⁴ "Doğal" a da "reel" e

61 Fiili, nedensel olarak belirlenmiş durum ile ilahi bir şekilde tasarlanan mükemmelleştirme arasındaki çelişki, Adam Smith'in, çalışmasının çok büyük bir bölümünü kaplayan, ahlak ve aydınlanmacı siyaset telkininin metafiziksel zemindir. Tabii ki, ilahi buyruk varsayımı yolunda yürüyen tüm ahlakçılar ve reformcular için de benzeri geçerlidir.

62 "Siyasi alanda, doğanın bilgeliği, insanın budalalığının ve haksızlığının kötü etkilerine çare bulmak için çeşitli önlemler alır; insanın miskinliği ve ölçsüzlüğüne çare bulmak için doğal alanda da aynı şeyi yapar." *Wealth of Nations*, Book IV, Chap. ix.

63 Örneğin, "tüm metallerin mübadele edilebilir değerinin reel ölçüsü." *Wealth of Nations*, Book I, Chap. v, ve benzer bağlamda tekrar tekrar.

64 Örneğin, Book I. Chap. vii.: "Herhangi bir metanın fiyatı; yetiştirilmesin-

de fiili ile çelişkili olarak yer verilir; ve, Adam Smith'in düşüncesinde, her ikisi de olgulardan farklı ve üstün bir gerçeklik payına sahiptir. Realite ile olgu arasında bir ayrım içeren görüş, Adam Smith'in vârislerinin "normal" fiyat, ücret, kâr, maliyet teorilerinde zayıflatılmış biçimiyle yaşamaya devam eder.

Bu animistik tarafgirlik, Adam Smith'in iki âbidevi çalışmasından ilkinde ikincisine göre daha yoğun görülür. *Moral Sentiments'ta*, doğal düzenin teleolojik temeline daha özgürce ve gözle görülür derecede daha büyük bir ısrarla başvurmak zorundadır. Adam Smith'in sonrasında gelen spekülasyon ve araştırma çalışması ilerledikçe, bu animistik ön-kabulün zayıfladığı ya da, herhangi bir derecede, daha da arka plana düştüğünü düşünmenin bir nedeni vardır. Sözü edilen değişim ilk olarak *Lecture'sta* ve sonra da daha eksiksiz biçimde geliştirilmiş haliyle *Wealth of Nations'ta* ortaya konularak, iktisat teorisinin bazı detaylarında da kendisini gösterir. Bu yüzden, meselenin daha önceki sunumunda, örneğin, "iş bölümü bolluğun dolaysız nedenidir"; ve, iktisadi refahın başlıca koşulu olan bu iş bölümü "insan doğasında var olan, bir kişinin başka bir kişiyle takasına yönelik doğrudan eğilim yoluyla sürer gider."⁶⁵ Toplumun refahı bakımından söz konusu "eğilim"e, insanın bunu nasıl kazandığına ilişkin daha fazla açıklama yapma teşebbüsünde bulunmaksızın, insana dolaysız olarak bahşedilmiş doğal bir özellik olarak başvurulur. Bu eğilimin varlığına ve karakterine ilişkin olarak hiçbir neden-sonuç açıklama önerilmez. Ancak *Wealth of Nations'taki* ilgili pasaj bu sorunu daha ihtiyatlı bir biçimde ele alır.⁶⁶ Buna benzer diğer

de, hazırlanmasında ve piyasaya getirilmesinde kullanılan arazinin rantını, emekçinin ücretini ve stoğun kârını – *doğal* oranlarından – ödemek için yeterli olandan ne eksik ne de fazla olursa, işte bu durumda meta *doğal* fiyat denilebilecek olan fiyattan satılır." "Her bir metanın yaygın bir şekilde satışının yapıldığı fiili fiyat piyasa fiyatı olarak adlandırılır. Piyasa fiyatı doğal fiyatın üzerinde ve altında olabileceği gibi doğal fiyatla aynı da olabilir."

65 *Lectures of Adam Smith* (Ed. Cannan, 1896), s. 169.

66 "Birçok avantaj sağlayan iş bölümü, esasen, sebep olduğu genel zenginliği öngören ve ona ulaşmak isteyen bir insan bilgeliğinin sonucu değildir.

pasajlar da hemen hemen aynı şekilde karşılaştırılabilir. Kılavuzluk eden el, insanın görüş alanının ötesine çekilmiştir.

Bunlar ve dindar iyimserliğin devamı niteliğindeki diğer ifadeler, belki de, Adam Smith'in iktisat teorisinin bütünleyici nitelikleri olarak ya da bir iktisatçı olarak Adam Smith'in çalışmasını ciddi biçimde etkileyen unsurlar olarak ele alınmamalıdır. Onlar Adam Smith'in genel felsefi ve teolojik görüşlerinin dışavurumudurlar, ve en başta halihazırdaki amaç doğrultusunda animistik ve iyimser bir eğilimin kanıtları olarak önemlidirler. Adam Smith'in kabullenilen kesinlik zemininin –insan ilişkilerine dair tüm spekülasyonlarının yakınsadığı zeminin– göstergesidirler; ancak iktisat teorisinin formülasyonuna kılavuzluk eden teleolojik yanlılığı pek göstermezler.

Teleolojik yanlılığın etkili işleyişi en iyi, Smith'in iktisadi fenomenleri daha detaylı olarak ele alışıında –genel hatlarıyla nelerin iktisadi kurumlar olarak adlandırılabilceğine ilişkin tartışmasında– ve teorisinin genel yapısı içerisine iktisadi yaşamın bu niteliklerini katmakta ona kılavuzluk eden prosedür kriterlerinde ve ilkelerinde görülür. Konu hakkında belki en çok şeyi söyleyen örnek olmasa da uygun bir örnek, daha önce sözü edilmiş olan, metaların “reel ve nominal fiyatı” ve “doğal ve piyasa fiyatı” tartışmasıdır.⁶⁷ “Reel” fiyat, metaların insan yaşamı bakımından değeridir. Bu noktada Smith, esas değer tanımlarını -doğanın kaba işleyişinin bir ürünü olarak ele alınan- insanın yaşamasını sağlayan şeylerin bulunmasına dayandıran Fizyokratlardan ayırılır; aradaki farkın nedeni, Adam Smith insanı bu doğal düzen tasarımına dâhil ederken, ve gerçekten de, onu üretim sürecinin

İşbölümü, geniş çaplı faydayı düşünmeyen insan doğasındaki belirli bir eğilimin çok yavaş ve aşamalı da olsa zorunlu olan sonucudur – bir şeyi bir diğer şeyle trampa, takas ve mübadele etme eğilimi. Bu eğilimin daha ileri düzeyde açıklanamayan insan doğasının kökeninde yer alan ilkelerden biri mi; yoksa, daha muhtemel görüldüğü üzere, akıl yürütme ve konuşma yetilerinin zorunlu sonucu mu olduğunun halihazırda incelemekte olduğumuz konuyla ilgisi yoktur.” *Wealth of Nations*, Book I, Chap. ii.

merkezi figürü haline getirirken, Fizyokratların doğal düzeni yalnızca insan-dışı çevreyi içermek adına, insanı maddi refah için çalışan bir varlık olarak düşünmüş olmasıdır. Fizyokratlarda üretim doğanın bir çalışmasıdır: Adam Smith'te ise üretim, insan ön planda olmak üzere, insan ve doğanın bir çalışmasıdır. Bundan dolayı, Adam Smith'te emek, değer biçmekte kullanılan nihai terimdir. Metaların "reel" değeri, teleolojik ön-kabul tazyikiyle iktisatçıların metalara atfettiği değerdir. Reel değer, iktisadi olayların seyri içerisinde, eğer varsa, küçük bir yeri vardır ve bu tür bir ön-kabulün insan ilişkilerinde, işlemlerde takip edilecek iyi ve eşitlikçi istikametini hangisi olduğuna dair fikirlerde kullanılabilen şeylerdeki "reel değer" lehine olan duygusal etkisi dışında bir yeri yoktur. Malların bu reel değerini tayin etmek mümkün değildir; somut terimlerle ölçülemez ya da ifade edilemez. Yine de, mübadele edilen mal miktarlarına karşılık emek mübadele edilirse, "bu, onları satın alan emek değeri değil, onların mübadele değerleridir."⁶⁸ İnsanların malları kullanırken onlara atfettikleri değerlerin, Adam Smith'in onlara atfettiği reel değere bakılmaksızın belirlendiği düşünülür; fakat her şeye rağmen piyasa değerlerinin, doğa yasalarının kılavuzluğunda mallara teleolojik olarak atfedilen reel değerlere varsayımsal olarak yakın olduğu gerçek bir olgudur. Malların reel ya da doğal değerinin, üzerinden mübadele edildikleri değerle nedensel ilişkisi yoktur. Uygulamada değerlerin nasıl belirlendiği tartışması alıcıların ve satıcıların güdülerinden yürür ve göreceli avantajın keyfi, işleme taraf olanlarca sürülür.⁶⁹ Bu tartışma, şeylerin "reel" ya da "doğal" fiyatından da, reel ya da doğal fiyatlarından edinildikleri zeminlerden de oldukça uzak bir değer biçme süreci tartışmasıdır; hal böyle olunca, karmaşık değer biçme sürecinin planı insan güdüler ve piyasanın zorunlulukları açısından çizildiğinde, Adam Smith sadece zemini netleştirmiş gibi hisseder. Sonra

68 *Wealth of Nations*, Book IV, Chap. v.

69 Örneğin, Book I, Chap. viii-xi'de Ücret, Kâr ve Rantın belirlenmesine ilişkin tartışmanın tamamında olduğu gibi.

da değeri ve fiyatı teorik olarak açıklama ve savunucusu olduğu iktisadi yaşamın teleolojik teorisiyle doğrulanmış olgularını açık hale getirme işine döner.⁷⁰

Bu bağlamda, “sıradan” ve “ortalama” sözcüklerinin oluşumunu çok ciddiye almamız gerekmez. Bağlam, eşitliğin yaygın olarak sıradan ya da ortalama oranlarla doğal oranlar arasında bir yerlerde olmasının ötedeşlik değil denk gelme meseleri olduğunu açıklığa kavuşturur. Bir metanın sıradan ve doğal fiyatları arasında yalnızca geçici sapmalar değil kalıcı bir ıraksama da olabilir; bir tekel durumunda veya toprağın ya da iklimin kendine özgü koşulları altında yetişmiş üretim durumunda olduğu gibi.⁷¹

Doğal fiyat rekabet tarafından tespit edilmiş fiyata denktir, çünkü rekabet iyi ayarlanmış doğa mekanizmasının planlanan tasarımına, onu başarıya ulaştırmak üzere, işlerlik kazandırmasını sağlayan etkin güçlerin engellenmemiş bir oyunu anlamına gelir. Doğal fiyata üretim faktörlerinin serbest karşılıklı etkileşimiyle ulaşılır ve bizzat kendisi üretimin bir sonucudur. İnsan faktörünü de kapsayan doğa, malları üretmek için çalışır; ve malların doğal değeri, doğanın bu üretken süreci üzerinden belirlenir. Doğal değer bir üretim kategorisidir; halbuki, herkesin

70 “Her toplumda ya da her muhitte birbirinden farklı bütün emek istihdamı ve stok kullanımına göre hem ücretlerin hem de kârın sıradan ya da ortalama bir oranı vardır. Bu oran ... kısmen toplumun genel koşullarınca olmak üzere ... doğal yollarla düzenlenir. Aynı şekilde, her toplumda ve her muhitte, ... yine ... düzenlemeye tâbi olan bir sıradan ya da ortalama rant oranı da vardır. Bu sıradan ya da ortalama oranlara, yürürlükte oldukları zaman ve mekândaki, ücretlerin, kârların ve rantın doğal oranları denilebilir. Herhangi bir metanın fiyatı; yetiştirilmesinde, hazırlanmasında ve piyasaya getirilmesinde kullanılan arazinin rantını, emeğin ücretlerini ve stoğun kârlarını –doğal oranlarından– ödemek için yeterli olandan ne eksik ne de fazla olursa, işte bu durumda, meta doğal fiyat denilebilecek olan fiyattan satılır.” *Wealth of Nations*, Book I, Chap. vii.

71 “Bu tür metalar yüzyıllar boyunca kesintisiz olarak yüksek fiyatlardan satılmaya devam edilebilir; ve bu yüksek fiyatın toprak rantına dönüşen kısmı da, bu durumda, -doğal oranının üstünde bir ödeme yapılan- bu kısımdır.” Book I, Chap. vii.

bildiği gibi, mübadele değeri ya da piyasa değeri bir bölüşüm kategorisidir. Ve Adam Smith'in piyasa fiyatını teorik olarak ele almasının amacı, piyasa rekabeti altında geçerli olan insan tercihi ve insan istekleri faktörlerinin, üretimi kontrol ettiği düşünülen doğal yasalarla uyumlu bir sonuca nasıl yol açtığını göstermektir.

Doğal fiyat, “meta fiyatlarının üç parçasının” harmanlanmasının karma bir sonucudur, –emekçilerin doğal ücretleri, stokların doğal kârları ve arazinin doğal rantı; ve bu üç bileşenin her biri, sırası geldiğinde, ait oldukları faktörün üretkenliğinin ölçüsüdür. Bölüşümdeki bu paylara ilişkin daha ileri bir tartışma, bölüşüm olgularını, üretimi aralarında paylaştırmak için elde tutulan faktörlerin verimliliği üzerinden açıklamaya amaçlar. Yani, konu üretim açısından ifade edilemeyen fenomenlere geldiğinde, iktisat teorisinin temeli anlamındaki üretken bir doğal süreç ön-kabulü Adam Smith'in amaçlarına ve prosedürüne hâkim olur. Adam Smith'in kendi gösterimiyle, bölüşüm sürecindeki nedensel silsileyle üretim sürecindeki nedensel silsile arasında bir ilişki yoktur; ancak üretim sürecindeki nedensel silsile teleolojik bir doğal seyir açısından bakıldığında gerçek bir olgu olduğu için, Adam Smith'in gerçeklik ya da “realite” algısı tatmin edilmeden önce, bölüşüm sürecindeki nedensel silsile üretim sürecindeki nedensel silsile bakımından ifade edilmelidir. Aynı türden şeyler, tabii ki, Fیزیokratlarda ve Cantillon'da da görülür. Bu, iktisat teorisinde doğal haklar ön-kabulünün genişletilmesi anlamına gelir. Adam Smith'in verimliliğin bir fonksiyonu şeklindeki bölüşüm tartışması Ücretleri, Kârları ve Rantı ele alışı üzerinden detaylı bir şekilde izlenebilir; ancak, buradaki amacımız yorumlama değil de kısaca tanımlama olduğu için, bu konunun daha detaylıca incelenmesi makul görünmemektedir.

Bununla birlikte, teleolojik ön-kabulün Adam Smith'teki hâkimiyetine ön ayak olan başka bir etki hattına dikkat çekmek de yararlı olabilir. Bu, verilerin normalizasyonudur ve buradaki amaç, verileri, iktisadi yaşamın ve gelişmenin meşru olduğu varsayılan doğal amacına ilişkin esas bakış açısına uyumlu

hale getirmektir. Verilerin bu normalizasyonunun sonucu, bir taraftan, James Steuart'ın iktisadi yaşamın geçmiş aşamalarına değindiğinde “varsayıma dayanan tarih”⁷² diye adlandırdığı şeyin kullanımıdır, ve diğer taraftan günümüz fenomenlerinin, çözümlenmemiş olan gözleme göre değil yaşamın Tanrı-vergisi amacına göre, meşru biçimde olması gereken şey açısından bir ifadesidir. (Varsayılan ya da gözlemlenen) olgular görünüşte nedensel silsile açısından dikkate alınır, ancak atfedilen nedensel silsile teleolojik meşruiyet çizgisine dahil olmaya devam edecek biçimde çözümlenir.

Bu “varsayıma dayanan tarih”e, oldukça ve etkili biçimde normalleştirilmiş biçimiyle, bilindik bir örnek, “stok birikiminden de arazi tahsisinden de önce gelen erken ve kaba dönemdeki ulus devlet” tarifidir.⁷³ Günümüzde, “emeğin tüm üretiminin emekçiye ait olduğu” bu “erken ve kaba dönemdeki devlet”in hayal ürünü olduğuna dikkat çekmek gereksizdir. Meşru köken olarak varsayılandan öncesine dek uzanan bütün bir anlatı sadece farazi olmakla kalmaz, ayrıca, Adam Smith'in ön-kabulünü tatmin edecek olan ideal iktisadi duruma ulaşmak adına, geçmişteki gelişmenin nasıl olması gerektiğinin adeta şematik sunumu olur.⁷⁴ Anlatı daha sonraki zamanların bilinen olguları alanına yakınlaştıkça, verilerin normalizasyonu daha da güçleşir ve daha detaylı incelenir; ancak yöntemdeki değişiklik, türden ziyade bir aşama değişikliğidir. Ele alınan veriler karşıt veriler olmadığı için, “erken ve kaba dönemdeki devlet”te olayların “doğal” ve fiili seyrinin örtüşmesi, ani ve kendiliğinden gerçekleşir; ancak, karşıt olguların bollaştığı sonraki evrelerde ve halihazırdaki durumda koordinasyon güçtür ve örtüşme, yalnızca, teleolojik trendle ilgisi olmayan fenomenlerden serbestçe bir

72 Conjectural history.

73 *Wealth of Nations*, Book I, Chap. vi ve Chap. viii.

74 Henüz Adam Smith'in ön-kabulü ışığında görünmüyorken, endüstriyel gelişmenin bu erken aşamalarının nasıl ortaya çıktığına ilişkin bir örnek için bkz. Bücher, *Entstehung der Volkswirtschaft*.

soyutlanmayla ve geri kalanların da zorlama bir açıklamasıyla gösterilebilir. Modern yaşamın olguları giriftir, ve bu olgular sadece “daha yüksek bir eleştiri”ye maruz kaldıktan sonra, teoriye uygun hale gelirler.

“Paranın Kökeni ve Kullanımına Dair”⁷⁵ bölümü, olağanüstü şekilde normalleştirilmiş bir iktisadi kurumun kökeninin ve doğasının tarifidir, ve Adam Smith’in ilerleyen para tartışması aynı çizgide devam ederel ilerlerler. Paranın kökeni, paranın kullanımında ve var olan ödeme ve hesap yöntemlerinin aşama aşama yükselişinde nihayete ermiş olan güdüler ve zorunluluklar açısından değil, Adam Smith’in doğru ve iyi bir şekilde göz önünde bulundurduğu türden bir toplulukta paranın meşru bir biçimde hizmet etmesi gereken amaç açısından ifade edilir. “Dolaşımın harika dişlisi”⁷⁶ olan para, üretim sürecindeki mal transferini ve tüketicilere ulaştırılan nihai malların bölüşümünü etkiler. Bir muhasebe aracı ve konvansiyonel bir servet havuzu olmaktan ziyade, iktisadi uluslar topluluğunun bir organıdır.

Dört dörtlük bir *Geldwirtschafta*⁷⁷, “şeylerin doğal seyri” ile ilgisi olmayan “yalın adam”^{a78}, eline geçen paranın “dolaşımın harika dişlisi” olduğunu belirtmek lüzumsuz olur. Samoyed için, örneğin, kendisine bir değer birimi olarak hizmet eden ren geyiği en somut ve elle tutulur biçimiyle servettir. Günümüzde aramızda dolaşan, dünyadan bihaber insanların anladığı biçimiyle madeni paralar ya da banknotlar için de hemen hemen aynı şey geçerlidir. Ne var ki, sebep-sonuç ilişkisi açısından ifade edilecek olursa, paradaki gelişmeye bu “yalın insanlar”ın yaşam alışkanlıkları ve yaşam koşulları açısından açıklama getirilmelidir.

Alıntılanmış olan dağınık durumdaki birkaç pasaj, Adam Smith’in animistik ya da teleolojik eğiliminin teorisinin genel

75 Book I. Chap. iv.

76 The great wheel of circulation.

77 T.S.N: Para Ekonomisi.

78 Plain man.

yapısını nasıl şekillendirdiğini ve teorisinde tutarlılık sağladığını resmetmeye yardımcı olur. Adam Smith'in hakkında bilgi edinmeye çalıştığı iktisadi yaşam sürecine hiçbir noktada nedensel olarak dâhil olmayan ve meşru olduğu varsayılan bir amaç, onun iktisat bilgisindeki nihai formülasyon ilkesini oluşturur. Bu biçimlendirici veya normatif amaç ya da maksadın, ele alınan olaylara etkin bir eyleyen olarak dâhil olduğu ya da süreç içerisinde herhangi bir şekilde kasten var olduğu düşünülmez. Sürece katılmış animistik bir temsilci olarak ele alınabilir sadece. Şeylerin seyrini onaylar ve olaylar silsilesine meşruiyet ve esas tayin eder, ta ki bu silsile atfedilen amacın gereksinimleriyle bağdaşınca dek. Bundan dolayı, yalnızca törensel ve sembolik bir güce sahiptir ve tartışmaya törensel yetkinlik katar; iktisadi yaşamın meşru amacı konusunda Adam Smith'le hemfikir olan iktisatçılarla bu törensel tutarlılık, ya da *de jure*⁷⁹ tutarlılık, birçok amaçla, kendi terimleriyle yorumlanmış olan fenomendeki bir nedensel sürekliliğin formülasyonu olarak kabul edilmiştir. Bir törensel gereklilik meselesi olarak neyin normalde yapılması gerektiğine dair açıklamalar, böylelikle aslında önemli olanın dikkate alınması haline gelir.

Ancak, daha önce de dikkat çekilmiş olduğu gibi Adam Smith'in teoriyi sergileyişi, ne olması gerektiğinin bir formülasyonuna indirgenecek kadar basit değildir. Kendisinden önce gelenler karşısında elde ettiği ilerlemenin büyük bölümü olguların daha geniş çaplı ve daha itinalı bir incelemesine ve ele alınan olgulardaki nedensel sürekliliğe ilişkin olarak daha tutarlı bir plan izlemesine dayanır. Kuşku yok ki, Smith'in Fizyokratlar karşısındaki üstünlüğü, yani iktisat biliminin daha öteye taşınmasında onların yerini almasını sağlayan çalışmasının niteliği, bir ölçüde farklı, daha modern bir normallik zeminine –sonraki nesillerde moda olmuş ön-kabuller bütünü ile daha uyumlu bir zemine– başvurmasında yatar. Bu, olguların ele alındığı bakış açısında yaşanan bir değişimdir; ancak değer biçmedeki tüm metafiziksel ya

da animistik normların kaldırılmasından ziyade, büyük ölçüde, eskinin yeni bir ön-kabuller bütünü ile ikamesi veya eski kesinlik zemininin yeni bir uyarlamasıdır. Fizyokratlarda olduğu gibi Adam Smith'te de, hareket noktasının ve prosedür normunun cevabı, gerçekliğin ya da iktisadi "realite"nin ne olduğu sorusunda saklıdır. Her ikisinde de bu soruya, ortak aklın bir hükmü anlamında, naif cevaplar verilir. Bu ortak aklın hükmüne ilişkin kuşkulardan ya da ince eleyip sık dokuma ihtiyacından ikisi de rahatsızlık duymaz. Fizyokratlara göre iktisadi realitenin gerçek zemini besleyici Doğa sürecidir. Adam Smith'e göre ise emektir. Adam Smith'in realitesi, daha modern bir topluluktaki ortak aklın hükmü olma ve geçerliliğini daha geniş ölçüde ve sonraki dönemin endüstrisiyle daha iyi bir uyumla sürdürmesi avantajına sahiptir. Fizyokratlar doğanın üretkenliği ön-kabulünü, iktisadi yaşamlarındaki baskın fenomenin tarımsal arazi sahipleri olduğu bir topluluğun düşünme biçimlerine borçludur. Adam Smith ise emek yanlısı ön-kabulünü, bir önceki döneminin göze batan iktisadi niteliği zanaat ve tarım olan, alım-satımın ikincil bir fenomen olduğu bir topluluğa borçludur.

Adam Smith'in iktisat teorileri iktisadi fenomenlerdeki nedensel silsilenin bir takibi olduğu kadar, şu iki ana faaliyet yönelimi tarafından sunulan terimler üzerinden de işlerlik kazanır –yaşamın maddi araçlarına şekil vermeye yönlendirilmiş olan insan çabası ve bir maddi kazanca yönlendirilmiş olan insan çabası ve dikkat. Bunlardan ilki büyük, gerçek üretken güçtür; ikincisi doğrudan ya da birinci derecede üretken değildir.⁸⁰ Yine de Adam Smith, üretkenlik kavramını, yaşam konforunda maddi bir artış sağlamayan herhangi bir faaliyete dek serbestçe genişletmek adına, doğa düzenine ilişkin olarak son derece kanlı canlı bir besleyici amaç algısına sahiptir. Genel ifadesiyle argümanının anlamı, iktisatçı için önemli olması gereken üretken gücün insan emeği olmasına rağmen, besin maddelerini etkili bir biçimde ar-

80 Bkz. *Wealth of Nations*, Book II, Chap. v. "Semayenin Farklı Kullanımına Dair".

tıran her türlü şeyin gerçek erdemine ilişkin içgüdüsel bir idrak-
tir ki bu idrak onu “tarımda insanla birlikte doğa da emek verir”
biçiminde bir ödün vermeye iter. Örneğin mübadele değeri gibi
bir bölüşüm kategorisini üretken emek koşullarına indirgeme
çabasının sorumlusu da, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi,
emeğin üretken olarak kabul edilmesidir.

Adam Smith’in (*Wealth of Nations*’ta ilk üç kitapta yer verilen)
iktisat teorilerinde, takipçisi olduğu nedensel silsile içerisinde, şu
iki ilişkide –üretken etkinliğe ve mübadele yoluyla maddi kazan-
ca ilişkin– nedensel olarak etkin faktörün insan doğası olduğu
düşüncesi, az bir yeterlilikle de olsa, geçerli olarak kalır. Üretim
etkinliği topluluğun iktisadi yaşamındaki meşru, normal amaç
olmasına rağmen, maddi kazanç –takas yoluyla yaşamdaki mad-
di araçlardan sağlanan kazanç– bireyin iktisadi faaliyetine itici
güç sağlar. İnsanın “trampa, takas ve mübadele” yoluyla amaçla-
rına ulaşma durumu Adam Smith’teki iktisadi süreçlerin işleniş-
ne o derece hâkim olur ki, üretim bile buna göre ifade edilir, ve
Adam Smith der ki; “emek tüm şeyler için ödenen ilk fiyat, yani
orijinal satım-alma parası olmuştur.”⁸¹ Bu maddi trafikle meşgul
olan insan doğası bir ölçüde hedonist terimlerle düşünülür, ve
insanların güdülere ve hareketleri doğanın hedonist olarak düşü-
nülmüş olan düzeninin gereksinimleriyle uyumlu olacak şekilde
normalize edilir. İnsanlar doğuştan gelen yetenekleri ve eğilim-
leri konusunda birbirlerine çok benzerler;⁸² ve iktisat teorisi bu
yetenekleri ve eğilimleri hesaba katmaya ihtiyaç duyduğu ölçüde
bunlar “yaşamdaki gerekliliklerin ve kolaylıkların” üretimine yö-
nelik yeteneklerdir ve bu yaşamsal konforların mümkün olduğu
kadar büyük bir kısmını koruma eğilimleridir.

81 *Wealth of Nations*, Book I, chap. v. Serbest ticaret savunmasına da bkz.
Book IV. Chap ii.: “Ancak her toplumun yıllık geliri endüstrisinin bütün
bir yıllık üretiminin mübadele edilebilir değerine tam olarak eşittir, ya da,
daha ziyade, bu mübadele edilebilir değerle tam olarak aynı şeydir.”

82 “Farklı insanlardaki doğal yeteneklerin farklılıkları, gerçekte, sandığımız-
dan çok daha azdır.” *Wealth of Nations*, Book I, Chap. ii.

Adam Smith'in normal insan doğasını kavrayışı – yani, iktisat teorisini tartışan sürece nedensel olarak dâhil olan insan faktörü– bütünüyle şu noktaya varır: İnsanlar, yaşamın maddi araçlarından bireysel kazanç elde etmek amacıyla, güçlerini ve vasıflarını mekanik bir üretim sürecinde, maddi ferasetlerini ise rekabetçi bir bölüşüm sürecinde kullanırlar. Bu maddi araçlar insanların tüketime yönelik doğal ihtiyaçlarını tatmin etmek için aranan araçlardır. Adam Smith'in belirttiği gibi, refah mücadelesi bağlamında insanın sarf ettiği çabanın içine diğer birçok şeyin girdiği doğrudur; ancak bu tüketim, meşru teşvik yelpazesini ve olayların doğal seyri üzerine eğilen bir teoriyi kapsar ki bu teori kapsamında, meşru bir biçimde doğal seyir haline gelmeyen şeylerin tesadüfi olarak ele alınması gerekir. Aslında, bu kuraldan kayda değer miktarda “fiili” ve son derece az “reel” sapmalar vardır. Bunlar suni ve asılsız sapmalardır ve daha katı bir teorinin kapsamına da tam anlamıyla girmezler. Ve, insan doğası göze batacak derecede tek biçimli olduğu için, Adam Smith'in düşüncesinde, tüketim başlığı altındaki bütün bir fenomenler yelpazesinin sadece tesadüfi olarak göz önüne alınması gerektiği sonucuyla birlikte, hem ortaya konan çabalara hem de başarıyla yaratılan tüketime yönelik etkiye nicel olarak yer verilebilir ve bunlar cebirsel olarak ele alınabilir; ve üretim ve bölüşüm teorisi, malların ya da değerlerin son sahiplerinin elinden yok olup gidineye dek izleri sürüldüğünde tamamlanmış olur. Tüketime üretim ve bölüşüm üzerindeki istemsiz etkisi, her durumda, yalnızca nicelikselidir.

Adam Smith'in doğal seyir içerisindeki prosedürün normal teleolojik düzenine ilişkin ön-kabulü, bundan dolayı, teorinin, iktisadi sürecin normal bir tertibini inşa etmek için ilgilendiği niteliklerini etkilemekle kalmaz. Sürece ilştirilmiş başlıca nedensel faktörü normalleştirmek, nedenden sonuca tüm argümanlarını etkiler⁸³. Bu son niteliği önemli yapan şey vârislerinin

83 Böyle bir felsefi inançla, Adam Smith, deneyim dünyasına adım atar ve ilkelerin doğruluğu ortaya çıkar. Smith'in teorisi, ilkeleri gerçeğe (ya da

bu normalleştirmeyi daha öteye taşımaları ve Adam Smith'in lafi geldiğinde önem verdiği hafifletici istisnalara daha az başvurarak kullanmaları gerçeğidir.

İnsan doğasının daha ileri düzeyde ve daha tutarlı biçimde normalleştirilmesinin –ki Adam Smith'in vârislerinin bizlere “iktisadi insan” olarak sundukları şey de budur- sebebi, büyük ölçüde, yaklaşık olarak yüzyıl dönümünde etkili olan ve eksiksiz biçimini alan faydacı felsefede yatar. Normalleştirme çalışmasına itibarın bir bölümü, faydacı bakışla aynı zamanda ve oldukça yakın bir ilişki içerisinde yaygınlaşan “kapitalist” endüstri tarafından zanaatin azledilmesinden de kaynaklanır.

Adam Smith döneminden sonra iktisat, kutsal şeylere karşı saygısız olanların eline düşmüştür. Tüm büyük iktisatçılar içerisinde, iktisat biliminin öncülleriyle doğrudan ilgili metafiziksel konu başlıkları açısından Adam Smith'e en yakın noktada duran Malthus dışındaki yeni nesil iktisatçılar, ne konularına kutsal bir biçimde inşa edilmiş düzen açısından yaklaşır; ne de insanın çıkarlarını, işine gözlerinde tanrı korkusuyla giden iktisatçıdaki uysallığın nazik iyimser ruhuyla tartışırlar. Malthus bile doğanın kutsal olarak tasdik edilmiş düzenine başvuruda bir nebze tedbirli ve ölçülüdür. Ancak Malthus, Adam Smith'in en gerçek takipçisi olarak dikkate alınabilse de, Adam Smith dönemi sonrasının bilim sözcülerinin dindar olmayan faydacılar haline gelmesi iktisat teorisinin sonraki seyri için önemlidir.

Doktrinin detayları bakımından da, politikaya ilişkin sorunlar konusuna kadar varan somut sonuçlar bakımından da, Adam Smith'le faydacılar arasında pek fark yoktur. Bu başlıklar konusunda, özellikle de iktisat çalışması söz konusu olduğunda, Adam Smith pekâlâ bir ılımlı faydacı olarak sınıflandırılabilir.

fili olanla) çok yakın hale getirilmesinden dolayı çekicidir. Zaman zaman, bu bağlantı sonucunda ilkelerin sivri tarafları törpülenir, böylece [ilkelerin] keskin biçiminden kaçınılır. Yine de bu ilkeler, temel yol gösterici olarak kalırlar.“ Richard Zeyss, *Adam Smith und der Eigennutz* (Tübingen, 1889), s. 110.

Yine de Malthus faydacı havayı daha fazla solur –o kadar ki; doğrusu, faydacı olarak pek de seyrek anıldığı söylenemez. Bay Bonar⁸⁴ tarafından ikna edici biçimde öne sürülen bu bakış, kuşkusuz Malthus’un iktisat doktrinlerinin detaylı bir incelemesiyle teyit edilir. Onun insancıl yanlılığı bilimsel çalışması süresince açıkça ortadadır ve amaca uygunluk düşüncesi konusundaki zayıflığı yine bilimsel çalışmasının büyük kusurudur. Ancak, her şeye rağmen, Benthamizmin yükselişiyle birlikte klasik iktisadın başına gelen değişimin bir değerlendirmesinden, Adam Smith ile Bentham’ın takipçileri arasında bu konudaki mutabakatın, ve daha düşük bir kesinlikle olmak üzere bu takipçilerin Malthus ile arasındaki mutabakatın, ön-kabullerin özdeşliğinden ziyade sonuçların çakışması olduğunu kaydetmek gerekir.⁸⁵

Adam Smith’te iktisadi realitenin nihai zemini, tanrı tasarımı, teleolojik düzendir; ve onun faydacı genellemeleri, gerçek ve kendinden menkul meşruiyet zemini değil, iktisadi insanının hedonist karakterinde olduğu gibi, bu doğal düzenin yalnızca işlerlik yöntemleridir. Malthus’un metafiziğindeki gibi aldatmacaların birçoğu onun için de söylenebilir.⁸⁶ Burada yine hiçbir şekilde tam bir tutarlılık sunmamasına rağmen, faydacılarda bunun tersi geçerlidir. Asıl iktisadi zemin haz ve elemidir. Teleolojik düzen (hatta, kabul gördüğü yerde, tanrı tasarımı da) bunun işlerlik yöntemidir.

Faydacıların bu ön-kabullerinin sahip olduğu daha ileri düzeydeki psikolojik ve etik çıkarımlara burada yer vermeye gerek olmayabilir. Ve bu kadarı bile hiçbir gerçek farklılık belirtmeyen

84 Bkz. *Malthus and his Work*, özellikle Book III., *Philosophy and Political Economy* Book III. Malthus konusundaki bölüm, *Modern Philosophy: Utilitarian Economics*, Chap. i., “Malthus.”

85 Ricardo, Bentham’ın bir takipçisi olarak sınıflandırılmamasına rağmen, burada Benthamcı renkte bir faydacı olarak ele alınır. Ondaki hedonizm kendi döneminin ortak aklınca içerilen tamamıyla sorgusuz sualsiz kabullenilmiş metafiziktir ve Bentham’la olan esas örtüşmesi hedonist ön-kabulün zamanında ne kadar iyi yayılmış olduğunu göstermeye kadar gider.

86 Cf. Bonar, *Malthus and his Work*, ss. 323-336.

bir ayrımla, fazlasıyla büyük elemeleri göze almak gibi görünebilir. Ancak, siyasal iktisadın bu metafiziğini aklımızda tutarak yapacağımız bir klasik doktrinler okuması, yüzyılın ilk yıllarında, Adam Smith'i aykırı düşünceden kurtarmak amacıyla bir nebze kurnazca yorumlama ihtiyacı oluşuncaya dek, klasik çizgiyi takip eden sonraki iktisatçıların Adam Smith'in öğretilerinden nasıl ve büyük ölçüde niçin uzaklaştıklarını gözler önüne serecektir.

Bentham sonrası iktisat aslında bir değer teorisidir. Bu, doktrinler bütünüünün baskın niteliğidir; geri kalanı da ya bu merkezi unsurdan çıkar ya da bu merkezi unsura uyarlanır. Değer doktrini Adam Smith'te de çok büyük bir öneme sahiptir; ancak Adam Smith'in iktisadı, yaşamın maddi araçlarının üretimi ve bölüşümü teorisidir.⁸⁷ Adam Smith'te değer üretim açısından tartışılır. Faydacılarda ise üretim değer açısından tartışılır. Adam Smith değeri üretim sürecinin bir sonucu yapar; Faydacılar ise üretimi değer biçme sürecinin bir sonucu yapar.

Adam Smith'te hareket noktası "emeğin üretken gücü"dür.⁸⁸ Ricardo'da ise bu hareket noktası mülkiyetin bölüşümüyle ilişkili bir maddi sorundur;⁸⁹ ancak klasik yazarlar Adam Smith'in takipçileridir ve Adam Smith tarafından ulaşılan sonuçları daha ileri bir noktaya taşırlar ve düzeltirler, bundan dolayı, bakış açıları arasındaki farklılık, yeni ve düşmanca bir ayrılıştan değil, Adam Smith'ten uzaklaşmalarında ve farklı konuları vurgulamalarında ortaya çıkar.

87 Adam Smith'in çalışması "Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri"ne ilişkin bir incelemedir.

88 "Her ulusun yıllık emeği, bu ulusun yıllık olarak tükettiği yaşamın tüm gereksinimlerini tedarik eden ve her zaman ya bu emeğin üretimine ya da bu üretimle diğer uluslardan satın alınanlara bağlı olan kaynaktır." *Wealth of Nations*, "Introduction and Plan", açılış paragrafı.

89 "Yeryüzündeki üretim – tümü emek, makineler ve sermayenin birlikte kullanımıyla yeryüzünün yüzeyinden türetilir –topluluk içerisindeki üç sınıf arasında bölüşülür... Bu bölüşümü düzenleyen yasaları belirlemek siyasal iktisadın başlıca konusudur." *Political Economy*, Preface.

Üretimden değer biçme yönüne doğru gerçekleşen ağırlık merkezindeki bu kaymanın sebebi, öncelikle, Bentham'ın ahlakın "ilkelerini" gözden geçirmesinde yatar. Bentham'ın felsefi konumu açıklamaya gerek duymayacak kadar açık bir fenomen değildir tabii ki, ayrıca Benthamizmin etkisi yalnızca Bentham'ın açık bir biçimde takipçisi olanlara dek uzanmakla kalmaz; çünkü Bentham bütün bir topluluğun düşünme biçimlerini etkileyen bir kültürel değişimin üst aklıdır. Bentham'ın çalışmasının en yakın anlamı, eğitilmiş topluluğun düşünme biçimlerini etkilemesi gibi, bilginin normalleşmesinde bir meşruiyet zemini ve bir kılavuz olarak, amaca ulaşmanın yerini hedonizmin (faydanın) almasıdır. Hedonizmin etkisinin en belirgin olduğu yer, determinizmi aşıl原因an ahlak üzerine spekülasyonlardır. Erikteki determinizmle arasındaki yakın bağlantı, hedonizmin iktisatta kullanımından neler beklenebileceğinin bir işaretidir. Her iki durumda da sonuç, insan eyleminin çevrenin nedensel güçleri bakımından çözümlenmesi; insanın, en iyi ihtimalle, bir değişim mekanizması olarak ele alınmasıdır ve bu mekanizmanın işleyişiyle, çevrenin etki bırakan güçlerince yaratılan duyumsal⁹⁰ etkiler, dayatılan değer biçme süreci tarafından, nicel bir uyumsuzluk olmaksızın, duruma göre, ahlaki ya da iktisadi davranışa dönüştürülürler. Erikte ve benzer biçimde iktisatta teorinin ana konusu davranışta –iktisadi davranış durumunda, en büyük kazancı ya da en düşük fedakârlığı kovalamanın sonucunda oluşan davranışta– kendisini gösteren bu değer biçme sürecidir.

Metafiziksel ve kozmolojik olarak düşünüldüğünde, hedonist etiğin ve iktisadın incelediği insan doğası, nedensel silsile içerisinde bir ara terimdir, bu nedensel silsilenin ilk ve son üyeleri ise duyumsal izlenimler ve davranış detaylarıdır. Bu ara terim, duyumsal itkiyi herhangi bir güç kaybı olmaksızın davranışa dönüştürür. İrkinin aktarıldığı değer biçme süreci amaç olarak ele alındığında, insan doğası tek biçimli olarak kabul edilebilir; ve, insan duyularını etkileyen maddi güçler ve sonuçta ortaya

90 sensuous.

çıkan faaliyetteki bunların muadilleri bakımından, değer biçme süreci teorisi nicel bir biçimde formüle edilebilir. İktisat dilinde değer teorisi, çabalama teşvikini ve elde edilmeleri için katlanılan harcamayı karşılayan tüketilebilir mallar bakımından ifade edilebilir. Bu ikisi arasında bir eşitlik olmalıdır; ancak, ele alınan terimler duyumsal terimler olduğundan, aralarında eşitlik bulunan büyüklükler, kinetik enerjiye ilişkin büyüklükler ya da hayatı güçlere ilişkin büyüklükler değil, hazza ilişkin (hedonist) büyüklüklerdir. Şu bir gerçektir ki; insan doğası insanın duyumsal etki yaratma kapasitesi konusunda aslında tek biçimli, pasif ve değiştirilemez olduğu için, bir yandan malların tüketimlerinde işlenen psikolojik etkiler, diğer yandan sonuçta oluşan kinetik ya da hayati güç harcamalarının işlenen psikolojik etkiler arasında gerçek bir eşitliğin mevcut olduğu farz edilebilir; ancak, ortalama olarak ve durumların genel gidişatında bu eşitliğin hüküm sürmesi yanlısı güçlü bir varsayım gerekmesine rağmen, bu tür bir eşitlik, nihayetinde, bir rastlantıdan kaynaklanır. Bununla birlikte, hedonizm, duyumsal neden-sonuç konusu dışında insanlar arasında tek biçimlilik koşulu öne sürmez.

Hedonizmin sunduğu değer teorisi, bu yüzden, konforsuzluk bakımından ifade edilen bir maliyet teorisidir. Değer biçme süreciyle ulaşılan hedonist dengeden dolayı kazançlar içerisinde yeri olan duyumsal realiteye ilişkin fedakârlık ya da harcama, güvenceye alınan duyumsal kazancın muadilidir. Malların değer ölçüsünün, katlanılan fedakârlık ya da konforsuzluk olmadığı, malların edinimiyle artan duyumsal kazanç olduğu şeklinde alternatif bir açıklama da yapılabilir; fakat bunun yalnızca alternatif bir açıklama olduğu ortadadır ve zamanın iktisadi yaşamında “fayda” bakımından değil de maliyet bakımından yapılan bir açıklamanın, kendini neden erken dönem klasik iktisatçılarına emanet etmesi gerektiğinin özel sebepleri vardır.

Faydacı değer doktriniyle erken dönem teorileri kıyaslandığında, durum bir bakıma şöyledir: Fizyokratlar ve Adam Smith değeri, kendisini değerli eşyada gerçekleyen üretken gücün bir

ölçüsü olarak tasarlar. Fizyokratlarda bu üretken güç Doğa'nın (fizyolojik bir terime başvurmak gerekirse) "anabolizması" olur: Adam Smith'te ise üretken güç, başlıca olarak, bu gücü ele geçiren durumda olan materyallerin hizmete elverişliliğini yükseltmeye yönlendirilen insan emeğidir. Her iki durumda da üretim, değerin nedenidir. Bentham sonrası iktisat, değeri, değerli malların tedarikinde sarf edilen çabanın usandırıcılık ölçüsü, ya da bu usandırıcılıkla ölçülen bir şey olarak görür. Bay E. C. K. Gonner'ın hayranlık uyandıracak biçimde dikkat çektiği gibi,⁹¹ Ricardo –ve genel olarak klasik iktisat çatısı altındaki benzerleri– maliyeti, değerin nedeni değil dayanağı yapar. Değeri maliyete dayandırmak bir değer biçme yoluyla meydana gelir. Adam Smith'in teorik açıklamasını, Bay Gonner'ın Ricardo okuması kadar iyi niyetle okuyacak olan hiç kimse Adam Smith örneğinde tersinin geçerli olduğunu fark etmekte güçlük çekmeyecektir. Ancak maliyetin değerle nedensel ilişkisi Adam Smith'in doktrininde yalnızca "doğal" ya da "reel" değer konusunda geçerlidir. Piyasa fiyatı konusunda, Adam Smith'in teorisi Ricardo'nun bu başlıktaki teorisinden çok farklılaşmaz. Adam Smith piyasa fiyatının ayarlandığı ve yatırımın seyrinin yönlendirildiği değer biçme sürecini görmezden gelmez, ve bu sürece ilişkin tartışmasını her hedonistin kabul etmesi gereken terimlerle yürütür.

Faydacı etiğin ve bağlantılı olduğu çağrışımıcı⁹² psikolojinin kabulüyle birlikte iktisada dâhil olan bakış açısındaki kayma, peşin hükümlü bir amaç için hizmete elverişlilik zeminiyle karşılaştırıldığında, büyük ölçüde nedensel silsile zeminine doğru bir kaymadır. Daha önce belirtilen ana olgu da bunun bir göstergesidir -faydacı iktisatçıların teorilerinin merkezine, topluluğun maddi refahına endüstrinin olanak sağlayabilirliğini değil mübadele değerini. Hedonist mübadele değeri, değer biçilen öğelerin idrak edilmiş haz verme kapasitelerince dayatılan bir değer

91 Ricardo'nun *Political Economy*'sine ilişkin onun baskısındaki tanıtım yazısında, bkz. *örneğin*, paragraf 9 ve 24.

92 associationist.

biçme sürecinin sonucudur. Ve, mübadele değerinin sunduğu bakış açısıyla ulaşılan faydacı üretim teorilerinde, argümanın hedefi refaha olanak sağlanabilmesi değildir. Argümanın hedefi, daha ziyade, üretken girişimin, birbirine bağlı eyleyenlerin bireysel varlıkları üzerindeki ya da endüstriyel topluluk içerisinde yer alan çeşitli ve birbirinden ayırt edilebilir faydalanıcılar sınıflarının varlıkları üzerindeki etkisidir; çünkü mübadele değerlerinin kolektif yaşam üzerindeki doğrudan etkisi, bunların bölüşüm üzerindeki etkisidir. Değer bir bölüşüm kategorisidir. Bay Cannan'ın tartışmasında⁹³ düzgün bir biçimde gösterildiği gibi sonuç, klasik iktisatçılar tarafından önerilen üretim teorilerinin büsbütün kısıtlı olması ve bölüşüm konusundaki doktrinlerinin sabit bir niyetle tatbik edilmesidir. Aynı olguların çarpıcı bir ispatı Profesör Bücher⁹⁴ tarafından yapılır; ve Torrens'in, büyük ölçüde değer ve bölüşüm tartışmalarıyla ilgili olan *Essay on the Production of Wealth*'ı da örnek gösterilebilir. Klasik üretim teorileri "servet" üretimi teorileridir ve klasik kullanımıyla "servet" mübadele değerine sahip olan maddi şeylerden oluşur. Klasik iktisat modası süresince "servet"i tanımlayan kabul görmüş karakteristik özellik sahiplik yükümlülüğü olmuştur. Ne Adam Smith'te ne de Fizyokratlarda bu sahiplik yükümlülüğüne çok fazla anlam verilmiştir, ne de bu bilimin ana konusuna nihai göstergesi olarak kabul görür.

Hedonist ön-kabullerinin gerektireceği gibi, öyleyse, klasik iktisatçılar yaşamın maddi yanını ayrıntılı incelerler, ve tartışma konusunu çoğunlukla şekillendiren şey de, her bir veri fenomenin ya da kurumun maddi var oluşudur. Tartışmanın merkezinde yer alan nedensel silsile bir maddi değer biçme sürecidir. Bölüşüm, sahiplik, kazanç, yatırım, mübadele üzerinde işlerlik kazanır.⁹⁵ Böylelikle üretim konusundaki doktrinler, daha az de-

93 *Theories of Production and Distribution*, 1776-1848.

94 *Entstehung der Volkswirtschaft* (2. Ed.). Cf. Özellikle Chap. ii., iii., vi. ve vii.

95 "Topluluk içerisindeki sınıfların alışkanlıklarını ve karakterini değiştirmede endüstriyel kurumların etkilerini göz önünde bulunduran tüm soruları bir

recede de olsa Adam Smith'te, ve hatta Fizyokratlarda bile görüldüğü üzere –ki bu erken dönem iktisatçılar, üretimin karakteristik özelliği olarak genelleyici hizmete elverişlilik kavramıyla temaslarını, şayet kopardılarsa, çok az koparmalarına rağmen– maddi bir görünüşe bürünürler. Verimliliği ve hizmete elverişliliği iktisadi yaşamın gerçek nitelikleri haline getirmiş olan ve Adam Smith'ten türeyen gelenek, bu geleneğin işaret ettiği araştırma çizgisini takip ederken farklı konular vurgulansa da, Adam Smith'in vârislerince bir kenara konmamıştır. Klasik iktisatta üretime ve kazanç ilişkin fikirlerin çoğunlukla farkına varılmaz, ve bir üretim teorisi olarak kabul edilen şeylerin birçoğu, yatırım ve kazanç fenomenleriyle uğraşmakla meşguldür. Torrens'in *Essay'ı*, hiçbir aşırılık taşımasa da, tipik bir örnektir.

Bu, olması gerektiği gibidir; tutarlı hedonist için endüstriyel süreçle ilişkili yegâne harekete geçirme kuvveti, sadece, kendini ön planda tutan maddi kazanç güdüsüdür ve endüstriyel faaliyet, katlanılan harcama ya da konforsuzluk ile peşine düşülen maddi kazanç arasında sadece bir ara terimdir. Gerek amaç ve sonucun birey için (komşularına kıyasla ya da onlar pahasına) bir haksız kazanç olması, gerekse topyekûn olarak insan yaşamının kolaylaşması, insanların çalışmalarını ve çabalarını yönlendiren teşvikler yelpazesine ilişkin herhangi bir tartışmadaki tali bir sorundur. Veri faaliyet çizgisinin topluluğun yaşamsal amaçları için ya da kişinin komşuları için hizmete elverişliliği, “bu akdin esasına ilişkin değildir.” Veri birey pazarlık yoluyla kazanç sağlama peşine düştüğünde, hizmete elverişliliğin bu nitelikleri, söz konusu bireyin önermek durumunda olduğu şeyin satılabilirliğini etkilemek suretiyle hesaba katılır.⁹⁶

kenara koysak bile, ... ayrı bir bilim oluşturmak için yeterli biçimde halen devam ettiğini iktisadın başlıca terimlerinin salt dökümü – servet, değer, mübadele, kredi, para, sermaye ve meta – göstermeye yetecektir.” Shirres, *Analysis of the Ideas of Economics* (Londra, 1893), ss. 8-9.

96 “Eğer bir meta hiçbir şekilde kullanışlı değilse, ... mübadele edilebilir değerden mahrum olacaktır; ... (ancak), faydaya sahip olmakla metalar mübadele edilebilir değerlerini iki kaynaktan türetirler.” vb. Ricardo, *Political*

Hedonist teoride iktisadi yaşamın gerçek amacı bireysel kazançtır; ve bu amaçla üretim ve kazanç bütünü çakışık değilse de özdeş olarak ele alınabilir. Dahası, faydacı felsefede toplum, bireylerin cebirsel toplamıdır; ve toplumun çıkarı bireylerin çıkarları toplamıdır. Kesin olarak geçerli olsa da olmasa da, bunu, bireysel kazançlar toplamının toplumun kazancı olduğu ve bireyin edinim yoluyla kendi çıkarına hizmet ederken toplumun kolektif çıkarına da hizmet ettiği biçimindeki kolay bir sonuç takip eder. Verimlilik ya da hizmete elverişlilik, bundan dolayı, her bir uğraşın ya da girişimin maddi kazanç peşinde olduğunun farz edilmesinden ileri gelir; ve böylece, endüstriyle ilişkili sınıfların ya da kişilerin payının hizmet ve tüketilebilir mallar çıktısına yaptıkları üretken katkıyla çakıştığı yönündeki Adam Smith'in kadim sonucuna, dolambaçlı bir yoldan geri döneriz.

Klasik iktisat doktrini içerisinde hedonist normun çalışması-na ilişkin yerinde bir örnek denetim ücretleri⁹⁷ teorisidir –Adam Smith'te öne sürülenden çok fazlası olmayan ancak klasik doktrinler bütünü daha eksiksiz bir gelişmeye ulaşınca dikkatleri daha çok üzerine çeken bir bölüşüm unsuru. “Denetim ücretleri” maddi yönetimden kaynaklanan kazançlardır. Bunlar –mekanik sürecin idarecisine ya da dükkânın ustabaşına giden kazançlar değil– “işletmenin” idarecisinin payına düşen kazançlardır. Sözü edilen diğerlerinin kazançları basitçe ücrettir. Daha erken dönem yazarlarında bu ayrım çok net değildir, ancak teorisinin daha eksiksiz bir gelişmesinde buna yeterince açık biçimde yer verilir.

Müteşebbisin işi yatırım yönetimidir. Bu tamamıyla maddi nitelikte bir iştir ve bu işin en kestirme amacı “kişisel çıkardır”⁹⁸. Eğer hizmete elverişliliğin bir iyileştirmesine ya da yükseltilmiş bir toplulaştırılmış tüketilebilir mallar çıktısına dolaylı yoldan ön ayak olursa, bu, yatırımcı kazancının bağlı olduğu yükselti-

Economy, Chap i, seet. 1.

97 wages of superintendence.

98 the main chance.

miş satılabilirliğe özgü şans eseri gerçekleşen bir durum olur. Fakat klasik doktrin açıkça der ki; denetim ücretleri üstün verimliliğin payıdır,⁹⁹ ve klasik üretim teorisi, büyük ölçüde, üretim ve maddi kazanç özdeşliğinden şüphe götürmez biçimde emin olunan bir yatırım doktrininin bir parçasıdır.

Üretim sürecindeki merkezi ve gerçek olgu olarak endüstri yerine yatırımın ikamesi basitçe hedonizmin kabulünden kaynaklanmaz, daha ziyade, sermaye yatırımının ve bu yatırımın kazanç sağlamaya yönelik yönetiminin en açık niteliği olduğu iktisadi bir durum ile hedonizmin birleşmesinden kaynaklanır. Zamanında iktisadi olguların ortak akıl ile kavranışını şekillendirmiş olan şey, maddi girişim ve piyasa fenomeninin, hem baskın hem de tınıyı belirleyen olgular olduğu kapitalist sistemdi. Ancak bu iktisadi durum iktisattaki hedonizm modasının da başlıca zeminiydi; böylece, hedonist iktisat insan doğasının piyasa alanı bakımından bir yorumu olarak ele alınabilirdi. İş adamının kazanç kovalamacasında güdülerini uyarlamasını gerektiren piyasa ve “iş dünyası” o güne dek, iş olaylarının seyrinin herhangi bir kişinin kontrolünün ötesinde olduğu çok geniş boyutlara ulaştı; ve aynı zamanda, sonradan hâkim konuma gelen ve piyasayı kendisine mecbur bırakan, yatırıma dönüştürülmüş servetin bu geniş kapsamlı örgütlenmeleri o zamanlar ön planda değildi. Piyasa olayları, herhangi birinin uygun olup olmamasıyla izi sürülebilir bir ilişkisi olmadan ya da buna riayet etmeden ve gizli bir amaca yönelik izi sürülebilir bir yönlendirme olmaksızın, tutkusuz seyrinde ilerledi. Bu maddi dünyada insanın rolü, duruma şevkle karşılık vermek ve elindeki alınıp satılabilir menkul kıymetleri, sonuçta parasal bir şeyler kazanabilmek amacıyla, değişen talebe göre uyarlamaktı. Bu trafik içerisinde kazandı-
ğ

99 Cf., örneğin, Senior, *Political Economy* (Londra, 1872), özellikle pp. 88-89 ve 130-135. Burada denetim ücretleri biraz tereddütle, kârlar altında sınıflandırılır; ve bunun üzerine denetim işi, doğrudan ya da hafif tertip, bir “kaçınma” tatbiki ve bir üretken iş olarak düşünülür. Simsar uygun bir örnektir. Denetim ücretlerine benzer bakış da, klasik çizginin sonraki bir neslinden ziyade teorinin bir ögesidir.

nı, iş ilişkisi içerisinde olduğu kişiler -malların ederinden fazlasını ödemek durumunda kalmadıkları için- bir kayba uğramadan, kazandı. Bir insanın kazancının diğer bir insanın kaybı olması gerekmez; ve böyle bir kayıp yoksa, bu durumda, kazanç topluluğun net kazancıdır.

Hedonist ön-kabulün çarpıcı yan etkileri içinde, ve maddi kazanç bakımından hedonist ön-kabulün işlerliği içinde, yatırım olarak sermaye ile endüstriyel tertibat olarak sermaye arasında ayırım yapmak klasik hatadır. Bu da, tabii ki, daha önce sözü edilen noktayla yakından ilintilidir. Endüstri tertibatı malların üretimini daha ileriye taşır, bundan dolayı sermaye (yatırıma dönüştürülmüş servet) üretkendir; ve bu sermayenin ortalama pay oranı üretkenlik derecesini işaret eder.¹⁰⁰ Yatırıma dönüştürülmüş servetin araçları tarafından güvenceye alınan maddi kazancı kısıtlayan en açık olgu yatırıma dönüştürülmüş tutardır. Bundan dolayı, sermaye endüstrinin üretkenliğini kısıtlar; ve maddi refahta bir yükseliş için başlıca ve zorunlu koşul yatırıma dönüştürülmüş servet birikimidir. Endüstriyel ilerlemenin koşullarını tartışırken, “son teknolojinin değişmeksizin kaldığını” varsaymanın alışlagelmiş bir şey olması, tüm amaçlar için, ancak kâr yüzdesi doktrininin tüm amaçları için, ana olgunun dışlanmasıdır. Dahası, yatırımlar bir girişimden diğerine devredilebilirler. Bundan dolayı, ve bu derecede, üretim araçları taşınabilirler.

Büyük faydacı yazarların ellerinde siyaset, şeyler mülkiyetten etkilendiği için maddi anlamda ele alınarak, bir servet bilimi haline gelir. İktisadi yaşamda şeylerin seyrine bir maddi olaylar silsilesi olarak yaklaşılar ve iktisat teorisi, kargaşa ve geciktirme olmaksızın, maddi büyüklüklerdeki mübadelenin yer aldığı bu eksiksiz durumda ne olması gerektiğinin bir teorisi haline gelir. Bu eksiksiz durumda maddi güdü kusursuz iş çıkarır ve

100 Cf. Böhm-Bawerk, *Capital and Interest* Book II. ve IV., bunun yanı sıra Book I'in Introduction ve Chap. iv. ve v. Böhm-Bawerk'in tartışması mevcut noktayla, kullanılan terimlerin benzerliğinin önerecek olduklarına nazaran daha az ilgilidir.

en az derecede fedakârlıkla art niyetsiz, tekdüze, sadık biçimde en büyük kazanç arayışındaki iktisadi insanın tüm eylemlerine kılavuzluk eder. Tabii ki, namuslu “iktisadi insanıyla” birlikte bu tam rekabetçi sistem, bilimsel hayal gücünün bir marifetidir, ve amaçlanan olgusal gerçekliği yetkin bir şekilde ifade etmek değildir. Bu sistem soyut muhakeme amacına uygundur; ve açık biçimdeki yetkinliği, soyutlama devam ettiği sürece geçerli olan soyut ilkelere yani bilimin temel yasalarına kadar uzanır. Ancak, bu türden örneklerde olduğu gibi, belki fiili olarak değilse de reel olarak bir kere kabul görüp özümseince, inceleyicinin düşünme biçimlerinde etkili bir kurucu unsur olur ve onun olgulara ilişkin bilgisini şekillendirmeye kadar gider. Şeylerin “eğilimine” ilişkin çok sayıda iddiada örneklendirildiği gibi, bir gerçeklik payı ya da meşruiyet normu olarak hizmet etme noktasına varır; ve olguları bir miktar sınırlama kapsamı içerisine alır.

Senior’un “insanın doğal hali”¹⁰¹ olarak sözünü ettiği bu amaca göre, beşeri gelişim insan doğasının hedonist karakterdeki gücünün gerektirdiği biçimde işler; ve, bundan dolayı, olgunlaşmamış fiili durum, bu doğal hale yaklaşması bakımından ifade edilir. Söz konusu pür teori, Cairnes’in “hipotetik bilimi”, “servetin üretimi ve bölüşümü fenomenlerinin izlerini, insan doğası ilkelerindeki ve dış dünyanın –fiziksel, siyasi ve toplumsal– yasaları ve olaylarındaki nedenlerine kadar izini sürer.”¹⁰² Ancak, servetin üretimi ve bölüşümüne temas edinceye dek, insanların iktisadi davranışına amacını veren insan doğasının ilkeleri sadece basit ve sabit hedonist sebep-sonuç silsilesidir, basitlikte ve çabuklukta büyük kazanç elde edilerek insan doğası unsuru sorundan büsbütün çıkarılabilir. Sabit bir ara terim olması nedeniyle insan doğasının ve (pür teorinin ele aldığı doğal ya da eksiksiz maddi *rejim* altındaki benzer sabitler olmaları nedeniyle) duru-

101 *Political Economy*, s. 87.

102 *Character and Logical Method of Political Economy* (New York, 1875), s. 71. Cairnes klasisizmin zirvesinin mükemmel bir temsilcisi olmayabilir, buna karşın bilimi karakterize ettiği yerindedir.

mun tüm kurumsal niteliklerinin teoriden çıkarılmasıyla, servet fenomeni yasaları, arda kalan faktörler cinsinden formüle edilebilir. İnsanların üretim ve bölüşüm süreçlerinde kullandığı bu faktörler alınıp satılabilir; ve iktisat yasaları, bundan dolayı, servetin ve yatırımın çeşitli unsurları –kârlara, faize, ücretlere ilişkin olarak sermaye, emek, arazi arz ve talebi– arasında mevcut olan cebirsel ilişkilerin dışavurumu haline gelirler. Kredi ve nüfus türünden ögeler bile kişisel faktör olmaktan çıkarlar ve refahları hesaplanan insanlar başlığı altındaki değerlerin permütasyonu aracılığıyla etki ve tepki gösteren faktörler arasında dahil edilirler.

Özetleyecek olursak: Birincil olarak yaşamın maddi yanıyla yetinmek durumunda olan klasik iktisat bir değer biçme süreci teorisidir. Ancak elinde ve kendi yararına olacak biçimde değer biçmeye yer veren insan doğası maddi uyarıcılara karşı tepkilerinde basit ve sabit olduğundan ve insan doğasının maddi uyarıcılara karşı bu tepkisi dışında başka hiçbir niteliğinin iktisadi fenomende meşru bir biçimde mevcut olmamasından dolayı, meseleyle ilgilenen değer biçici gözden kaçırılmıştır ya da teoriden çıkarılmıştır; ve değer biçme süreci teorisi böylece değer biçilen olguların bir maddi etkileşimi teorisi haline gelmiştir. Bu, değer biçme unsurunun ihmal edildiği bir değer biçme teorisidir – yaşamın normal teçhizatı bakımından ifade edilmiş olan bir yaşam teorisi.

Doğal hakların ve doğa düzeninin kalıntılarının içerildiği klasik iktisadın birlikte yola koyulduğu ön-kabullerde on sekizinci yüzyıl süresince yolunu Britanya zemininde popüler moda haline getiren ve Britanyalıların –daha önceki bütün dönemlerden daha güçlü bir– basmakalıp söz söyleme düşkünlüğüyle yansız bir tınıya indirgenen alışılmışın dışında bir mekanik doğal teoloji aşılanır. Basmakalıp sözlere karşı bu büyüyen düşkünlüğün, şeylerin nedensel açıdan açıklamasının, sebebi kısmen mekanik süreçlere ve endüstrideki mekanik itici güce sığınmadaki artışta, kısmen aristokrasi ve ruhbanlıktaki (sonuç olarak) devam eden

azalışta ve kısmen de nüfus yoğunluğunun büyümesinde ve sonuç olarak ticaret ve işletmenin daha ileri derecede uzmanlaşmasında ve daha geniş örgütlenmesinde yatar. Doğal bilimlerin disiplininin, büyük ölçüde mekanik endüstriye özgü biçimde yayılması aynı doğrultuda önem arz eder; ve modern kültürdeki daha müphem faktörler onların payına sahip olmuş olabilirler.

Animistik ön-kabul kaybedilmedi, ancak tınısını kaybetti; ve, beyandan da anlaşıldığı kadarıyla, kısmen geçerliliğini kaybetti. Bu ön-kabul, başlıca olarak, klasik yazarların, alışkanlıklarının ve mizaçlarının onları doğru ve iyi olarak kabul etmeye sürüklediği her olası sonucu, gerçekleşmesi kesin olarak kabul etmeye üstü kapalı biçimde hazır olmalarında göze çarpar. Dolayısıyla, klasik iktisatçıların bir çıkarlar uyumu doktrinine gözle görülür biçimde eğilimli, ve bu doktrinin genellemelerini, “doğanın hükümlerince insanların sevk edildiği”¹⁰³ eksiksiz *Geldwirtschaft*’ın ideal gereksinimlerine göre ne olması gerektiği üzerinden ifade etmeye bir nebze tedbirsiz biçimde hazır olmalarında da. Hedonist ön-kabullerinden, maddi kültürün yollarına alışmalarından ve doğanın kılavuzluğundaki üstü kapalı animistik inançlarından dolayı klasik iktisatçılar, şeylerin doğasında, bütün şeylerin meylettiği noksanları gidermenin yolunun sürtüşmesiz ve iyilikçi bir rekabet sistemi olduğunu biliyorlardı. Haliyle bu rekabetçi ideal, standardı sağlar ve mutlak iktisadi gerçeğin normallğine ve bu idealin gereksinimlerine uygunluk da, mutlak iktisadi gerçeği sınırlar. Böylece kazanılan görüş açısı klasik yazarlara olguları gözlemlerken ve kavırken dikkat edecekleri noktalar konusunda seçici biçimde kılavuzluk eder, ve bu yazarlar en olasılık dışı yerlerde normalin uyumu ve normale yaklaşmanın kanıtını görme noktasına gelirler. Gözlemleri büyük ölçüde, çoğunlukla olduğu gibi, yorumlayıcıdır. Bu açıdan klasik iktisatçılara özgü olan şey yorumlama işindeki prosedüre ilişkin kendilerine özel normlarıdır. Ve, mutlak iktisadi normallik görüş açısına varmış olmaktan dolayı “tümdengelim” okulu haline geldiler, sözde, ne-

103 Senior, *Political Economy*, s. 87.

densel iktisadi fenomenler silsilesinin bir incelemesiyle oldukça tutarlı biçimde kullanılmalarına rağmen.

Gözlemlenen olguların genellenmesi, onların normalleştirilmesi, fenomenlerin mutlak iktisadi realiteyi hayata geçirmenin yolunu tutan olağan eğilimle çakışması ya da bu eğilimden uzaklaşması bakımından bir ifadesi haline gelir. İktisadi meşruiyetin bu mutlak ya da gerçekleşmesi kesin zemini gözlemlenen fenomenlerin birbirine bağlı fenomenler olarak düşünüldüğü nedensel silsilenin ötesine geçer. Bu zemin, nedensel ilişkinin somut bir örnekle izlenebildiği türden herhangi bir yoldan, sebep ya da sonuç olarak değil, bizzat somut olgularla ilişkilidir. Açıkça klasik iktisatçının kullandığı “zihinsel” verilerle de “fiziksel” verilerle de nedensel olarak yapacak az şeyi vardır. Tartışılan süreçle ilişkisi tepeden inme –yani törenselsel– bir meşrulaştırma ilişkisidir. Bu zeminin yardımıyla ve kılavuzluğunda kazanılan bilgi bütünü, bundan dolayı, bir taksonomik bilimdir.

Bu yüzden, son bir örnekleme yoluyla, paranın, örneğin, meşru iktisadi eğilim bakımından normalleştirildiğine dikkat çekilebilir. Para bir değer ölçüsü ve bir mübadele aracı haline gelir. Adam Smith’in daha önceki normalleştirilmesi altında olduğu gibi, birincil olarak tüketilebilir malların yayılması için büyük bir dolaşım dışı olmak yerine, birincil olarak maddi değişim enstrümanı haline gelmiştir. Maddi yaşamın diğer fenomenlerinden başlanarak, para yasalarının formüle edildiği terimler nesnel değerlerin yaşam öyküsünde (bu değerler “doğal” hâlin eksiksiz maddi durumu içerisinde yaşadıkça ve hareket ettikçe ve bir mevcudiyete sahip oldukça) paranın normal fonksiyonunun işareti olan terimlerdir. Efsane-anlatıcı oluşumları, yani miktar teorisini ve ücret-fonunu da benzer bir normalleştirme çalışmasına borçluyuz.

İKTİSAT BİLİMİNİN ÖN-KABULLERİ^{104*} -III-

Buraya kadar ifade edilenlerden, daha önceki iktisatçıların ön-kabullerinden sonra meydana gelen değişikliklerin bir şekilde düzgün bir silsile izledikleri anlaşılmaktadır. Bu gelişmedeki başlıca uğraşın özelliği de, kabul görmüş kesinlik kaidelerinde yaşanan tedrici değişim olmuştur, ki iktisatçıların sonraki nesilleri teorik ürünlerini bu kaidelerle sunmuş, vardıkları neticeleri bu kaidelerle temellendirmekten memnuniyet duymuş ve vaka analizlerini veya fenomen tetkiklerini bu kaidelerin ötesine taşımamışlardır. İktisadi realitenin kuralları olarak nitelendirilebilecek şeyde de gayet kesintisiz bir gelişim silsilesi yaşanmıştır veya farklı bir şekilde ifade edecek olursak, iktisat biliminin amacı doğrultusunda olguların ele alınıp değerlendirildiği bakış açısında da bir presesyon meydana gelmiştir.

Zamanında yaygın bir şekilde kabul görmüş olan nosyonun, yani olaylar silsilesinde istikrarlı bir eğilim bulunduğu nosyonunun -ki bilimin vazifesi de bu eğilimi tespit edip kullanmaktır-, sağlam temellere dayanıp dayanmadığı belli değildir. Ancak bilgi kuralları silsilesinde öyle istikrarlı bir eğilim söz konusudur ki

104 The Quarterly Journal of Economics, February, 1900, Vol. 14, ss. 240-269.

* Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

bu eğilim, bilim insanlarının çalışmalarına yön gösterir ve yalnızca olayların geçmiş gidişatına bakarak yapılan bir genelleme değildir, bu eğilim aynı zamanda olayların doğasında vardır; zira bilgi kurallarının kaynağı düşünce alışkanlıklarıdır ve ne alışkanlıklarımız geçmişle bağını koparır, ne de alışkanlıklarımızda ifadesini bulan kalıtsal yeteneklerimiz zamanla durduk yere değişime uğrar. Bu açıdan, örneğin hukuk ve kurumlar alanı için doğru olan şey, bilim için de aynı şekilde doğrudur. İnsanların, davranışlarına ve insan ilişkilerine yol göstermesi konusunda iyi ve nihai olarak kabul etmeyi öğrendikleri şey, doğru, kesin ve çürütülemez olarak kalmayı sürdürür, ta ki durumun değişmesinin getirmiş olduğu gereklilikler, geçmişin norm ve kurallarında bir değişimi zorunlu kılsın ve dolayısıyla insan davranışında, kısa bir süre için, neyin doğru olduğunu belirleyen düşünce alışkanlıklarında bir değişikliğe yol açana kadar. Dolayısıyla bilimdeki eski kesinlik kaidesi de, daha sonraki yaşamın değişen gerekleri, belli bir durumdaki bilgiye nüfuz etmesi gereken nihai, kendi kendini meşrulaştıran terimi –yani somut realiteyi- neyin inşa ettiği konusundaki kabul görmüş nosyonlarla bütünüyle uyum içinde olmayan düşünce alışkanlıklarını zorunlu kılsın, bilimsel hakikatin iyi ve geçerli bir testi olmayı sürdürür.

Bu nihai bilgi terimi veya kaidesi, daima metafiziksel bir yapıya sahiptir. Sorgusuz sualsiz kabul edilen ancak bilimin ilgilendiği her şeyin eleştirisine ve ispatına uygulanan bir tür önkabuldür. Bu terim, eleştiriye maruz kalır kalmaz, yerini yeni, az-buçuk değiştirilen bir formülasyona bırakır; zira bu terimin eleştiriye maruz kalması, değişikliğe uğramış bir düşünce alışkanlıkları kümesinde –ki bu kümeye, temel ilke işlevi görmesi amacıyla başvurulur- değişmeden kalmaya artık uygun olmadığı anlamına gelir. Diğer gelenekler gibi bu da doğal seleksiyona ve seçici adaptasyona tabidir. Bu nedenle, sivil haklar programının ve örf ve âdete dayanan hukukun temelini oluşturan metafizik gibi, bilimsel araştırma ve amacın temelini oluşturan metafizik de, tamamen olmasa da, yavaş yavaş değişikliğe uğrar. Hukuki

çerçevede, statünün, kastın ve teamülün artık alenen kullanışsız ve anlamsız olan ön-kabullerinin, bugün bile, olsa olsa değişikliğe uğraması ve demode hale gelmesi, fakat yine de görmezlikten gelinmemesi gibi –ki veraset olgularına, çıkar gruplarına, borçların zaman aşımına uğramasına, Devlet’in bireyleri belli bir politikayı desteklemesi için baskı yapma yetkisine tanıklık etmiştir-, bilimin mevcut nesli de, önceki klasik siyasal iktisadın bakış açısını tayin eden metafiziğin ansızın ve arkasında hiçbir iz bırakmadan yok olduğunu görmemiştir. Klasik doktrinlerin ve yöntemlerin mantıksızlığına itiraz etmeden duramayan iktisatçılar grubu için bile bu geçerlidir. Marshall’ın sözleriyle, “Bilimin gelişiminde, süreklilik gerçek anlamda hiçbir zaman ihlal edilmemiştir.”

Buna karşın, süreklilik ihlal edilmese de, bir değişim –hem de bazılarımızın memnuniyetle kabul ettiğinden daha geniş kapsamlı bir değişim- meydana gelmiştir; zira modern görüşlerini, büyük ustaların ikna edici sözleriyle yeniden yorumlamaktan kim memnuniyet duymaz ki?

Geçmişin kazanımlarını modern açıdan kullanmaya çalışmadan, modern gözle bakıldığında, siyasal iktisadın metafiziksel veya ön-kabulsel yapısı, bu yüzyılın ortalarındaki durumuyla, oldukça tuhaf görünebilir. Bilimin kaynaklandığı ve bu incelemenin de ilgilendiği iki temel hakikat kuralı bulunmaktadır: a) hedonist-çağrışımçı psikoloji, ve b) topluluğun bireysel üyelerinin bilinçli amaçlarından ayrı olarak, olayların gidişatında düzeltici bir eğilim olduğu şeklindeki eleştirel olmayan kanaat. Düzeltici bir gelişim eğilimi olduğuna dair bu aksiyom, iktisadi topluluğun ya da ulusun organik veya organik-benzeri (fizyolojik)¹⁰⁵ yaşam sürecindeki bir inanışa dönüşmüştür; ve bu inanış, ulusların ya da toplulukların tarihlerinde kendi kendini gerçekleştiren yükselme, olgunluk ve gerileme döngüleri olduğuna dair zorlama bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.

105 Örneğin Roscher, Comte, erken dönem sosyalistler, J. S. Mill ve daha sonrasında da Spencer, Schaeffle, Wagner.

Temel ilkelere ilişkin bu taslakta, amacımız doğrultusunda ihmal edilebilecek şeyleri bir yana bırakacak olursak, şu yapı ortaya çıkacaktır. a) Hedonist veya çağrışımçı psikoloji sebebiyle, tüm spiritüel süreklilikler ve birbirini izleyen her türlü teleolojik eğilim, bireysel davranış konusunda bir yere kadar zımni bir şekilde inkâr edilir, ki çağrışımçı psikoloji ve bu psikoloji üzerine inşa edilen bilimler, teleolojik eğilimlerde ısrar etmekte ve her yerde bu tür bir teleolojik eğilim bulmaktadır. b) İnsani-olmayan silsileler veya kolektif yaşamın olay silsileleri konusunda da bu tür spiritüel veya yarı-spiritüel süreklilik ve teleolojik eğilim olduğu sorgusuz sualsiz kabul edilir, ki modern bilimlerin bunun katıyen fark edilebilir türde olmadığını ya da, fark edilebilse de, bunun kabul edilmesinin, bilimin amaçları söz konusu olduğu müddetçe, konuyla alakasız olduğunu ileri sürer.

Burada makul bir şekilde ana hatları çizilen bu konum, Mill ve Cairnes ve aynı zamanda Jevons için bir başlangıç noktası teşkil eden klasik siyasal iktisadın genel metafiziksel kaidelerini oluşturur. Ve bu bağlamda Mill ve Cairnes için söylenenler, geçerliliği zamanla azalsa da, bilimin sonraki güzergâhı için de doğru olacaktır.

Bu yüzyılın ortalarından beri, bilimin psikolojik öncülleri artık Bentham ve James Mill'in zamanındaki kadar düzenli ve özlü değildir. Örneğin Bentham'ın safça nicel hedonizmi, J. S. Mill'in ellerinde sofistike bir hedonizme dönüşmüştür ki bu hedonizm anlayışı, davranış güdüsü sağlayan farklı haz türleri arasında sözde niteliksel bir farklılık bulunmasına çok önem verir. Hedonist dogmanın bu revizyonu da, tabii ki, katı hedonist kaideden kopuş anlamına gelir. Değişimin yaşandığı tarihten ziyade değişimin içeriğiyle daha yakından ilintili olan bu gelişmeye paralel olarak, kabul görmüş çağrışımçı psikolojide de eş zamanlı bir ilerleme meydana gelmiştir –en azından, ilerleme olarak kabul edilir ve bu sayede, fikirler arasındaki bağlantının bir gerekçesi olan “birleşme”yi tamamlamak amacıyla “benzerlik” kurulur. Bu değişim J. S. Mill'in ve Bain'in çalışmalarında net bir şekilde

göze çarpar. Teorinin bu yeni ögesinin çağrışımçı meşruiyetinin korunması için sergilenen her türlü yaratıcılığa rağmen, bu değişim, aleni bir yenilik ve eski bakış açısından bir kopuş olarak kalır. Bu durum gelişmiş hedonizm için olduğu kadar, süreci artık yorumlayamayan yeni çağrışım teorisi için de doğrudur ki bu teori, süreci tamamen mekanik bir süreç, şeylerin basitçe birbirine bağlanması şeklinde ele alır. İzlenimlerin benzerliği, çağrışımın gerçekleştiği zihnin izlenimleri kıyasladığını ima eder ve dolayısıyla algılayan öznenin bir bakıma yorumlayıcı bir iş yaptığına işaret eder. Dolayısıyla, algılayan, algı işiyle uğraşan bir eyleyen olarak yorumlanmalıdır; bu nedenle, bir bakış açısına ve algısal sürece hükmeden bir amaca sahip olmalıdır. Benzerliği algılamak için, sonuçla ilgilenmeli ve “dikkatini vermelidir”. Hedonist davranış teorisine niteliksel farkların dâhil edilmesi konusunda da benzer bir durum geçerlidir. Birinde idrak, diğerindeyse takdir yetkisi, artık, dış dünyanın unsurlarının dayattığı basit ve tekdüze permütasyonlar silsilesinin yegâne tescili olmaktan çıkar. Burada kastedilen şey, duruma göre, algılayan veya takdir yetkisine sahip eyleyen tarafında, sürecin spiritüel –yani aktif bir teleolojik süreklilik içerdiği.

Örneğin, Mill ve daha sonra da Cairnes, katı hedonist öncüllerden ayrılımları sayesinde, değeri belirleyen şeyin üretim maliyeti olduğu şeklindeki önceki doktrini geliştirebilmişlerdir. İş ve konut seçimlerinde insanları yönlendiren güdülerin insandan insana ve sınıftan sınıfa yalnızca derece bakımından değil, aynı zamanda tür olarak da farklılaştığı ve kalıtım ve alışkanlığın farklılaşan öncüllerinin, insanları yaşam tarzı seçimlerinde farklı şekillerde etkilediği düşünüldüğünden, insan seçimlerini sadece nicel maddi dürtüler belirleyemez. Farklı sınıfların veya topluluklar maddi dürtülere yanıt verme şevki farklılık gösterir; ve bu koşul geçerli olduğu kadarıyla, söz konusu sınıflar veya topluluklar birbiriyle rekabet halinde değildir. Birbiriyle rekabet halinde olmayan bu tür gruplar arasında, değerleri belirleyen norm, tam anlamıyla mutlak bir üretim maliyeti normu değildir, bu üretim

maliyeti normu yalnızca nispi olarak ele alınabilir. Bu nedenle, üretim maliyeti formülü, karşılıklı talep formülü halini alır. Üretim maliyeti doktrininin bu revizyonu ihtiyatlı bir şekilde genişletilir ve birbiriyle rekabet halinde olmayan grupların oluşumunun ve muhafazasının bel bağladığı maddi koşullara vurgu yapılır. Önceki öğretiyle tutarlılık, mümkün olduğunca dikkatli bir şekilde muhafaza edilir; buna karşın maddi olmayan faktörler, istemeyerek de olsa, teorinin bünyesine dâhil edilir. Dolayısıyla, yüksek ve düşük güdüler ve yüksek ve düşük hazlar olduğu -aynı zamanda güdüler de farklı derecelerde olduğu- için, bir kılavuz olmadığı takdirde, sırf nicel maddi bir dürtüye bile farklı yanıtlar verilebilir ve böylelikle son derece farklı sonuçlar doğabilir. Yüksek veya düşük güdülerin tetiklediği faaliyetlerin, iyiliksever bir amaca yönelen doğa yasalarının kontrolünde işleyen dürtünün mekanik etkisini yansıttığı artık düşünülmez, bu nedenle, normal maddi bir dürtünün tetiklediği bir faaliyet, topluluğa hizmet edebilir de etmeyebilir de. Bunun sonucunda *laissez faire*, toplumun sorunlarının mutlak çaresi olmaktan çıkar. İnsan çıkarlarının, hâlâ, normal olarak bir olduğu düşünülür; ancak bireysel davranış artık bu genel insan çıkarlarına hizmet etmeyebilir¹⁰⁶. Bu nedenle, sınıfsal veya bireysel çabayla topluluğun çıkarlarının bağdaşması için, maddi zorunlulukların katıksız etkisi dışındaki diğer saikler de gerekli olabilir. “İkincil öneme sahip öncüllerini ispat etmek” de *laissez faire* savunucularının görevi olur. Artık şu konu muğlak bir hal alır: “Kendi haline bırakılan

106 “İnsan çıkarlarının bir olduğu ifadesiyle, sınıf çıkarlarının bir olduğu ifadesini birbirine karıştırmayalım. İlk ifadenin ne kadar doğru olduğunu düşünüyorsam, ikinci ifadenin de o kadar yanlış olduğunu düşünüyorum... Ancak usamlamanın temel öncüllerini, yani insanın çıkarlarının temel olarak aynı olduğunu kabul edersek, ikincil öneme sahip öncüller ne olacaktır? –insanların, çıkarlarının diğer insanların çıkarlarıyla özdeş olmaları anlamında kendi çıkarlarını bildikleri ve bu çıkarları kendiliğinden takip ettikleri varsayımı ne olacaktır?” Cairnes, *Essays in Political Economy* (Londra, 1873), s. 245. Katı hedonizm savunucuları bu soruyu daima yanıtsız bırakmışlardır.

çıkarlar, uyumlu kombinasyonlara ve kamu yararının müterakki ağır basmasına meyillidir¹⁰⁷.”

Hedonist mekanikte ciddi değişikliklerin yapılmasıyla, doğal haklar ön-kabulü de zayıflamaya başlar. Olgusal gerçek ile hak artık aynı anlama gelmez, zira doğası gereği haklara sahip olduğu düşünülen birey, insan davranışında etkili olan doğal güçlerin kesişim alanından ibaret olmaktan çıkar. Doğal özgürlük mekaniği –bireysel seçimin açık alanında doğa yasalarının oynadıkları serbest hedonist oyunun bir gereği olarak, şeylerin varsayılan yapısının muhakkak doğru sonucu doğurması- hedonist psikolojidir; ve bu nedenle, ister bir öncül isterse bir dogma olan doğal haklar ve doğal özgürlük doktrininin geride kalmasıyla, dogmanın teorik olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirleyen bu davranış mekaniğinin geçerliğini yitirmesi aynı zamana denk gelir. Bu nedenle, hedonist inancın ve çağrışımçı psikolojinin çözülmesine tanıklık etmiş olan yarım asrın, aynı zamanda, bilimsel kuramlarda, hem doğal haklara, hem de doğal haklar dogmasının doğal bir sonucu olduğu iyi huylu doğa yasasına duyulan inancın yitip gitmesine de tanıklık etmiş olması tesadüf değildir.

Tabii ki burada niyetimiz, sonraki psikolojik görüş ve öncüllerin, önceki görüşlere nazaran davranışın çevreye daha az bağımlı olduğu imasını barındırdığını söylemek değildir. Bilakis bunun tersinin doğru olduğu kabul edilebilir. Sonraki düşüncenin, daima, fenomenlerin nedensel terimlerle detaylı analizine başvurması onun istilacı niteliğini oluşturur. Bu konudaki modern ifade “dürtülere yanıt vermek”tir; ancak bu yanıtın tahayyül şekli zamanla değişikliğe uğramıştır. Dürtülere verilen yanıtın, en azından büyük ölçüde, aslı ve nihayetinde boyutu etkide bulunan güçlere bağlıdır; ancak hem organizmanın yapısı, hem de etki anındaki tutumu, yanıtın şeklinin ve yönünün ne olacağını belirlemesinin yanı sıra, büyük ölçüde, dürtü işlevi görececek şeyi de belirler.

107 Bastiat, Cairnes'den alıntıdır, *Essays*, s. 319.

Hedonizmin metafiziksel psikolojisinin aksine, sonraki psikoloji biyolojiktir. Organizmayı nedensel bir boşluk olarak tahayyül etmez. “Refleks yayı”ndaki nedensel silsile kuşkusuz kesintisizdir; ancak bu süreklilik, önceden olduğu gibi, bir elektrik şokunu ileten spiritüel bir öz olarak tasarlanmaz: Organizmanın yaşamı üzerinden tasarlanır. Bu tür bir organizmanın uyarıcı altındaki tepkisi olarak ele alınan insan davranışı, yönelim cinsinden de ifade edilebilir ki bunun içine, kuşkusuz, etki ve tepki arasındaki birbirine yakından bağlı nedensel silsile de dâhildir, ancak diğer taraftan da organizmaya bir yaşam alışkanlığı kazandıran ve onun çevresini oluşturan güçlerle yüz yüze geldiğinde kendi kendini yönlendiren ve seçici bir dikkat de atfeder. Yönelimsel karmaşanın, çevresel güçlerin etkisi altında organizmanın yaşam alışkanlığını oluşturan bu seçici oyunu, takdir yetkisi olarak düşünülür.

Bu nedenle, önceki psikolojik doktrinlerin hedonist safhasına karşıt olarak konumlandırılması gerektiğine göre, yeni kavrayışın karakteristik özelliği, eyleyende seçici ve kendi kendini yönlendiren bir yaşam süreci bulunduğunu kabul etmesidir. Hedonizm, bir eylemin (olası) sonucunda ortaya çıkan davranışın nedensel belirleyicisini araştırırken, sonraki kavrayış ise bu belirleyiciyi, insanı faal bir eyleyen, diğer bir ifadeyle bir kişilik olarak tayin eden eğilimler karmaşasında arar. İnsan davranışının nasıl olması gerektiğini nihai olarak belirleyen şeyin haz olmasının aksine, davranışla sonuçlanan yönelimsel eğilimler, nihai olarak, neyin haz verici olması gerektiğini belirler. Söz konusu amaç doğrultusunda, insan doğası ve onun çevreyle ilişkisi konusunda farklı bir kavrayışa geçilmesinin sonucu, -eski görüş, insan davranışını teşviki ve yan ürünü üzerinden formüle etmekten memnuniyet duyarken- yeni görüşün insan davranışını kişilik üzerinden formüle etmesidir. Bu nedenle, kısaca, bilimin eski ön-kabulleri insan doğasını durağan anlamda yorumlarken, yeni ön-kabullerin ise işleyiş üzerinden yorumladığı söylenebilir.

Halihazırda görüldüğü üzere, klasik siyasal iktisadın meta-

fiziğinin ikinci önemli ögesi –düzeltici eğilime veya iyi-huylu doğa düzenine duyulan inanç-, hedonist insan doğası kavrayışıyla yakından ilişkilidir; ancak bu ilişki görüldüğünden daha yakın ve organiktir. Bu ikisi birbiriyle o denli ilişkilidir ki ya birlikte var olurlar ya da birlikte çökerler, zira hedonist insan doğası kavrayışı ile düzeltici eğilime veya iyi huylu doğa düzenine duyulan inanç bir madalyonun iki yüzü gibidir. Düzeltici eğilim doktrini, amacı olaylar silsilesine atfeder; yani, bu silsileyi ihtiyari, teleolojik bir karakter havasıyla donatır ve bu karakter de, silsiledeki tüm adımlar üzerindeki bir kısıt olarak kendisini kabul ettirir ki varsayılan hedefe de bu silsile aracılığıyla ulaşılır. Ancak belli bir amaçla bağlantılı takdir yetkisi tek olmalıdır ve amaca ulaşılması için girişilmesi gereken tüm eylemleri tek başına kapsamalıdır. Bu nedenle, amaca ulaşılan aracı terimlerde takdir yetkisi yoktur. Bu nedenle, insan da böyle bir aracı terim olduğu için, varsayımı ihlal etmeden insana bir takdir yetkisi verilmez. Bu nedenle, olaylarda iptal edilemez bir düzeltici eğilim söz konusu olduğunda, insan silsiledeki mekanik bir araçdan başka bir şey değildir. Bu, gerçekte, katı hedonizmin insan doğasını yorumladığı bir mekanik aracı terimdir¹⁰⁸. Buna göre, insana daha fazla teleolojik faaliyet atfedilmiş olsaydı, olaylar karmaşasına daha az izin verilir. Ya da tersinden ifade edecek olursak; olayların gidişatında teleolojik sürekliliğe daha az atıf yapılmış olsaydı, insanın yaşam sürecine daha fazla atıf yapılırdı. İkinci ifade şekli, nedensel ilişkinin yönünü, ilkinine göre muhtemelen daha iyi göstermektedir. Söz konusu iki metafiziksel öncül önceki gücünü ve uyumunu yitirdiği için, değişim, kabul edilen kişilik makamının cansız fenomenlerden insana (kısmen) kayması anlamına gelmektedir.

Bu noktada, konunun biraz dışında kalan ancak yine de mo-

108 Bu arada, marjinal fayda vb. gibi şeylere ilişkin tartışmalarda farklı hesaplamaların ve benzer matematiksel araçların kullanılmasının, bu psikolojik kaideden kaynaklandığı ve yalnızca hedonist psikoloji kabul edildiği takdirde ulaşılan teorik sonuçların tam anlamıyla geçerli olduğu yorumu yapılabilir.

dern iktisat teorisi açısından önemini yitirmeyen bir detay olarak, kişiliğin ve dolayısıyla teleolojik içeriğin olaylar silsilesinden bu şekilde bertaraf edilmesinin ve insan eyleyenin davranışına daha fazla atıfta bulunulmasının, önceki bilgi tertiplerinin bir alışkanlığı olduğu gibi, fenomenlerin sonuç yönünden değil de süreç yönünden kavranmasına daha fazla başvurulmasıyla birlikte gerçekleştiğinden söz edilebilir. Bu doğrultuda, kullanılan kategoriler, gittikçe artan bir oranda, süreç kategorileridir –yani “dinamik” kategorilerdir. Ancak davranışa ve ihtiyari eyleme uygulanan süreç kategorileri teleolojik kategorilerdir: Silsile mensuplarının takdir yetkisine sahip olduğunun düşünülmediği bir yerdeki silsile durumunda uygulanan süreç kategorileri ise, bu kavrayışın bir gereği olarak, teleolojik olmayan, nicel kategorilerdir. Davranışa uygulanan süreç kavramında yer alan süreklilik, sonuç olarak, spiritüel, teleolojik bir sürekliliktir: ikinci başlığa dâhil olan süreç kavramı, yani teleolojik olmayan silsile ise, nicel, nedensel türde bir sürekliliğe sahiptir -esas olarak enerjinin korunumunu ifade eder. Dolayısıyla bilgi formülasyonlarında süreç kategorilerine gittikçe daha fazla yer verilmesi, muhtemelen, modern mekanik endüstrinin epistemolojik disiplininin kaynaklanmaktadır ki bu endüstrinin teknolojik gerekleri, idrak konusunda belirgin mekanik süreci sürekli empoze etmeyen ve fiili olarak içerilen süreçlerdeki sürekliliğin açıkça kabul edilmesini zorla talep etmeyen önceki endüstri biçimlerinden farklı olarak, fenomenlerin süreç yönünden kavranmasına sürekli olarak başvurmayı mecbur kılar. Bu bakımdan, endüstriyel bir topluluktaki modern yaşam disiplini ile daha önce hüküm süren statü ve sömürü geleneğindeki disiplin arasındaki zıtlık hâlâ son derece belirgindir.

Doğa düzeninin olumlu ve düzeltici bir seyir izlediği düşüncesine tekrar dönecek olursak, sarsılmaz bir iktisadi inanç olarak bu bakış açısının mazide kalması, sonraki klasik iktisatçıların, epistemolojik tutarsızlık gerekçesiyle sundukları eleştirilerden kaynaklanmamıştır. Bu bakış açısının gücü, açıkladığı iddia edi-

len olgular üzerinden test edilmiştir; ve deliller ağırlıklı olarak aleyhinde olmuştur. Kendi kendini gerçekleştiren bir eğilime duyulan inanç, güç kaybetmeye başlar başlamaz, muktedir ve kapsamlı bir ifade –örneğin, Bastiat’ın ellerinde, bilhassa iktisadi yaşamın detaylarına uygulanan bir çıkarların uyumu dogması olarak- olmaktan çıkmıştır. Cairnes, alışlagelmiş özetleme yeteneği ve zekâsıyla, Bastiat’ın özel dogmasına öldürücü darbeyi indirmiş ve onu yeniden muhakeme edilemeyecek hale getirmiştir. Ancak Cairnes klasik siyasal iktisadın yıkıcı bir eleştirmeni değildir, en azından niyeti bu değildir: Klasik öğretinin yorumlayıcısı ve onu –belki de, her yönüyle en net ve en doğru- devam ettiren kişidir. Bastiat’ın görüşlerini çürütüp, Bastiat’a özgü dogmanın itibarını zedelerken, doğa düzenini bütünüyle bilimin sınırları dışında bırakmamıştır. Nasıl ki Mill hedonist psikolojinin ilkelere daha nitelikli hale getirip geliştirdiyse, Cairnes de doğanın düzenini daha nitelikli hale getirmiş ve onu geliştirmiştir. Mill’in ve onun neslinin etik kuramının, kişiliği hedonist psikolojiye daha fazla dâhil etmesi gibi, Cairnes ve bilimsel spekülâtorler da (Mill ve Jevons gibi), kişiliğin veya teleolojik içeriğin, maddi sebep-sonuç sürecine dayanmasını azaltmışlardır. Bu, tabii ki yalnızca Cairnes’in başarısı değildir; ancak iktisat teorisindeki bu gelişmenin en net sembolü muhtemelen Cairnes’dir. Cairnes’in yapmış olduğu düzeltmeyle, tarafsız normallik kavramı bilimin temeli haline gelmiştir.

Cairnes’in zamanında, diğer alanlardaki spekülâtorlerin, hem yöntem konusunda yol göstermesi için, hem de uygulamaya çalıştıkları bilimsel teori ideallerinin meşrulaştırılması için doğa bilimlerinden ziyade diğer alanlara yönelmeleri revaçtaydı. Bunun yanı sıra, doğa bilimlerinin göstermiş olduğu büyük ve verimli başarılar insanların ilgisini o denli çekmiştir ki, doğa bilimlerinde ortaya çıkan yöntemlerin neredeyse içgüdüsel bir şekilde tercih edilmesine yol açmıştır. Herhangi bir bilimsel inceleme üzerine çalışan tüm bilim insanlarına aşına hale gelen bu düşünce biçimleri, her türlü konuya yayılmıştır. Bu konu, İngiliz düşünce biçimi için de fazlasıyla geçerlidir.

“Doğa yasaları”nın basitçe empirik genellemelerden veya hatta aritmetik ortalamalardan başka bir şey olmadığı, doğa bilimlerinin bir klişesi haline gelmiştir. Hatta modern doğa bilimlerinin temelini oluşturan ön-kabulün –enerjinin korunumu yasası veya miktar devamlılığı-, tümevarım yöntemiyle ulaşılan ve deneye doğruluğu ispatlanan empirik bir genelleme olduğu bile ileri sürülmüştür. Yasaya ilişkin olduğu varsayılan bu delilin, vardığı tüm sonucu başlangıçta sorgusuz sualsiz kabul ettiği ve bu sonucu, tartışmanın her adımında zımni bir aksiyom olarak sürekli kullandığı doğrudur ve bunu da hakikatini tesis etmek için yapmaktaydı; ancak bu olgu, empiristlerin, empirik genellemenin yegâne faydasına duydukları sarsılmaz inancı sorgulamaktan ziyade bu inancı vurgulamaya yaramıştır. Bilginin çağrışımçı kökeni dışındaki diğer bilgi kökenlerini de açıkça kabul edebilselerdi, tüm mekanik olgu deneyiminin bağlı olduğu öncül açısından, mekanik çağrışım kaidelerini izah etmenin imkânsızlığını görmüş olurlardı. Tam da mekanik kökenin deneyime atfedilmesi gereği, ya da herhangi bir genel ilke için son derece iyi tasarlanmış bir empirik kaidenin kabul edilmesi gereği, çağrışımçı psikoloji tedrisatından geçmiş ancak pratikte bu idealden mecburen geniş ölçüde ayrılan kişilerin önyargılarıyla bağdaşmamaktaydı. Kişisel unsurdan kaynaklanan hiçbir şeyin, bu temel empirik genellemelere dâhil edilmesine izin verilemezdi; ve dolayısıyla, ihtiyari veya teleolojik bir hareketten kaynaklanan hiçbir şey, “doğa yasaları” olarak kabul edilmesi gereken genellemelerde yer almamalıydı. Doğa yasaları kesinlikle kişisel olmamalı, hiçbir gizli amaç dile getirmemelidir; buna rağmen, doğa yasaları kapsamında olan silsile “yasalar”ını olduğu gibi bırakmışlardır. Örneğin Mill, tarafsız ifadelerle indirgemeyi öyle ileri boyutlara taşımış ve tüm nedensel süreklilik isnatlarını dışlayıp ya da bu isnatlardan kaçınıp doğa yasalarını basitçe empirik olarak doğrulanmış silsileler şeklinde formüle etmiştir ki, doğa yasaları terimi çoğunlukla basit ve sade olarak anlaşılmıştır. Mill, bir silsilenin üyelerini “ve” bağlacıyla ifade etmekten ziyade

nedensel ilişki yasası başlığı altında toplayarak, aralarında artık organik bir bağ ya da süreklilik olmadığını ima eder. Mill dinamik silsilelerle ilgilenir, ancak kendisini ısrarla statik terimlere hapseder.

Bu nedenle, modern bilimde isimleri tümdengelimci yöntemle anılan iktisatçılar –örneğin Mill ve Cairnes-, çağrışımcı psikolojinin kılavuzluğunda, tümevarımsal araştırma hükümlerinin genelleyici olmayışını aşmaya çabalamışlardır. Uygun bir hakikat algısıyla, bir bilimsel genelleme öncülü olarak nedensel süreklilik nosyonunun aslında metafiziksel bir postulat olduğunu görmüşler; ve bu nosyonu kabul etmeyip, nedensel silsileyi, basitçe, bir arada var olmanın ve birbirini takip etmenin benzerliği şeklinde yorumlayarak onun aldatıcı kaidesinden uzak durmuşlardır. Ancak araştırmacının, ele aldığı fenomenlerde böyle kesin bir benzerliği ilk elden gözlemlememesi gerektiği için, bu benzerlik, fenomenlerin sıkıntılı bir yorumuyla ve bozucu koşulların –nedensel sürekliliğin kabul edilmediği durumlarda bozucu koşullar artık hangi anlama geliyorsa- dikkatli bir şekilde soyutlanması ve ayıklanmasıyla ortaya çıkarılmalıdır. Araştırmacı, bu yorumlama ve ayıklama işinde doğal silsilenin düzenli olduğuna inanarak yoluna devam eder. “Natura non facit saltum¹⁰⁹”: çağrışımcı bilgi teorisinin katı sınırları içerisinde hiçbir anlam ifade etmeyen bir vecizedir.

Spekülatör, silsilenin düzenliliği konusunda bir şey söylemeden önce, söz konusu silsilenin bu düzenlilik şartını sağlayıp sağlamadığına ilişkin, diğer bir ifadeyle bu silsileye ilişkin bir bakış açısı seçmelidir. Ancak tüm metafiziksel öncüllerden, her yerde olduğu gibi burada da kaçınılamaz. İktisadın, eski klasik safhasından modern veya klasik-benzeri safhasına geçişini borçlu olduğu çağrışımcılar, yol gösterici bakış açısı olarak metafiziksel örtüşme postulatını –esasında, çağrışımcı bilgi teorisindeki “benzerlik”i- seçmişlerdir. Pür ve basit çağrışımcılık kabul edi-

109 Doğa sıçrama yapmaz.

lecekse, bu durum onların *proton pseudos*¹¹⁰'u olarak nitelendirilmelidir. Örtüşme nosyonu benzeşim ve denklik yasalarında etkili olur ki her iki yasada da, modern psikologların, empirik verilerden önce gelen ve onu kontrol eden metafiziksel bir hakikat zemini varsayımları anlaşılabilir bir durumdur. Ancak bir bilimsel hakikat testi olarak örtüşme postulatının kullanılması, -örneğin nedensellik kavramının aleni kullanımıyla uğraşırken- ele alınan veriye atfedilen sağlamlıkla açıktan uğraşmaktan kaçınılmasını sağlamak gibi bir avantaja sahiptir. Bilgi öğeleri olarak veriler kendi aralarında uyumludur; ve bu nedenle, bilim insanının, verilere bir kinetik veya motor ilişki atfetmesine gerek kalmadan, bu veriler sadece bu örtüşme temelinde mantıksal sentez ve birleştirmeyele ele alınabilir. Böylelikle süreç metafizikşinden, görünüşte, kaçınılır. Basitçe teorik sentez öğeleri olarak ele alınan silsileler bir örnektir ya da birbirleriyle tutarlıdır; ve dolayısıyla bir bilgi sisteminin veya disiplininin unsurları haline gelirler ki bu sistem veya disiplinde teorik hakikati, sistem ile öncülleri arasındaki uyum ile test edilir.

Tüm bunlarda, olgu ustalıkli bir şekilde gösterilir ve empirik olmayan veya mekanik olmayan realite ya da sağlamlık standardının tüm metafiziksel saptırmalarından görünüşte sakınılır. Bu tür bir bilgi sistemi meydana getiren genellemeler, böylelikle, bizzat sistem üzerinden ifade edilir; ve sistemin başlıca postulatlarıyla uyumları ve denklikleri cinsinden sözde benzerliklerin yetkin bir formülasyonu yapıldığında, teorik inceleme işi sona erer.

Bu iktisatçılar neslinin sistematik bilgisinin kaynaklandığı somut öncüllerin, insan doğasına ilişkin özlü varsayımlar oldukları, fiziksel olguya¹¹¹ ilişkin ise nispeten daha az özlü genellemeler -ki mekanik açıdan empirik genellemeler oldukları farz edilir- oldukları kesindir. Bu postulatlar, bir normallik standardı

110 İlk hata, temel yanılı.

111 Bkz. örneğin Cairnes, *Character and Logical Method* (New York), s. 71.

oluşturur. Bu postulatları esnetmeden ifade edebilmek için kullanılan her türlü durum veya süreç normaldir; ve normal gidişattan her nerede bir sapma meydana gelirse, bu, bozucu sebeplerden –yani bilimin ana öncüllerinde bulunmayan sebeplerden- kaynaklanır ve bu tür sapmalar kısıtlanarak hesaba katılmalıdır. Bilimin ilgilenmesi gereken olgularda bu tür sapmalar ve kısıtlamalar daima bulunur; ancak temel postulatlarla uyumlu olmadıkları için, bilimin bünyesinde yer almazlar. Bilimin yasaları, ki iktisatçının teorik bilgisini de bu yasalar oluşturur, normal durum yasalarıdır. Somutolguda normal durum ortaya çıkmaz. Bu nedenle bu yasalar, Cairnes’in terminolojisiyle, “hipotetik” hakikatlerdir; ve bilim de “hipotetik” bir bilimdir. Bu yasalar, yalnızca olgular temel postulatlar ışığında yorumlanıp soyutlandığı takdirde, somut olgulara uygulanır. Bu nedenle, bilim bir normal durum teorisidir, yaşamdaki somut olguların, normal durumlara yaklaşma dereceleri üzerine bir tartışmadır. Diğer bir ifadeyle, taksonomik bir bilimdir.

Bu iktisatçıların çalışmalarında bulunan bu kesin normallik bakış açısı elbette sürekli korunmaz; diğer yandan, söz konusu olgulara basitçe nedensellik atfetmekten de sürekli kaçınılamaz. Çağrışımçı postulat, yani nedensel silsilenin basitçe empirik benzerlik anlamına gelmesi, bilimin ana konusu detaylı bir şekilde ele alındığında, büyük ölçüde ihmal edilir. Mill’de, tarafsız normallik görüşünün güçlü bir sağduyuyla büyük oranda yumuşatıldığı bilhassa doğrudur. Ancak bilimin büyük hakikatleri veya yasaları hipotetik yasalar olarak kalmayı sürdürür; ve bilimsel realite testi, somut olaylara değil, hipotetik yasalara uygundur.

Bilimin önceki, daha arkaik metafiziği -ki bu, olayların düzenli korelasyon ve silsilesinde görülen nedensel olmayan, teleolojik türde bir kısıtlayıcı kılavuzdur-, böylelikle, olaylar üzerinde nedensel olmayan bir kısıt olmadığını savunan ancak iktisadi dengenin koşullarıyla alakalı korelasyonlar, denklikler, türdeşlikler ve teoriler inşa etmekle yetinen bir normallik metafiziğine dönüşür. Hareket, yani iktisadi yaşam süreci, göz ardı edilmez;

ancak pür teori, nihai hükümlerinde, statik durumu değil dinamik durumu ele alır. Bilimin somut ana konusu iktisadi yaşam sürecidir –bu kaçınılmaz olarak böyledir– ve o kadar ki, tartışma, tartışılan fenomenlerin dinamikleriyle ilgili yapılan bir çalışma olarak kabul edilmelidir; ancak o zaman bile, dinamikle ilgili olan bu çalışmanın amacının, bir süreç teorisinden ziyade, tartışılan sürecin sonucunun kararlılığı ve yansısı olduğu geçerliliğini korur. Süreç, yöneldiği veya yönelmesi gereken denge üzerinden değerlendirilir; denge, süreç üzerinden değil. Sürecin sonucu, ki sistem içerisinde denklik ilişkisi olduğu kabul edilir, incelemenin amacına ulaştığı noktadır. Bu nokta, aslında, sonraki inceleme için bir başlangıç noktası olmaz. Bilim, bir çoğalmadan ve yayılmadan ziyade, dengeli bir sistemden söz eder. Sonraki evrimsel bilimlerden karakteristik farkı da budur. Baş temsilcilerinden olan Cairnes'in iktisat ile doğa bilimleri arasında bir analogi ararken, iyi niyetli bir şekilde, organik bilimlerden ziyade kimyaya yönelmesinin sebebi de, bilimin bu karakteristik eğilimidir¹¹². Kimyaya başvururken Cairnes'in aklındaki şey, tabii ki, kendi zamanının kabul görmüş, aşırı ölçüde taksonomik (sistematik) kimyasıydı, bir süre sonrasının farazi genetik teorileri değildi.

Halihazırda sunulan iktisattaki normallik bakış açısının tanımlamasında, güçlü bir tarafsızlık ve yansızlık iması bulunduğu görülebilir. Klasik çizgideki modern iktisatçıların pek çok çalışmasında bu amaç korunur. Cairnes'in pek çok çalışması için de bu durum geçerlidir; ancak Cairnes'in bilimsel amaç ve yöntemler ideali açısından bu durum kabul edilemez. Cairnes'in, teorilerini teslim alıp geliştirdiği iktisatçılar, tamamen yansız bir hedef doğrultusunda normal durum tartışmasını katiyen takip etmemişlerdir. Bu iktisatçılarda eski teleolojik metafizik hâlâ yeterince bulunuyordu ve bu da, *laissez faire*'in savunucuları oldukları şeklinde kendilerine yöneltilen suçlamalara haklılık payı katıyordu. Faydacıların, denetimsiz insan davranışının en yüksek insan

112 *Character and Logical Method*, s. 62.

mutluluğuyla sonuçlanacağı şeklindeki ön-kabulleri –aslında doğal haklar ön-kabulü-, normal olan şeyin doğru da olduğu şeklindeki o zamana ait varsayımda ima edildiği gibi, Cairnes’in zamanında da geçerliydi. Aralarında Cairnes’in de bulunduğu iktisatçılar, yalnızca neyin normal olduğunu ve amacın normalle nasıl yanıt verdiğini belirlemekle ilgilenmemiş aynı zamanda bu amacı onaylamak için de çok uğraşmışlardır. Siyasal iktisadın bir toplumsal düzenlemeyi “onaylayıp”, diğerini “ayıpladığı” şeklindeki yaygın önyargıya, ki bu önyargıya Cairnes de dikkat çeker¹¹³, inandırıcı bir zemin hazırlayan da, normal ile doğru arasında genellikle zımni bir şekilde yapılan ve eleştirel olmayan bu özdeşleştirmedir. Cairnes’in “Political Economy and Laissez faire” üzerine denemeleri ve Bastiat üzerine olan denemelerinin çoğu da, esas olarak birbiriyle bağlantısız iki ilkenin veya kategorinin bu eleştirel olmayan özdeşleştirmesine yöneliktir. Ancak bilim ideallerini önemli ölçüde geliştirdiği noktalardan birisi bu olduğu halde, Cairnes’in nihai argümanı, en etkin şekilde bu önyargıyla mücadele etmesine rağmen, bu önyargıdan ancak pek kurtulamamış olduğunu gözler önüne serer¹¹⁴. Cairnes’in bu konudaki öğretilerinden yararlanan daha sonraki iktisatçılarda da benzer bir önyargının hâlâ güçlü bir şekilde bulunduğunu belirtmeye gerek yoktur¹¹⁵. Cairnes’in bu konudaki başarısı kuşkusuz son derece önemlidir, ancak mücadele ettiği savunulamaz metafiziği tasfiye edememiş, sadece hafifletilmesini sağlamıştır.

Genel bakış açısının animistik teleolojiden taksonomiye doğru gelişimi, Cairnes’in Normal Value başlıklı bölümünün aracümlesinde özlü bir şekilde göze çarpmaktadır¹¹⁶. Cairnes,

113 *Essays in Political Economy*, ss. 260-264.

114 Bkz. bilhassa *Essays*, ss. 263, 264.

115 Normallik ve doğru kategorilerinin benzer bir özdeşleştirmesinin, Spencer’in etik ve sosyal felsefesine dominant ifadesini sağladığını ve klasik çizginin sonraki iktisatçılarının Spenceryen olmaya meyilli olduklarını belirtmek ilginç olabilir.

116 “Normal değer (Adam Smith ve Ricardo tarafından ‘doğal değer’ ve Mill tarafından ‘gerekli değer’ olarak nitelendirilen, ancak bence, en iyi şekilde,

yeni terim kullanımında taksonomik bakış açısını kabul ederek, kabul görmüş teorik sonuçların yorumlayıcısı haline gelir. Kabul görmüş konular, yıkıcı bir eleştiriye maruz kalmaz. Amaç, yetersiz kaldıkları yerlerde onları tamamlamak ve lüzumsuz olabilecek veya bilimsel genellenmenin güvenilir zeminini aşabilecek şeyleri ayıklamaktır. Cairnes, düzeltme yaparken, bakış açısındaki önemli hiçbir değişikliği ya da teorik realitenin kabul edilmiş kaidesindeki hiçbir değişimi açıkça kabul etmez, muhtemelen bunun farkında değildir. Bununla birlikte, teleolojik-olmayan¹¹⁷ taksonomiye geçiş yapması teorik tartışmalarının kapsamını ve amacını değiştirir. Normal Değer tartışması da bunun bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Cairnes, (Adam Smith'le birlikte) değerın üretim maliyetiyle “doğal olarak” örtüşeceğini veya değerın üretim maliyetiyle ölçüleceğini, ya da (Mill'le birlikte) üretim maliyetinin, uzun dönemde, “mutlaka” değeri belirlemesi gerektiğini keşfetmekten hoşnut değildir. “Bu... bu fenomenin çeşitliliği ve geniş kapsamı karşısında son derece kısıtlı bir bakış açısı benimsemektir”¹¹⁸. Cairnes yalnızca değerlerin genel eğilimini bir normale bağlamakla yetinmemiş, bunun yanı sıra, bu eğilimi koşullandıran ve değerlerin meylettiği normali belirleyen tüm karakteristik koşullara da bakmıştır. İncelemesi, teleolojik veya hedonist olarak savunulabilir bir amaçla ilgili değer yaklaşımının biçimi ve kıymetinden ziyade, normal bir iktisadi sistemdeki değer fenomeninin izini sürer. Bu nedenle, incelemesi, piyasa değerlerini etkileyen koşulların zahmetli ve oldukça titiz bir analizi haline gelir ki amacı da, normalde hangi koşulların var olduğunu belirlemek; diğer bir ifadeyle, değeri koşullandıran hangi koşulların yaygın olarak etkin olduklarını ve iktisat teorisinin öncülleriyle uyumlu olduklarını belirlemektir. Bu etkin şartlar, uygunsuz

benim kullandığım terimle ifade edilen).” *Leading Principles* (New York), s. 45.

117 Unteleological.

118 *Leading Principles*, s. 45.

olarak addedilip teorik tartışmaların dışında bırakılmadığından, herhangi bir modern endüstriyel toplulukta hedonist bir değer tespiti sürecinin ortaya çıkması için mecburen muhafaza edilen koşullardır –olguların haz doğurma kapasitesinin kabul ve derecelendirmesini mecbur kılmak için muhafaza edilen koşullardır. Bunlar, önceki üretim maliyeti doktrinlerinde olduğu gibi, değerli eşyaların üretilmesi için sarf edilen güçlerin boyutunu belirleyen koşullar değildir. Bu nedenle, normal (doğal) değer, artık (Adam Smith ve hatta bir ölçüde de klasik takipçileri için olduğu gibi) değer teorisindeki asli veya birincil olgu değildir, piyasa değerinin yaklaşık bir ifade olduğu ve piyasa değerinin normal (doğal) değer tarafından kontrol edildiği şeklindeki bir somut olgu da değildir. Argüman, önceden olduğu gibi, bir zamanlar malların somut değerini oluşturduğu düşünülen ve piyasa değerini de, bu somut olgunun yaklaşık ve belirsiz bir ifadesi olarak yorumlayan kişisel güç harcamasından başlamaz. Bilakis argüman bunun tam zıttı doğrultuda ilerler. Başlangıç noktası olarak, piyasa değerleri aralığı ve bu değerlerin belirlendiği pazarlık süreci alınır. Pazarlık süreci, muhtelif rahatsızlık türleri ve dereceleri arasındaki bir ayırım süreci olarak ele alınır ve bu tür bir pazarlık sürecinin ortalama veya istikrarlı sonucu da normal değeri oluşturur. –İster emek, isterse mal varlığı açısından- maruz kalınan rahatsızlık ile buna eşlik eden harcama arasında var olduğu farz edilen denklik sayesinde, bu şekilde belirlenen normal değerin, değerli malların yaratımına dâhil olan üretim güçlerinin bir ifadesi olduğu tahayyül edilir. Maliyet, fedakârlığın veya rahatsızlığın yalnızca belirsiz bir karşılığı olduğu için -zira fedakârlık veya rahatsızlık kişiden kişiye değişir-, üretim faktörü geri plana itilir; ve bir değer tespiti süreci ve bireysel talep ile arz arasındaki denge olan pazarlık süreci ön plana çıktığı için, karşılıklı talep, üretim yasasını gölgede bırakacak hale gelir. Burada, değerlerin belirlenmesinde işbaşında olan fiili sebepler, önceki üretim maliyeti doktrinlerine kıyasla daha uygun bir şekilde ve açıkça hesaba katılırlar; ancak hesaba katılmalarının amacı, bir

gelişim silsilesini ya da önceden kararlaştırılmış bir amacın işleyişini açıklamaktan ziyade, bir sistemin unsurları arasındaki karşılıklı uyumu ve ilişkiyi açıklamaktır.

Üretim maliyeti doktrininin karşılıklı talep yasası biçimine büründüğü bu revizyon, büyük ölçüde, maliyetin fedakârlık terimlerine tutarlı indirgenmesiyle –Cairnes tarafından, önceki hedonistlerin yaptıklarına kıyasla daha tutarlı bir şekilde yapılan ve Cairnes'in takipçileri tarafından da daha geniş-kapsamlı sonuçlar doğuracak şekilde genişletilen bir indirgemeye- birlikte gerçekleşmiştir. Bu adımla birlikte, yalnızca, maliyet doktrini -kişisel ayrımcılık faktörüne daha fazla vurgu yaptığına göre- neo-hedonist öncüllerle daha uyumlu hale getirilmemiştir, aynı zamanda doktrin ile iktisadi davranış arasında daha genel bir ilişki kurulmuş ve iktisadi fenomenlerin sınıflandırması için kapsamlı bir ilke olarak daha işe yarar hale getirilmiştir. Jevons'ın ve Avusturyalı iktisatçıların hedonist değer teorisini daha ayrıntılı bir şekilde ele almalarında da, aynı fedakârlık ilkesi prosedürün başlıca dayanağı olma işlevi görür.

Sonraki iktisatçıların postulatları Mill ve Cairnes'in postulatlarından karakteristik olarak farklılaştığı için, sonraki teorisin temelleri konusunda burada çok fazla bir şey söylenemez. Sonraki gelişmenin yalnızca çok genel özellikleri ele alınabilir; ve mevcut teorik durumun bu genel özellikleri bile kuramın önceki safhasının uygun özellikleri gibi güvenilir bir şekilde ele alınmaz. Mevcut ya da çok yakın geçmişteki yazarlar arasında ise, -bilimsel amaç ve hedefin farklı türleri arasında ve az çok farklı bakış açıları arasında olduğu gibi- doğal seleksiyon henüz yaşanmamıştır; ve seleksiyonun büyük ölçüde geleceğe uzanan sonuçlarını öngörmeye kalkışmak son derece tehlikeli olabilir. Marshall, Cannan, Clark, Pierson, Loria, Schmoller ve Avusturyalılar grubu tarafından yapılan teorik çalışmaların istikameti konusunda -mevcut iktisadi kuram ve inceleme akımının sürdürülmesi onuruna veya daha ziyade işine layık bu adaylar arasında- ilk bakışta kestirilemez. Burada, teorisin kabul edilen iki veya

üç ana “okul”unun nispi iddiaları hakkında bir hükme varmaya çalışılmayacaktır; yalnızca, mevcut amaç doğrultusunda, sözde-Avusturya okulu ile neo-klasik okul arasında -farklı minvalde vurguları olsa da- hemen hiçbir fark bulunmadığı şeklinde bariz bir tespit yapılacaktır. Modern hale getirilmiş klasik görüşler ile tarihçi ve Marksist okullar arasındaki fark daha büyüktür –tarihçi ve Marksist okulların postulatlarının modern klasik görüşlerle aynı inceleme başlığı altında değerlendirilmesini önleyecek denli büyüktür. Bu nedenle, inceleme, biyografileri yukarıda kabaca ortaya konulan klasik iktisatçılarla en bariz şekilde kesintisiz bir süreklilik içerisinde yer alan bir güzergâhla sınırlı tutulmuştur. Ve modern hale getirilmiş klasik iktisadın bu safhası için bile, tartışmanın şimdilik, klasik kaynağa bilhassa yakın olduğu için seçilen ve aynı zamanda da sonraki düşünce alışkanlıklarına ve bilgi yöntemlerine belirgin bir uyum sergileyen tek bir isimle sınırlandırılmasının zorunlu olduğu görülmektedir.

Klasik öncüllerin kılavuzluğunda yaratılan en iyi eser olarak Marshall’ın çalışması örnek gösterilirken; siyasal iktisadın klasik çizgisindeki bu sonraki gelişme açısından Keynes’in kitabı bilimin amaçlarının ve ideallerinin en olgun anlatımı olarak değerlendirilebilir. Cairnes’in tamamen haklı olduğu günlerden on iki ya da on beş yıl sonra Keynes, modern iktisat biliminin amaçlarını yorumlarken, ona Cairnes’in yaptığından daha az “hipotetik” bir karakter atfeder; diğer bir ifadeyle, incelemesini, normal durum soruşturmasıyla ve normal durumda olguların yorumlayıcı sınıflandırmasıyla Cairnes kadar sınırlamaz. Keynes’in çalışması, modern iktisadi yaşamın tüm özelliklerinin oluşumunu ve gelişimsel sürekliliğini daha bütünüyle hesaba katar, kurumlara ve kurumların tarihlerine daha fazla ve daha yakından ilgi gösterir. Bu durum, kuşkusuz, en azından kısmen, Alman iktisatçılardan teslim aldığı dürtüden kaynaklanır; ve o kadar ki, tarihçi okulun önceki anlatımlarını karakterize eden bilhassa üstü kapalı ve şaşkın bir protesto halini yansıtır. İktisadın, “iktisadi idealler”le ilgilenen “normatif” bir bilim ya da “iktisadi ilkeler”le ilgili-

nen “uygulamalı iktisat” olduğu şeklindeki düşünme biçimine Keynes’in gösterdiği hoşgörüde somutlaşan teorik bulanıklıkta da aslında Alman iktisatçıların etkisi görülür¹¹⁹. Tutarlı taksonomik idealden yeni başlayan kopuş, Keynes’in, iktisadi olmayan fenomenler olarak düşünülen şeyleri dikkate almayarak değil de, tüm fenomenleri iktisadi olgular olarak kabul eden bir bakış açısı ortaya koyarak bilimin kapsamını tayin etme yönündeki istilacı eğiliminin yanı sıra, tarihçi ve genetik formülasyonlara geçici olarak başvurmasında da kendini gösterir. Bilim, Cairnes’te olduğu gibi¹²⁰, olgular çeşitliliğinin sınırlandırılmasıyla karakterize edilmez, insanın iktisadi faaliyeti üzerinde etkili olan tüm olguların bir incelemesi olarak karakterize edilir. Artık yalnızca belli fenomenler bilime ait değildir, daha ziyade, bilim, iktisadi çıkar bakış açısından görülen bütün fenomenlerle ilgilenir. Ancak Keynes bu önermenin işaret ettiği her yola başvurmaz ve şu karara varır: Siyasal iktisat “toplumdaki insanların iktisadi faaliyetlerinden doğan fenomenleri ele alır”; ancak bu tanıma zemin hazırlayan tartışma, toplumdaki insanların her türlü faaliyetinin iktisadi bir yönü vardır ve dolayısıyla bilimin bünyesine dâhil olmalıdır şeklinde de yorumlanabildiği halde, Keynes açıklamasını bu şekilde genişletmez. Modern siyasal iktisadın, bu aşırı konunun ona atfettiği kapsamı ve karakteri uygulamada üstlendiği de söylenemez.

Az önceki alıntının yapıldığı pasaj, bununla bağlantılı başka bir bakımdan da oldukça önemlidir ve aynı zamanda da, en etkin şekilde modern hale getirilmiş klasik iktisadın çok iyi bir karakteristiğini sunar. Bilimin ana konusu, insanlığın “iktisadi faaliyetleri” ve bu faaliyetlerde kendini gösteren fenomenler olagelmıştır. Dolayısıyla örneğin Marshall’ın çalışması, her zaman başaramasa da, insan faaliyetinin iktisadi yönünü teorik açıdan ele alma amacındadır –insanın iktisadi bir eyleyen olması sebebiyle, yaşamın maddi araçlarının değerlendirilmesi sürecinin

119 *Scope and Method of Political Economy* (Londra, 1891), Chap I and II.

120 *Character and Logical Method*; örneğin, Lecture II, bilhassa ss. 53, 54, 71.

çok biçimli safhalarına ve dallanıp budaklanmalarına yönelik bir incelemedir. Ve faaliyetler dengesinin ve durgun bir normal durumun koşullarının belirlenmesine yönelik bir inceleme olmayı hâlâ sürdürmektedir. Önemli ölçüde, iktisadi zorunluluklardan veya faaliyetleri analiz ve tasvir edilen insanların iktisadi çıkarından etkilenen kültürel ya da kurumsal gelişmeye yönelik bir inceleme değildir. Marshall'ın çalışmasına sempati besleyen her okuyucu –yani Marshall okuyan herkes-, parçaların hızlı ve düzgün hareket ettikleri ve birbirleriyle etkileşim halinde oldukları hissine kapılır; ancak bu, kümülatif olarak büyüyen zorunluluklara kurumsal bir adaptasyonun veya kümülatif olarak genişleyen bir sürecin hareketi değil, eksiksiz olarak tasarlanmış ve kendi kendini dengeleyen bir mekanizmanın hareketidir. Neticede, taksonomik yön baskın unsurdur. Marshall'ın, farklı işçilerin veya farklı endüstri tesislerinin etkinliklerinin farklı olması, bunun yanı sıra tüketicilerin de farklı avantajlara sahip olması gibi iktisadi sürecin son derece dinamik özelliklerine ilişkin tartışmasında bile, kabul görmüş rant kavramı gibi esasında taksonomik bir kategorinin adaptasyonuna başvurması kayda değerdir. Rant maddi bir kategoridir, bir gelir kategorisidir, emek veya faiz¹²¹ gibi aracı bir terim değil, esasında nihai bir terimdir. Endüstriyel hayatın bir ögesi veya özelliği değildir, belli geleneksel koşullar altında bu süreçten doğan maddi duruma ilişkin bir fenomendir. İktisat teorisinde rant kavramının kullanımı ne kadar geniş kapsamlı ve farklı olsa da, yapılan her türlü değişiklik sonucunda geriye, ilk olarak, gelir sınıflandırmasındaki bir başlık kalmıştır. Bu da endüstriyel değil, maddi bir kategoridir. Endüstriyel süreç teorisinin formülasyonunda rant kavramına yer verildiği kadarıyla –Marshall'ın çalışmasında olduğu gibi-, rantın kalıntısı üzerinden bir süreç ifadesi haline gelir. Marshall'ın rant benzeri vs. anlatımının değerinin son derece yüce ve kalıcı olmasına rağmen, bunu akıcı bir süreçten kaynaklanan nihai bir sistem üzerinden

121 "Faiz" burada tabii ki modern psikolojik tartışmalarda sahip olduğu anlamda kullanılmıştır.

sunma çabasının, bu anlatımı aşırı derecede hacimli, kullanışsız ve tutarsız hale getirdiğini söylemek küstahça görünmesin.

Keynes'in siyasal iktisadı "pozitif bilim" olarak tanımlamasında, kusursuz taksonomik günlerin tuhaf bir hatırası bulunmaktadır, "siyasal iktisadın ilgilendiği yegâne şey, iktisadi benzerlikleri kurmaktadır¹²²"; ve Keynes bir doğa yasasını "benzerlik" olarak tanımlamanın çağrışımçı yöntemine başvururken, Marshall tarafından desteklenmiştir¹²³. Ancak taksonomik terminolojinin ya da taksonomik prosedür kurallarının bile, bu ve diğer hatıraları, modern okula mensup iktisatçıların nitelikli çalışmalar yapmalarını engellemez ve bu çalışmaların taksonomikten ziyade genetik olarak addedilmesi gerekir. Marshall'ın iktisattaki çalışması, büyük ölçüde "sistematik botanik" in sınırları içerisinde çalışıp terminolojisine sadık kalırken, genel olarak, taksonominin kapsamı dışında da bilimin ilerlemesini bariz bir şekilde destekleyen bakış açısına da bağlı kalan Asa'nın botanikteki çalışmasından farklı değildir.

Marshall iktisadi yaşamı bir gelişim olarak ele alma arzusundadır; ve çalışmasının büyük bir kısmı, en azından yüzeysel olarak, bu tür bir tartışma olduğu izlenimi uyandırır. Marshall'ın çalışması, daha sonraki pek çok iktisatçının amaçladığı şeyin tipik bir örneği niteliğindedir. Bu amaç, *Principles*'in sürekli yinelenmesinde kendini gösterir. Seçtiği vecize "Doğa sıçrama yapmaz"dır –modern iktisatçıların, hem iktisadi gelişme sorunlarına, hem de sınıflandırma ya da iktisat politikası sorunlarına yönelik genel tutumunu tayin edebilen bir vecize. Sonraki klasik siyasal iktisat çizgisi boyunca yapılan bu en iyi çalışmanın ayırt edici özelliği, toplulukların iktisadi yapısının ve gelişimin sürekliliği konusundaki ısrarıdır. Tüm bunlar da, çalışmaya evrimsel bir hava katar. Aslında, neo-klasik iktisat alanında yapılan çalışmalar, muhtemelen neo-klasik iktisadın üstatlarını rahatsız

122 *Scope and Method of Political Economy*, s. 46.

123 *Principles of Economics*, Vol. I, Book I, Chap. 6, sect. 6, özellikle s. 105 (3. Ed.).

etmeksizin, Darwincilerin önceki neslinin çalışmasıyla kıyaslanabilir, ancak bu tür bir kıyaslama yüzeysellikten sakınmalıdır. Günümüzdeki iktisatçıların çoğu, genel anlamda evrimseldir. Diğerlerinin yaptığı gibi, bu iktisatçılar da evrimsel kuramın, evrimsel yöntemin başarılı olduğu yöndeki genel sonuçlarını kabul ederler. Ancak, kendi bilimlerinin ilgilendiği olguları evrimsel yöntemlerle ele alma alışkanlığı, iktisatçılar arasında çok kabul görmemiştir.

Evrimsel bilimin temel postulatı, yani incelemenin daimi temelini oluşturan ön-kabul, kümülatif nedensel silsile nosyodur; ve iktisat yazarları, ele aldıkları fenomenlerin bu tür bir gelişim yasasına tabi olduklarını kabul etme alışkanlığındadırlar. Bu önermenin kabul edildiğine dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ancak iktisatçılar, iktisattaki bir incelemenin bu postulatın kılavuzluğunda yürütülebileceği bir yöntem üretmemiş veya keşfetmemişlerdir. Örnek olarak Marshall'ı alırsak, iktisadi kurumların vs. gelişim farklarına yönelik bir inceleme vasıtasıyla iktisat teorisi formülasyonlarına ulaşılabileceği düşünülmeyişi halde, ulaşılan teoremler, kuşkusuz meşru bir şekilde, gelişimin önceki safhalarına¹²⁴ ve doğruluğundan tam olarak emin olunmasa da, sonraki safhalarına da uygulanmaya devam eder. Ancak bu teoremler farklı gelişim safhalarına, gelişimsel silsileyi izah etmek amacıyla değil, farklılıkları azaltmak için uygulanır. Aksine bu teoremler, silsilenin sırası, belli bir safhanın kökeni ve sonucu, ya da belli bir iktisadi geleneğin bir safhasının nedensel ilişkisi veya ilişki tertibi hakkında çok az şey söyler. Değişimli büyümenin koşullarını değil, belli bir yeniliğin gerçekleştiğini farz ederek, bu yeniliğin tabi olduğu hayatta kalma koşullarını belirtir. Bu nedenle, iktisadi yasalar, yani "benzerlik ifadeleri", evrimselci bakış açısıyla yorumlandığında, kalıcı yeniliklerin duruma göre üst ya da alt sınırına ilişkin teoremlerdir¹²⁵. Mevcut iktisat yasa-

124 Bkz. örneğin, *Economic Journal*'daki (1892, ss. 508-113), Marshall'ın Cunningham'a "Yanır"ı.

125 Bu konu, Marshall'ın yukarıda atıf yapılan "Yanır"ında Ricardiyen rant

larının, yalnızca bu olumsuz, seçici anlamda gelişimsel sürekliliğin yasaları olduğu kabul edilir; ve bu yasaların, iktisatçılarınca, bu amaç doğrultusunda olsa bile, şimdiye dek nispeten kısıtlı bir şekilde uygulandıkları da ilave edilmelidir.

Üstelik belli bir durumda iktisadi faaliyetlere uygulanan ve denge durumunda faaliyetleri yöneten yasalar olarak iktisat yasaları, çoğunlukla, belli bir amaca yönelik iktisadi eylemin gerçekleştiği sınırlara ilişkin yasalarlardır. İktisadi çıkarın genel yaşam tertibini yaratıcı bir biçimde şekillendirme usulüne ve derecesine ilişkin teoremlerden ziyade, sınırlara yani iktisadi (genellikle de maddi) çıkarın dayattığı bir faaliyet yelpazesine –ki insanların diğer çıkarları bu faaliyetleri teşvik eder- ilişkin teoremlerdir. Büyük ölçüde, insan faaliyetlerinin iktisadi çıkar aracılığıyla –yaşam ve düşünce alışkanlıklarına ön ayak olarak ve kılavuzluk ederek- kümülatif olarak değişip çeşitlenmesinden ziyade, iktisadi zorunlulukların normal kısıtlayıcı etkisini formüle ederler. Bu tabii ki, iktisatçıların kültürün gelişiminde iktisadi zorunluluklara büyük ölçüde güvenmekten katiyen geri kalmadıklarını söylemek anlamına gelmemektedir, ancak bu tür iddialar çok sayıda olmasına ve sürekli yinelenmesine rağmen, iktisat doktrininin çerçevesini oluşturan yasaların, nedensel silsilenin genellemeleri olarak yorumlandığında, doğuşun ve çoğalmanın değil de, muhafaza ve seçilimin yasaları oldukları hâlâ doğrudur. Yalnızca basmakalıp bir genelleme olan bu ifadenin doğruluğu, rant yasaları, kira yasaları, ücret yasaları, artan ya da azalan endüstri getirileri yasaları, nüfus yasaları, rekabetçi fiyatlar yasaları ve üretim maliyeti yasaları gibi temel teoremler açısından etraflıca gösterilebilir.

Neo-klasik siyasal iktisadın bu evrimsel tınısına uygun olarak ya da bunun bir ifadesi olarak, bugünlerde “normal” ve iktisat “yasaları” terimlerine daha belirgin bir anlam atfedilir. Normallik kavramının, uygulandığı fenomenleri onayladığını zımnen

yasasıyla ilgili olarak söylediği şeyde örneklendirilir.

ifade ettiği artık söylenemeyeceği zamana kadar, yasalar tarafsızlık kazanmaya devam eder¹²⁶. Bu yasalar, davranışı hedonist terimlerle formüle etmeye devam etseler de, gittikçe artan derecede davranış yasalarıdır; diğer bir ifadeyle, davranış, sahip olduğu teleolojik içerik yönünden değil, duyumsal etkisi üzerinden yorumlanır. Bilimin ışığı eskisi gibi canlı değildir, ancak sürecin kendisinden ziyade, insan eyleminin yardımcı unsurlarını aydınlatmaya devam etmektedir. Bilim insanların iştigal ettikleri bu iktisadi davranışı anlamak amacıyla kullanılan kategoriler, eylemi gerçekleştiren insanların, bir eylem anında bu eylemlerini idrak ettikleri kategoriler değildir. Bu nedenle, iktisadi davranış iktisatçılar açısından bir şekilde gizemli kalmayı sürdürmektedir; ve iktisatçılar, konu ne zaman bu merkezi, somut olguya gelecek olsa, imalarla yetinmek zorunda kalmaktadırlar.

Buradaki niyetimiz, kesinlikle, çok yakın geçmişteki iktisatçıların detaylandıkları teorileri veya bilimin hizmetine sundukları gerçekten büyük ve takdire şayan bilgi kümesini küçümsemek veya kötülemek ya da yapılan işi hor görmek değildir; yalnızca, incelemenin, kategorileri ve bakış açısı konusunda sonraki safhalarında –daima, tamamen bilinçli bir şekilde olmasa da- göstermiş olduğu değişimin yönüne işaret etmektir. Modern bir topluluktaki, bilhassa endüstriyel yaşamdaki –modern bilimlerin oldukça güçlendirdiği- yaşam disiplini, insani olmayan fenomenlere ilişkin bilgimizi, bir zamanlar onlara atfedilen kendi kendini yönlendiren yaşamın bolluğundan mahrum bırakmış ve bu bilgiyi monoton nedensel silsile terimlerine indirgemıştır. Bu nedenle, ihtiyari, teleolojik eylemin çeşitliliğini yalnızca insan eyleyenle kısıtlamıştır; ve dolayısıyla bu da, insan davranışı konusundaki bilgimizi, insani olmayan davranıştan ayırt edilebildiği kadarıyla, teleolojik terimlere mecburen indirgemektedir. Ayak-librelerin¹²⁷, kalorilerin, geometrik açıdan artan oranlı

126 Bkz. örneğin Marshall, *Principles*, Book I, Chap. 6, sect. 6, ss. 105-108. Benzer bir tarafsızlık, örneğin Clark, Cannan ve Avusturya Okulu'na mensup iktisatçılar gibi diğer pek çok modern kuramcıda da göze çarpar.

127 Foot-pounds.

üremenin ve sermaye miktarlarının yerini, eşit ölçüde kaba alışkanlık, eğilim, eğilim ve gelenek birimleri almamıştır ve bunun olması hiç de olası görünmemektedir; ancak ilk kategoride yer alan kavramlar üzerinden yürüye gelen tartışma, ikinci kategorideki kavramlardan gittikçe artan ölçüde destek aramaktadır.

MARJİNAL FAYDANIN SINIRLILIKLARI^{128*}

Marjinal fayda iktisadının sınırlılıkları keskin ve ayırt edicidir. Baştan sonra bir değer doktrini ve biçim ve yöntem bakımından da bir değer biçme teorisidir. Bütün sistem, bu nedenle, bölüşüm teorisine dâhildir ve bölüşüm –terim, maddi bölüşüm ya da mülkiyet bakımından bölüşümün kabul edilen anlamlarıyla ele alınmaktadır- dışındaki diğer iktisadi fenomenlerle ikincil bir ilişkiye sahiptir. Sürekli olarak, marjinal fayda ilkesinin, üretim sorunlarına da uygulanacak şekilde, bu kapsamın ötesine genişletilmesi yönünde bir teşebbüs olmuş, ancak bu teşebbüsün şimdiye kadar hissedilebilir bir etkisi olmamıştır. Bu tür teşebbüslerin en ustaca ve en umut verici olanı, bölüşüm postulatını üretim teorisi için kullanmayı amaçlayan ve bu yönde büyük bir çaba sergileyerek, oldukça da başarılı bir çalışma ortaya koyan Mr. Clark'ın teşebbüsüdür. Fakat sonuç, bir değerler üretimi doktrini olmuştur ve değer, diğer fayda sistemlerinde olduğu gibi Mr. Clark'ın sisteminde de, bir değer biçme meselesidir; yani dönüp dolaşıp yine bölüşüm alanına dönülmektedir. Benzer şekilde, tüketim fenomeninin analizinde de bu ilkeyi kullanma yönünde bir teşebbüs olmuş, ancak ulaşılan en iyi sonuç,

128 Journal of Political Economy, November, 1909, Vol. 17, ss. 620-636.

* Türkçe Söyleyenler: Hüsnü Bilir-Yavuz Yıldırım.

tüketim mallarının maddi bölüşümüne ilişkin bir takım formülasyonlar olmuştur.

Bu sınırlı kapsam dâhilinde, marjinal fayda teorisi tamamen statik bir karakterdedir. Herhangi bir şekilde bir hareket teorisi sunmaz ve değerlerin veri bir duruma ayarlanmasıyla ilgilenir. Bu nedenle, yinelemek gerekirse, ciddiyet, azim veya içgörü açısından mükemmel olmayan Clark'ın eserinden daha ikna edici bir illüstrasyona ihtiyaç duymaz. "Dinamik" teriminin tüm kullanımları açısından, ne Mr. Clark ne de bu çalışma alanındaki destekçileri, iktisadi hayattaki köken, büyüme, silsile, değişim, süreç vs. teorisine kayda değer bir katkıda bulunmuştur. Öncül olarak kabul edilen veri iktisadi değişikliklerin, iktisadi değer biçmeyle ve dolayısıyla bölüşümle ilişkisi konusunda söyleyecek şeyleri vardı, fakat değişimin sebepleri veya iktisadi hayatın fenomenlerinin genişleyen silsileleri hakkında şimdiye dek söyleyecek bir şeyleri olmamıştır; zaten bir şey de söyleyemezler, zira teorileri nedensel terimlerle değil de, teleoloji terimleriyle kuşatılmıştır.

Burada marjinal fayda okulu, esasında 19. yüzyılın klasik iktisadı ile aynı bakış açısına sahiptir, bu iki okul arasındaki fark, birincisinin daha dar sınırlar içinde kalması ve teleolojik öncüllerine daha kararlı bir şekilde tutunmasıdır. Her ikisi de teleolojiktir ve ikisinde de teorinin ana unsurlarını şekillendiren tutarlı nedensel argümanlar sunulmaz. Her ikisi de teorik olarak değişim fenomenlerini ele alamaz, olsa olsa, hemen ardından meydana geldiği varsayılan değişim karşısında yapılan rasyonel ayarlamayı ele alabilir.

Modern bilim insanı için büyüme ve değişim fenomenleri, iktisadi yaşamda gözlemlenebilen en sıkıntılı ve en önemli olgulardır. Modern iktisadi hayatın anlaşılabilmesi açısından, son iki yüzyılın teknolojik ilerlemesi –örneğin endüstriyel sanatların gelişimi- birincil öneme sahiptir; fakat marjinal fayda teorisi bu konuyla ilgilenmez, bu konu marjinal fayda teorisiyle bağlantı-

lı değildir. Bu doktrin ve bu doktrin çerçevesinde yapılan tüm çalışmalar, geçmişteki ya da günümüzdeki teknolojik hareketi teorik olarak açıklamada ya da bu hareketi, güncel iktisadi durumdaki bir unsur olarak resmi ve teknik olarak belirtmede, tamamen kullanılmaz ve işe yaramazdır. Modern hayatın maddi ilişkilerinde gelişen değişim silsilesi için de aynı şey geçerlidir; hedonist postulat ve onun diferansiyel fayda önermeleri, her ne kadar marjinal fayda iktisadının bütün yapısı bu maddi fenomenlerin kapması dâhilinde yer alsa da, bu ilerleme fenomenlerinin araştırılmasına ne hizmet etmiştir ne de hizmet edebilecek niteliktedir. İş dünyası teamülleri ve politikalarının gelişimine ya da insanların maddi ilişkilerini yöneten, iktisadi yaşamın değişen ilişkilerini koşullandıran veya onlar tarafından koşullandırılan veya bu ilişkileri ortaya çıkaran davranış ilkelerinde bu gelişimin sonucu olarak meydana gelen değişikliklere dair söyleyecek bir şeyi yoktur.

Bu okulun karakteristik özelliği, teorinin ele aldığı olgulara kültürel doku unsurunun, kurumun veya herhangi bir kurumsal fenomenin dâhil olmasıdır ancak bu tür kurumsal olgular ya verili olarak kabul edilir, reddedilir ya da açıklanır. Eğer konu fiyat ise, mübadelelerin, parayı ve fiyatı analiz dışı bırakacak şekilde nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin bir açıklama sunulmaktadır. Konu kredi ise, kredi artışının ticaret üzerindeki etkisi bir yana bırakılır ve borç alanın ve borç verenin, tüketim mallarının nispi gelir akımlarını veya tüketim algılarını düzleştirmek üzere nasıl işbirliği yaptıklarına dair bir açıklama yapılır. Bu açıdan okulun başarısızlığı daimi ve kapsamlıdır. Ancak bu iktisatçılar ne zekâ ne de bilgi konusunda yetersizdirler. Onların, aslında, geniş bir bilgi yelpazesi ve gereçler üzerinde tam kontrolünün yanı sıra, neler olup bittiğine karşı dikkatleri olduğuna inanılır. Teorik açıklamalarının yanı sıra okul üyeleri, kurumsal büyüme ve çöküş meselelerine temas etse dahi, güncel pratik sorunlara dair en mantıklı ve zeki görüşleri ileri sürerler.

Bu teorik tertibin zaafı, araştırmayı teleolojik veya “tümdengelimci” düzenin genellemelerine sınırlayan postulatlarında yat-

maktadır. Bu postulatlar, kendilerinden elde edilen bakış açısı ve mantıksal yöntemle birlikte, marjinal fayda okulunun klasik çizginin diğer iktisatçılarıyla paylaştığı postulatlardır –çünkü bu okul, 19. yüzyıl İngiliz klasik iktisatçılarının bir kolu ya da türevidir. Marjinal fayda okulu ile klasik iktisatçıların çoğunluğu arasındaki asıl fark, esasen, marjinal fayda iktisadında, ortakpostulatlarla daha bağlı kalınması, aynı zamanda da bu postulatların daha net tanımlanması ve sınırlılıklarının daha iyi farkına varılmasında yatar. Hem genel olarak klasik okul hem de onun ihtisaslaşmış varyantı, bilhassa marjinal fayda okulu, 19. yüzyıl başlarındaki hedonistlerin geleneksel psikolojisini ortak başlangıç noktası olarak alır ki bu psikoloji, tabii bir şey ya da yaygın bir adı çıkma meselesi olarak kabul edilir ve eleştirilmeden kullanılır. Kabul edilen merkezi ve iyi tanımlanmış prensip, hedonist hesaplama prensibidir. Bu prensibin ve kendisiyle ilişkili ve ona uygun diğer psikolojik kavrayışların rehberliğinde insan davranışı, insanlığın içinde bulunduğu durumun zorunluluklarına verilen rasyonel tepki olarak kavranır ve yorumlanır; iktisadi davranış ise, beklenen haz ve elem uyarısına verilen rasyonel ve önyargısız bir tepkidir –tipik olarak ve çoğunlukla, beklenen haz telkinlerine verilen bir tepki olduğu için, 19. yüzyılın ve marjinal fayda okulunun hedonistleri çoğunlukla iyimser bir mizaca sahiptir¹²⁹. Her ne kadar insanlar arasında bu açıdan (önemsiz) farklar olsa da, insan, genel ve normal olarak, gelecekteki duysal kazanım ve kayıplarını değerlendirirken açık görüşlü ve öngörülüdür (böyle olduğu düşünülür). İnsan faaliyetleri, bu nedenle, verilen tepkinin dakikliği ve gelecekteki duysal kaza-

129 İnsan davranışı, vahşilerin gerçek duyular yerine, beklenen haz ve elem duyularınca belirlenen davranışından farklıdır. Bu nedenle, insan davranışı sebep ve sonuç silsilesinden çıkarılır ve bunun yerine, uygun gerekçe kuralına dâhil edilir. İnsandaki bu rasyonel yatkınlık sayesinde, uyarıcı ile tepki arasındaki bağlantı nedensel değil, teleolojiktir.

İnsan davranışının belirlenmesinde elemenden ziyade, hazzı ilk ve belirleyici rol atfedilmesinin sebebi, 19. yüzyılın 18. yüzyıldan miras kalan iyiliksever bir amaca yönelen doğa düzeni hakkındaki iyimser doktrinin (örtük bir şekilde) kabul edilmesidir.

nımları anlamak için yapılan usandırıcı elem-maliyet ayarlama-sının hassasiyeti bakımından (önemsiz ölçüde) farklılaşır; fakat bütün olarak, iktisadi hedonistlerin anlayışında uygun olarak yer alan bu rasyonel hesaplama dışında, insan davranışının başka bir zemini, hattı ya da kılavuzu bulunmamaktadır. Böyle bir teori, davranışı, yalnızca kasıtlı ve tamamen zeki bir seçimle -kişisel çıkar taleplerine akıllıca uyumla- yönlendiren rasyonel davranış olduğu müddetçe hesaba katabilir.

Davranışı düzenleyen dış koşullar elbette değişkendir ve davranışlar üzerinde değişken bir etkisi olacaktır. Fakat dış koşulların değişkenliği, esasen, bu dış koşullara tabi olan eyleyenin değişme derecesindeki farklılığı gösteren bir nitelik olarak yorumlanmalıdır. Teorik tertipte yer alan kültürel unsurlar, kurumların doğasında olan unsurlar ve her çeşit ve her tür ilişkideki adetler tarafından yönetilen beşeri ilişkiler soruşturmaya konu olmazlar; tamamlanmış tipik oluşumda önceden var olduğu düşünülerek ve beşeri ilişkinin zorunluluktan devam etmesi durumunda ve zorunluluktan devam etmesine dayanarak, belirli ve normal bir iktisadi durum oluşturduğu gerekçesiyle kanıksanırlar. Söz konusu kültürel durum, onların mantıksal çıkarımları ve önermelerinin doğal sonuçları ile birlikte, kurumsal mobilyanın¹³⁰ birkaç basit ve büyük eşyasını kapsar; bununla birlikte bu kurumsal unsurların etki ve sonuçlarını kapsamaz. İktisadi yaşama emsal olan değişmez koşullar olarak zımnen kabul edilen unsurlar, mülkiyet ve serbest sözleşme ile birlikte, bunların kullanımında ima edilen doğal haklar düzeninin diğer özellikleridir. Teorinin amaçları doğrultusunda bu kültürel ürünler, sürekli aynı etkiye sahip bir a priori olarak tasarlanırlar. Bunlar şeylerin doğasının bir parçasıdır, bu nedenle mevcut durumlarına nasıl geldikleri, nasıl ve neden değiştikleri ya da değişiyor oldukları veyahut mevcut kültürel duruma bağlı olarak yaşayan insanların ilişkisine ne şekilde etkide bulunabileceklerini açıklamaya veya soruşturmaya gerek yoktur.

130 institutional furniture.

Açıkçası bu değişmez öncüllerin¹³¹ hedonist iktisat tarafından, eleştirilmemesi ve gayet tabii bir biçimde kabul edilmesi, bilime ayırıcı bir nitelik kazandırır ve farklı bir düzende öncüllere sahip diğer bilimlerle zıt kutba yerleştirir. Daha önce de belirtildiği gibi, söz konusu öncüller, hedonist iktisada özgü oldukları müddetçe, (a) başlıca özelliği, doğal mülkiyet hakkı olan belirli bir kurumsal durum ve (b) hedonist hesaptır. Bu postulatların ve bu postulatların kabulünden doğan bakış açısının bu teori sistemine kazandırdığı ayırıcı nitelik, teorinin etkin bir neden temelinde ilerlemesi yerine uygun bir gerekçe¹³² hapsedilmesi olarak özetlenebilir. Genel olarak (matematik dışında) modern bilimler, bilhassa hayat ve gelişim fenomenleriyle ilgilenen bilimler için ise tersi geçerlidir. Aradaki fark önemsiz gibi görünebilir. Sadece sonuçları itibariyle önemlidir. Yeterli gerekçe ve yeterli sebepten türeyen iki farklı çıkarsama yöntemi birbiriyle temas halinde değildir ve birinden diğerine geçiş yoktur; birinin prosedürünü veya sonuçlarını diğerine dönüştürme yöntemi yoktur. Doğrudan sonuç, ortaya çıkan iktisadi teorinin, neden-sonuç ilişkisine dayanmak yerine, teleolojik –daha sık kullanımıyla “tümdengelim” ve “a priori”- bir karaktere sahip olmasıdır. Bu teorinin ilgilendiği olgular arasında aradığı ilişki, gelecekteki (kavranan) olayların mevcut davranış üzerindeki kontrolüdür. Mevcut fenomenler, gelecekteki sonuçlarına bağlı olarak ele alınmaktadır ve katı marjinal fayda teorisinde, sadece geleceği göz önüne alarak mevcut durumu kontrol etmeleri bakımından ele alınabilirler. Gelecek ile bugünün arasındaki bu şekilde bir kılavuzluk ya da (mantıksal) kontrol ilişkisi, bir zekâ kullanımı, bir düşünce kabulü ve dolayısıyla olayların bugünkü seyrini, geleceğe dair önsezisinin ayrıcalığıyla etkileyebilen zeki bir eyleyeni içerir; en azından doğanın tanrısal düzeni ya da birlikduygu büyüsunün gizemli hatları içinde bir şeyleri kabul etmediği sürece. Büyü ve tanrısal unsurlar dışında, uygun gerekçe

131 premises.

132 sufficient reason.

ilişkisi, geleceği öngören ve şimdiki etkinliğini bu gelecekle ilişkilendirerek yön veren eyleyenin öngörüsüyle işler. Uygun gerekçe ilişkisi yalnızca (kavranan) gelecekte bugüne doğru işler ve sadece entelektüel, öznel, kişisel, teleolojik karakter ve güce aittir; öte yandan sebep ve sonuç ilişkisi yalnızca ters yönde işler ve objektiftir, kişilikten bağımsız, materyalist karakter ve güce aittir. Modern bilgi tertibi, tanımlayıcı zemini açısından bütünüyle sebep ve sonuç ilişkisine dayanmaktadır; uygun gerekçe ilişkisi sadece geçici ve yaklaşık bir faktör olarak, analizin sebep ve sonuç bakımından hedefine ulaşması kesin şartıyla kabul edilmektedir. Tabii ki bu bilimsel hedef liyakatı mevcut argümanı ilgilendirmez.

Bu şekilde uygun gerekçe ilişkisinin, insan davranışına tözsel bir şekilde girişi gerçekleşir. İnsan davranışını kaba davranıştan ayıran, bu ayırt edici önsezi unsurudur ve iktisatçının araştırma konusu bu insan davranışı olduğu için, bu ilişki hedonist olsun olmasın, iktisadi fenomenlerin herhangi bir teorik formülasyonunda araştırmacının dikkatinin büyük bir bölümünü kaplar. Fakat modern bilimler, nedensel ilişkiyi teorik formülasyonun en üst noktası haline getirirken; ve insan hayatını ele alan diğer bilimler, uygun gerekçe ilişkisini sebep-sonuç argümanına yakın, tamamlayıcı veya ara zemin, yardımcı ve tâbi olarak kabul ederken, iktisat –bilimsel bakış açısından- modern bilimlerin diğer bilimleri gölgede bırakmasına izin verme talihsizliğini yaşadı. İnsan davranışının diğer doğal fenomenlerden insani düşünme becerisiyle ayrıldığı doğrudur. İnsan davranışıyla ilgilenen herhangi bir bilim, bu davranışların ayrıntılarının sonuç olarak teleolojik biçime denk geldiğini kabul etme gerçeğiyle yüzleşmelidir. Ancak vurguladığı esaslardan gücünü alan hedonist iktisadın farklılığı, yalnızca bu teleolojik içerikteki davranışla sınırlandırılmış olmasıdır. Bu davranışı ancak rasyonalist, hesaplama ve seçimin teleolojik kavramlarıyla yorumlandığı ölçüde ele alır. Ne var ki aynı zamanda, iktisadi ya da başka türlü olsun, insan davranışının alışkanlık ve konvansiyonel gereklilikler gibi unsur-

ların etkisiyle neden ve sonuç silsilesine tâbi olduğu da o denli doğrudur. Davranışın teleolojik ayrıntılarından daha ziyade, modern bilimin ilgi alanı olan bu düzenin gerçekleri, hedonist iktisadın dikkatinin dışında kalmaktadır. Çünkü önermelerinin talep ettiği gibi uygun gerekçe bakımından çözümlenemez ya da teleolojik doktrinlerin tertibine yerleştirilemezler.

Dolayısıyla, kendi alanında, marjinal fayda iktisadının bu öncüllerine karşı bir ses yoktur. İlk bakışta kendilerini ciddi ve eleştirel olmayan kişilere emanet ederler. Bunlar şu andaki, iş dünyası benzeri yapının asıl nedeni olan davranışın pratik temelleri gibi noktalardır ve var olan hukuk düzenini sorgulamazlar. Doğal olarak insanlar yaşamlarını bu ilkelerle düzenlerler ve pratik olarak düzgünlüklerini ve nihailiklerini sorgulamayı düşünmezler. Onları kurumlar olarak isimlendirirken kastettiğimiz şey budur, insanların çoğunda ortak olan yerleşik düşünce alışkanlıklarıdır. Fakat uygarlık üzerine çalışanlar için, bu ya da diğer beşeri kurumların, şu anda kendilerine yüklenmiş olan bu düzen içinde olduklarını ya da bu şekilde şeylerin doğasına içkin olduklarını söylemek açık bir dalgınlık olurdu. İktisatçıların bu kurumsal unsurları değişmez ve verili olarak kabul etmeleri, çalışmalarını açık bir şekilde sınırlandırır. Bu durum modern bilimsel ilginin başladığı noktada soruşturmayı sonlandırır. Söz konusu kurumlar, kurum olarak amaçları doğrultusunda şüphesiz işe yararlar, fakat bu kurumların ve kendi geçirdikleri ve topluluğun yaşam biçiminde yarattıkları değişimlerin gelişimi, kökeni ve doğası üzerine bilimsel çalışma öncülleri konusunda işe yaramazlar.

İktisadi fenomenle ilgilenen herhangi bir bilim insanı için, insan kültürünün herhangi bir aşamasında yer alan sebep sonuç zinciri kadar, insanın alışılacelmış faaliyeti ile insanlığın dokusuna işlenmiş kümülatif değişiklikler, bireyin belirli koşullar altında normal ve değişmez olduğu varsayılan haz ve elemin kaçınılmaz dengesi olduğunu varsayan çıkarsama yönteminden çok daha ilgi çekici ve değişmez çıkar meseleleridir. Sebep sonuç

zinciri ve kümülatif değişiklikler, neslin ya da topluluğun yaşam öyküsü, kültürel gelişme ile nesiller arası servet meselesidir. Çı-karsama yöntemi ise, bu kültürel gelişme sürecinde ortaya çıkabilecek belirli bir durum karşısında bireysel bir vicdan muhase-besi meselesidir. İlki, insanlığın ilgilendiği maddi yaşam araçları vasıtasıyla bu davranış tertibinin sürekliliğine ve dönüşümlerine dayanır. İkincisi ise, hedonist terimlerle düşünülürse, bu tür bir topluluğun bireysel bir üyesinin duyuşal deneyiminde kopuk bir olaya odaklanır.

Modern bilim, cansız, kaba ya da insani olsun ya da olmasın yaşam fenomenlerini araştırdığı için kümülatif değişim ve köken sorunlarıyla meşgul olmuştur ve nedensel terimlerle çizilmiş bir yaşam öyküsü biçiminde teorik bir formülasyona odaklanmıştır. İnsan davranışıyla ilgili herhangi bir bilim -şimdiki anlamda bir bilim olduğu sürece-, örneğin iktisat, insanın yaşam biçimine yönelik genetik bir araştırmaya dönüşür. İktisatta olduğu gibi, soruşturma konusu, insanın yaşamın maddi araçlarıyla olan ilişkisi olduğu için, bilim de, geniş ya da kısıtlı tasarıda, maddi medeniyetin yaşam öyküsüyle ilgili bir araştırmadır. İktisatçının araştırması, maddi medenileşmeyi insani kültür içeriğinden ve diğer tüm evrelerinden soyutlamamakla birlikte, soyut olarak kavranan “iktisadi insan”ın hareketlerini inceler. Tersine herhangi bir bilimsel amaca uygun maddi medenileşmeye yönelik hiçbir teori araştırma, bu maddi medeniyeti onun kültürel bütünü-nün dayanakları ve evreleriyle kökensel ve nedensel ilişkisini ele almaksızın başarılabilir. Kültürel gelişimin diğer bağlantılarını dikkate almadan ve bu bağlantılara etkisini incelemeyen konu anlaşılamaz. Fakat araştırma iktisat bilimi içerisinde yapıldığı sü-rece, maddi yaşama daha çok vurgu yapılacaktır ve medeniyetin diğer evreleri yalnızca maddi medeniyetle ilişkileri çerçevesinde ele alınacaktır.

Diğer tüm insan kültürleri gibi, bu maddi medeniyet de bir kurumlar düzenidir -kurumsal işleyiş ve kurumsal gelişimdir. Ne var ki kurumlar da alışkanlıkların ürünüdür. Kültürün gelişimi

alışkanlıkların kümülatif silsilesidir ve bu kültürün yolları ile araçları, insan doğasının, sürmekte olan kümülatif değişimlerdeki iradesiz, kümülatif ancak bir şekilde de tutarlı silsilelerle farklılaşan zorunluluklara verdiği alışılmış tepkileridir –iradesizdir çünkü her yeni hareket, alışılmış tepki biçiminde daha da yeni bir değişime neden olan yeni bir durum yaratır; kümülatiftir çünkü olarak her yeni durum, kendinden öncekinin bir çeşididir ve geçmişte olan şeylerden etkilenen nedensel faktörleri içerir; tutarlıdır çünkü insan doğasının altında yatan davranışlar tepkilerin gerçekleşmesi sayesinde ve alışkanlığın etki ettiği zemin tözsel olarak değişmeden kalır.

Verili ve düzenli kurumsal durumlar altında, yalnızca bu tutarlı ve temel insan doğası hareketleriyle ilgilenen iktisadi bir araştırma -mevcut hedonist iktisat örneğinde olduğu gibi- yalnızca statik sonuçlara ulaşabilir; çünkü bu unsurlardan soyutlandığı andan itibaren statik sonuçlardan başka bir şey elde edilemez. Diğer taraftan iktisadi ilişki için uygun bir teori, statik amaçlarla olsa bile, –marjinal fayda iktisadında olduğu gibi- sadece bireysel terimlerle resmedilemez çünkü basitçe insan doğasının temelinde yatan davranışlarca resmedilemez; çünkü insan davranışını oluşturan tepki, kurumsal normlar altında ve yalnızca kurumsal etkilere sahip uyarıcılar altında gerçekleşir; çünkü verili her durumda eylemi tetikleyen ve engelleyen de bizzat kurumsal, kültürel kaynağın büyük bir parçasıdır. Bu nedenle insan yaşamı fenomeni yalnızca bir grup ya da topluluk yaşamı fenomeni olarak ortaya çıkar; yalnızca grupla ilişki kurması sayesindeki uyarıcı altında ve grubun yaşam tertibi tarafından empoze edilen (alışılmış) davranış kurallarınca uygulanan kontrol altında ortaya çıkar. Bireyin davranışı grup içindeki arkadaşlarıyla alışılmış ilişkileri tarafından sadece yönetilip kısıtlanmaz, aynı zamanda kurumsal tertip değiştikçe, kurumsal karakterde olan bu ilişkiler de değişir. İnsan davranışının istekleri ve arzuları, sonuç ve amacı, yolları ve araçları, genişliği son derece karmaşık ve bütünüyle istikrarsız karakterde olan kurumsal değişkenlerin fonksiyonudur.

Kurumsal dokunun dönüşümleri ve gelişimi, grubun bireysel üyelerinin davranışının bir sonucudur, çünkü bireylerin alışkanlıkları yoluyla oluşan ve kurumların ortaya çıkmasını sağlayan bireysel deneyimlerin dışında kalır; ve bu kurumların, davranışın amaçlarını ve sonucunu tanımlayan ve yönetecek şekilde hareket etmesine yol açan da bu aynı deneyimdir. Tabii ki kurumlar sistemi de bireylere, topluluğun yaşam tertibini belirleyen bu konvansiyonel standartları, idealleri ve davranış kurallarını dayatır. Bu alandaki bilimsel araştırma, bu nedenle, bireysel davranışı ele almalı ve teorik sonuçlarını bireysel davranış bakımından formüle etmelidir. Fakat böylesi bir araştırma, bu bireysel davranış, bir yandan alışkanlığı ve böylelikle kurumsal dokunun değişimini (veya istikrarını) hesaba kattığı yönlerden ve diğer yandan da, kabul görmüş kurumsal kavrayış ve idealler tarafından teşvik edilip yönlendirildiği yönlerden ele alındığı takdirde ve ölçüde genetik teorinin amaçlarına hizmet edebilir. Marjinal fayda postulatları ve hedonist ön-kabuller, genel olarak, iktisadi davranışın, alışlagelmiş standartlar ve idealler tarafından koşullandırılmadıkları ve alışkanlık biçimine hiçbir etki yapmadıkları şeklinde kavranan etkilerine odaklandıkları için başarısız olurlar. İktisadi yaşamdaki eğilim ve alışkanlıkların nedensel silsilesini göz ardı eder ya da bu silsileden soyutlanırlar ve kültürel gelişim olgularıyla uğraşmayı, bu bakımdan yersiz oldukları düşünülen bu hususiyetleri ele almak amacıyla, teorik soruşturmanın dışında tutarlar. Kurumsal gücün ve gelişimin tüm bu olguları, pür teoriyle ilgili olmadıkları için bir tarafa kaldırılır; eğer sonradan ele alınırlarsa da, rastlantısal insani zayıflıktan kaynaklanan önemsiz dalgalanmaları az çok belirgin ve genel bir şekilde hesaba katarak dikkate alınmalıdırlar. Belli kurumsal fenomenlerin, yukarıda da belirtildiği gibi, hedonistlerin öncüllerinde de yer aldıkları doğrudur, fakat bunlar a priori postulatlar olarak dâhil edilir. Bu nedenle mülkiyet kurumu, bir gelişim faktörü ya da değişime tâbi bir unsur olarak değil, hedonist hesaplamanın temelini oluşturan, doğal düzenin ilksel ve değişmez olgularından

biri olarak soruşturmaya dâhil edilir. Mülkiyetin, sahipliğin, hedonist ayrımcılığın temeli olduğu varsayılır ve nihai (19. yüzyıl) içerik ve gücüyle veri olarak ele alınır. Bu nihai 19. yüzyıl kurumunun makul gelişiminin, basit bir geçmişin ya da bugün veya gelecekte sahipliğin kapsamı ve gücündeki makul bir kümülatif değişimin sonucu olduğu düşünülmemektedir. Bu kurumsal unsurun insanların iktisadi ilişkilerindeki mevcudiyetinin, herhangi bir şekilde hedonist hesaplamayı etkilediği ya da değiştirdiği veya bu kurumsal unsurun maddi kavrayışlarının ve standartlarının, hedonist hesaplamayı herhangi bir şekilde standardize ettiği, saptırdığı, hafiflettiği ya da doğrudan ve engellenmemiş net duyuşsal kazanç arayışından başka yöne çevirdiği de düşünülmemektedir. Mülkiyet kurumu bu şekilde teorinin postulatları arasında yer almasına ve hatta iktisadi durumda daima mevcut olduğu varsayılmasına rağmen, iktisadi davranışın şekillenmesinde herhangi bir güce sahip olmasına izin verilmemektedir. Harekete geçirmesi ve gerçekleşmesi arasında sanki kurumsal bir faktör yokmuş gibi hedonist sonuca doğru doğal akışında ilerlediği düşünülmektedir. Mülkiyet kurumunun, ona ait olan ve onun altında kümelenen tüm maddi kavramlarla birlikte, hiçbir alışılmış veya konvansiyonel davranış kurallarına veya değerlendirme standartlarına, hiçbir yakın sonuca, ideale ya da isteğe sebebiyet vermediği varsayılmaktadır. Sahiplikten kaynaklanan tüm maddi kavramlar, sadece hedonist seçimin -gecikme, sızıntı ya da anlaşmazlık olmaksızın- elemi-maliyeti ve hazzı-kazancı arasında arabuluculuk eden hesaplama yolları olarak ele alınmaktadır; hedonist hesaplamanın değişmeyen doğruları, Tanrı-vergisi simgeleri olarak kavranmaktadır.

Modern iktisadi durum, işletme durumudur, yani her türlü iktisadi faaliyet işletmenin değer yönlendirilir. Modern yaşamın zorunlulukları genellikle maddi zorunluluklardır. Bu demektir ki bunlar mülkiyet sahipliğinin zorunluluklarıdır. Hem üretken etkinliğe hem de dağılımsal kazanca fiyat cinsinden değer biçilir. İşletmenin değerlendirmesi, fiyatın değerlendirmesidir ve

modern topluluklardaki her türden maddi zorunluluk da, fiyat zorunluluklarıdır. Şu andaki iktisadi durum, bir fiyat sistemidir. Modern medeni yaşam tertibindeki iktisadi kurumlar (yaygın olarak) fiyat sisteminin kurumlarıdır. Modern iktisadi yaşamın tüm fenomenlerini etkisi altına alan muhasebe, fiyat cinsinden bir muhasebedir; ve mevcut konvansiyonda, kabul görmüş başka hiçbir muhasebe programı yoktur; hukuki veya pratik olarak, modern yaşamın gerçeklerini etkisi altına alan başka hiçbir değer biçme şekli yoktur. Aslında bu maddi muhasebe alışkanlığının gücü o denli büyük ve istilacı bir hale gelmiştir ki, genellikle kendiliğinden, örneğin sanat, bilim, eğitim ve din çalışmaları gibi maddi bir etkisi ve büyüklüğü olmayan pek çok olguyu da kapsar. Fiyat sistemi, az çok rahatça ve tamamen, değerinin artması ve modern kültürün maddi olmayan sonuçlarına değer biçilmesi konusundaki mevcut ortak kanıya hükmeder; ve bu duruma rağmen, üzerinde düşünüldüğünde, ortalama bir zekâyâ sahip herkes bu konuların maddi değerlendirme kapsamının dışında kaldığını rahatça kabul edecektir.

Mevcut popüler zevk ve popüler erdem ve kusur algısı, herkesin bildiği üzere, maddi değerlendirmelerden bir dereceye kadar etkilenmektedir. Bu, yaygın bir dile düşme meselesidir, ne inkâr edilebilir ne de açıklanabilir, yani maddi (“ticari”) testler ve standartlar, asıl alışılmış ticari çıkarların dışında kullanılır. Değerli taşlar, hedonist iktisatçılar tarafından bile kabul edildiği gibi, daha bol ve daha ucuz olsalardı bile, olduğundan daha değerlidirler. Varlıklı bir insan, aynı zihin ve beden alışkanlığına ve aynı iyi ve kötü niyete sahip olup ancak daha fakir olduğu duruma kıyasla, daha fazla değerlendirmeye ve saygınlığa sahiptir. Zevk ve değerlemenin bu mevcut “ticarileşmesi”, çağdaş yaşamın yüzeysel ve acele eleştirmenlerince aşırı abartılmış olabilir, fakat bu iddiada az da olsa doğruluk payı olduğu da reddedilmeyecektir. Sahip olduğu önem, az ya da çok, maddi meselelerin düşünülmesi ve ele alınmasıyla tetiklenen alışılmış kavrayışları diğer ilgi alanlarına taşımasından kaynaklanır. “Ticari” erdem

ve kusur kavramları, iş dünyası deneyiminden türetilmiştir. İşletme işlemleri ve ilişkileri dışında uygulanan bu maddi testler ve standartlar, duyusal haz ve elem terimlerine indirgenemez. Aslında, yaygın olarak inanıldığı gibi, varlıklı bir komşunun maddi üstünlüğü üzerinde düşünülmesinin doğrudan sonucunun hazdan ziyade elem yaratmak olduğu doğru olabilir; ne var ki bu tür varlıklı bir komşunun, yalnızca servet açısından daha az imrenilebilir olan başka bir komşudan, genel olarak, çok daha fazla saygı gördüğü ve ona karşı hürmetkâr yaklaşıldığı da bir o kadar doğrudur.

Bu alışılmış ayrımcılık gerekçelerine yol açan da mülkiyet kurumudur ve varlığın para cinsinden hesaplandığı modern zamanlarda, maddi mükemmellik testleri ve standartları para cinsinden uygulanır. Bu çoğunlukla kabul edilecektir. Maddi kurumlar, insanların maddi meseleler dışındaki ayrımcılığını da etkileyen maddi düşünce alışkanlıklarını tetikler; fakat hedonist yorum, bu tür maddi düşünce alışkanlıklarının, insanların maddi meselelerdeki ayrımcılığını etkilemediğini iddia etmektedir. Her ne kadar fiyat sisteminin kurumsal tertibi modern topluluğun, iktisadi çıkar dışındaki düşüncesine görünür biçimde hükmetse de, hedonist iktisatçılar bu kurumsal tertibin, kendi kökenini, gelişimini ve mevcudiyetini borçlu olduğu faaliyetleri etkilemediği şeklinde ele alınması konusunda ısrar ederler. Bilhassa ve daima fiyat fenomeni olan işletme fenomeni, hedonist teori tertibinde, maddi olmayan hedonist terimlere indirgenir ve teorik formülasyon, maddi kavramları, sanki bu maddi kavramlar ortaya çıkan kavramlar üzerinde hiçbir etkisi yokmuş gibi kullanır. Ticari çıkarlarla alakalı zihin meşguliyetlerinin, modern yaşamın geri kalanını “ticarileştirdiği” kabul edilir, fakat ticaretin “ticarileşmesi” kabul edilmez. Borçlar, iskontolar ve sermaye değeri gibi maddi nitelikteki işletme işlemleri ve hesaplamaları, çekinmeden ve fütursuzca, hedonist fayda terimlerine dönüştürülür ve tersi yapılır.

Maddi terimlerden duyusal terimlere böylesi bir dönüşüme

itiraz etmek gereksiz olabilir, çünkü teorik amaç doğrultusunda alışkanlık gereği böyle yapılır; ancak –gerekirse- böyle bir dönüşümün tüm hedonist temelinin psikolojik bir yanlış anlamadan ibaret olduğunu göstermek de aşırı derecede zor olmayabilir. Fakat bu dönüşümün itiraz edilmesi gereken daha dolaylı teorik sonuçları vardır. Bu dönüşüm yapılırken, bu terimlere uygun olmayan her türlü unsur soyutlanır; bu da, kurumsal bir güce sahip ve bu nedenle modern türde bir bilimsel araştırmaya uygun işletme unsurlarından tamamen soyutlandığı anlamına gelir –bu (kurumsal) unsurların analizi, varsayılan ilksel hedonist hesapla çelişen modern işletmenin ve modern işletme topluluğunun anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Konu belki daha anlaşılabilir hale gelmiştir. Para ve para kullanma alışkanlığı, basitçe, tüketim mallarını elde etmenin yolları ve araçları ve dolayısıyla, zevk veren tüketim duyularına ulaşmanın uygun bir yolu olarak kavranır; zevk veren tüketim duyuları hedonist teoride iktisadi çabanın tam ve açık amacı haline gelir. Bu nedenle parasal değer, tüketim malları üzerinde satın alma gücü dışında bir öneme sahip değildir ve para sadece bir hesap aracıdır. Benzer şekilde yatırım, kredi sağlama, her türden ve düzeyden borçlar, faiz ödemesi vs. haz veren tüketim duyuları ile bu duyulara yönelik beklentinin tetiklediği çabalar arasındaki ara adımlar olarak ele alınır, diğer etkiler ise göz ardı edilir. Hedonist tüketim cinsinden kurulan denge korunur ve bu genişletilmiş hedonist eşitliğin terimleri –elem-maliyet ve haz-kazanç değişmediği sürece, bu maddi trafikte bir düzensizlik ortaya çıkarmaz, bu terimler arasında ise, sadece muhasebe kolaylığı amacıyla kullanılan cebirsel notasyonlar yer alır. Fakat modern işletmede işler böyle yürümez. Örneğin sermaye değerindeki değişim, endüstriyel zanaat durumunda ya da tüketim duyularında meydana gelen görünürde eşdeğer değişimlerden söz edilmesine yol açmadan gerçekleşir. Keza kredi sağlanması da, endüstriyel zanaat durumunda ya da tüketim hazlarında görünür ve kesin bir şekilde gözlemlenebilir bir korelasyon olmadan, yani hedon-

nist teorinin tüm iktisadi fenomenleri indirgediği bu maddi unsurlarda görünür bir temeli olmadan, kredi enflasyonuna, fiyatların artmasına, piyasalarda stok fazlaları oluşmasına vs. yol açar. Bunun sonucunda, olayların işleyişi, teorik formülasyonun dışında bırakılmalıdır. Ticari teşebbüs meşgalesinde, tüketim mallarının hedonist açıdan varsayılan nihai satın alımı düşünülmez. İş adamı, alışkanlık olarak, kullanılabilir tüketimin ötesinde bir varlık biriktirmeyi ister ve bu şekilde biriktirilen varlığın, nihai bir satın alım işlemiyle tüketim mallarına veya tüketim duyularına dönüştürülmesi tasarlanmaz. Hedonist teoride böyle sıradan gerçekler, benzeri bir maddi niteliğe sahip sonsuz işletme ağı ile birlikte, konvansiyonel amaçların, ideallerin, isteklerin ve standartların nasıl yürürlüğe girdiği konusunda ya da işletmedeki veya işletme dışındaki yaşam tertibini nasıl etkilediklerine ilişkin soruları gündeme getirmezler; bu soruları sormazlar çünkü bu tür sorular, hedonist iktisatçıların kullanmaktan memnuniyet duydukları ya da aslında sahip oldukları öncüllerin kullanmalarına müsaade ettiği terimlerle yanıtlanamaz. Sordukları soru, olguların nasıl geçirileceği; teorik olarak olguların teoride yer almayacak ve bu şekilde rasyonel hedonist hesaplamanın dolaylı ve kesin terimleriyle resmedilebilecek şekilde nasıl nötr hale getirileceğidir. İşletmeciler, dikkatsizlik ya da hafıza kaybından kaynaklanan veya bazı mantık ya da içgörü hatalarına bağlı olarak ortaya çıkan sapmalar olarak açıklanırlar. Ya da hedonist kavramların muğlak bir kullanımıyla, hedonist hesabın rasyonalist terimleri çerçevesinde çözümlenip yorumlanırlar. Bu bütün “para ekonomisi”, tüm kredi işleyişi ve geri kalanıyla birlikte, arındırılmış metaforlar içinde gözden kaybolur ve teorik olarak sansürlenmiş, sterilize edilmiş ve basitleştirilmiş bir şekilde “arıtılmış bir takas sistemi”nde yeniden ortaya çıkar, böylece haz veren tüketim duyularının azami toplamı ile sonuçlanır.

Fakat işletme yaşamının dokusu bu hedonist olmayan, rasyonel olmayan maddi trafiğe bağlı olduğu için; modern işletme topluluğunun yaşamını, iktisadi yaşamın daha önceki ya da daha

basit makul herhangi bir safhasından ayıran, amaç ve standartların bu özgün konvansiyonelliği olduğu için; işletme yaşamının koşulları oluştuğu ve mutluluk ve yıkımlarının doğal akışında ilerlediği şey, bu maddi ilişki ve maddi kavramlar, idealler, yollar ve istekler dokusu olduğu için; işletme topluluğunun yaşamının bir safhasını veya dönemini diğerlerinden ayıran kurumsal değişimler burada gerçekleştiği için; bu alışıldık, konvansiyonel unsurların büyümesi ve değişimi, herhangi bir işletme döneminin veya topluluğunun büyümesini sağladığı ve karakterini oluşturduğu için; herhangi bir işletme teorisi, araştırmak için yola çıktığı olguların esasını gözden geçirir ya da bu unsurları bir kenara bırakır. Yaşam ve yaşamın koşulları ve kurumları bu mahiyettedir, o kadar ki durum küçümsenebilir, bu yaşamın fenomenlerinin teorik açıklaması, bu fenomenlerin oluşturduğu terimlerle yapılmalıdır. Bu, sadece modern iktisadi fenomenlerin hedonist yorumu yetersiz ya da yanıltıcı olması meselesi değildir; eğer bu fenomen teorik analizlerde hedonist yoruma tâbi tutulursa teoride görünmez olur; ve eğer fiili olarak yoruma dayanırsa fiili olarak görünmez olur. Eğer her bir kullanım, değerlendirme ya da prosedür aracı, duyusal çıkarın hedonist zeminlerinde kendisini her adımda de novo¹³³ ispatlaması gerekecek şekilde, gerçekten maddi ilişkinin tüm konvansiyonel ilişki ve ilkeleri böylesi bir aralıksız rasyonelleştirmeye, hesaplayıcı gözden geçirmeye tâbi olsaydı, bu durumda kurumsal çatının bir gece bile dayanabileceği düşünülemezdi.

Thorstein Bunde Veblen

Seçilmiş Makaleler

Veblen'in çalışmaları hakkında az da olsa fikir sahibi olan herkes (istisnasız ve itirazsız) şu gözleme katılacaktır: Veblen, sosyal bilimler alanındaki en yetkin, en özgün ve en besleyici düşünürlerden biridir. Veblen hem iktisatçı hem de sosyologdur, kısacası "total" bir sosyal bilimcidir. Toplumsal yaşamın bütününe dikkate alır; "iktisadi olan-olmayan" ikiliğine yer yoktur düşüncesinde. Zihinsel bir pas sökücü olarak da görülebilir Veblen; basmakalıp fikirlerle yorumlamalarda bulunan "ezberci" sosyal bilimcilere alternatif bir bakış açısı sunar. Elinizdeki derleme, muazzam bir entelektüel miras bırakmış bu zihin açıcı düşünürün oldukça önemli dokuz makalesinden oluşmakta. Sırasıyla: Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi, Çalışma İlgüdüğü ve Emeğin Usandırıcılığı, Mülkiyetin Başlangıcı, Kadınların Barbar Statüsü, İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir, İktisat Biliminin Ön-Kabulleri I-II-III, ve son olarak da Marjinal Faydanın Sınırlılıkları.

Elinizdeki derlemeyi oluşturan ve alanında oldukça referans almış bu makaleler, Türkiye'li okurlar için, Veblen'in 'total' sosyal bilim kavrayışını anlamada oldukça önemli bir kaynak olacaktır...

ISBN: 978-6059436243

9 786059 436243

/heretikyayin

